SALÂH BİRSEL

HAFİYELER ÖNDE GİDER

SALÂH BİRSEL

HAFİYELER ÖNDE GİDER

NİSAN 20

kapak NİLGÜN ÖNEŞ

birinci basım NİSAN 1991

hazırlık BOYUT GRAFİK

basım KENT BASIMEVİ
TEL: (1) 5280815

© SALÂH BİRSEL
1991 © NİSAN YAYINLARI

adres Pusula Productions LTD.
5. Gazeteciler Sitesi A 9 / 1
Levent İstanbul 80630
Tel: (1)1695840 Fax: (1)1697250

dağıtım Babıâli Cad. Sıhhiye Ap. 19 / 12
Cağaloğlu İstanbul 34410 Tel: (1) 5285718

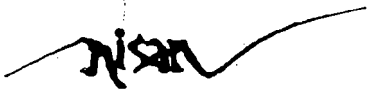
PUSULA

ISBN 975-7496-16-2

SALÂH BİRSEL

HAFİYELER ÖNDE GİDER

(1001 GECE DENEMELERİ : XI)

RAM RAM RAM

Papini bir denemesinde Yeni Zelanda'nın güneyindeki bilinmez bir adadan açar.

Gerçekte bu, yazarın kafasında yarattığı bir adadır. Büyük bir parçası dağlık olduğu için tarıma elverişli değildir. Denizinde balığın zırnığı yoktur. Bu yüzden ada yöneticileri her yıl - doğumlar, ölümleri bastırmaktadır - ne kadar kalabalık birikimi olmuşsa o kadar insanı yok ediyorlardır.

Oy çektirilerek saptanan kurbanlara üç gün süre tanınmakta, üç gün sonunda kendini öldürmeyenler de adalıların eliyle bir çuvala tıkılıp denize postalanmaktadır.

Doğrusu bu, ancak 770 kişiyi besleyecek durumda olan adanın geleceğini korumak için bulunmuş bir yöntemdir ama insanların, başkalarının öldürülmesinden aldıkları yüce mutluluğu da sergilemektedir.

Stendhal'ın *İtalya Hikayeleri*'nde de insanoğlunun bu fışkırışar ve haykırışar yanını gösteren bir öykü vardır. Beatrice Cenci'nin serüveni. Kızcağız şen, şakrak bir dünya yakışığıdır ki babası François'yı, namuslu bölgelerine el atmak istediği için, üvey anası Lucrece ve de Ağabeyi Giocomo ile

birlikte öldürmüştür.

Katil kız, son dakikaya değin, Papanın kendisini bağışlayacağını umut eder. Ne ki, cinayeti babasının kendi üstüne geldiği anda değil de daha sonraki bir günde işlediği için Papa Cenapları böyle bir pabucu yarım işe yanaşmaz.

Demek isteriz ki, Beatrice, Lucrece ve de Giocomo 11 eylül 1599 cumartesi gününden önce hiçbir şeyden haberli değillerdir. Ama o sabah Saint-Ange Köprüsü Meydanında hazırlıklar bitip de yolculara, sabahın altısında, dünyalarının değiştirileceği duyurulunca Beatrice vığıltılı vayvillimler koparır :

- Aman Yarabbi, nasıl olur da böyle şakkadak ölürüm?

Ölümbazlar saat sekizde günah çıkartır. Mannaja denilen giyotinle zincir artık onların hizmetindedir. Sekizde *Miséricorde* rahipleri de o yürekoynatan haçlarını getirip cezaevinin kapısına diker. Dışarıya ilk Giocomo çıkarılır. Kapının eşiğinde diz çöküp dua eder, Çarmıhtaki İsa'nın yaralarını öper. Daha sonra da Cellat onu arabaya yerleştirir.

Sokakta, pencere ve damlarda biriken tokmak gibi kalabalık gürredek coşmuştur. Boğuk ve derinden gelen bir gürültü işitilir. İlahiler başlayınca alay da yola koyulur. Bu kez Savello Cezaevinden Beatrice'le analığı alınır. İki kadın da haçın önünde bağlılıklarını göstermeyi unutmaz. Sonra da, birbiri ardından, ayak ayak yürümeye başlarlar. Üstlerinde rahibelerinki gibi giysiler vardır. Göğüsleri ve omuzları süssüzdür. Yalnız kollar geniş ve plisedir. Başları ise ya-

rı bellerine değin inen büyük tafta peçelerle örtülüdür. Sinyora Lucrece'in peçesi, ayrıntıları atlamayalım, siyahtır. Ayaklarında da topuksuz siyah kadife terlikler öykünün şekerini artırmaktadır. Genç kızın peçesi ise entarisi gibi mavi taftadandır. Ayrıca omuzlarmda gümüş sırmadan büyük bir atkı, ayağında kırmızı kordonlu beyaz kadife terlikler vardır.

Ey okur, vallahi bir an dur ! Bu kız 16 yaşmdadır. Her adım atışından garip bir incelik, bir çıtıpıtılık fışkırıyordur. Yanaklarının ortasında iki gamze açmıştır. Alayın son sıralarındakiler onun için gözyaşı döküyorlardır. Her şey bittikten sonra, başı çiçeklerle donatıldığında, uyuyor, dahası yaşarken sık sık yaptığı gibi gülüyor sanılacaktır.

Stendhal, Sinyora Lucrece'in de dur durak bilmeden ağladığını söyler. Çaresiz ve umarsız Giacomo'ya gelince, onun bedeni de, yönteme uygun olarak, araba içinde kerpetenleniyordur. Gelgelelim, 26 yaşındaki körpe adam gıkını bile çıkarmıyordur.

Alayın Saint-Ange Köprüsü Meydanının alt kısmına ulaşabilmesi bir sorun olmuştur. Kalabalık ve arabalar yollarını sık sık kesmiştir. İki kadınla Giacomo'yu hazırlanmış olan çadıra sokarlar. Az biraz sonra Cellatbaşı katil anayı almak için yine oraya seyirtecektir. Sinyoranın elleri, arkasına bağlıdır. Tafta peçe ise hâlâ başındadır. Yeniden Tanrıya yakarır, bağışlanmasını diler ve kutsal yaraları öper. Terliklerini kaldırımda bırakır - bunu cellatbaşı buyurmuştur - ve pişmanlığından ötürü idam kerevetine bin zorlukla çıkar.

Peçeyi başından çekip çıkardıklarında, omuzları ve göğsü cıpcıbıldak ortaya fırlar ki bu, kendisini çok utandırır. Stendhal, utanmanın zincirli idam tahtasının üstüne ata atlar gibi bindiği vakit de sürgit olduğuna işaret edecektir.

Beatrice ise sıra gelip de Cellatbaşının kendisine doğru yaklaştığını görünce şapalaklaşır. Babası uyurken, gözlerine mıh mıhladığında bunca telaş göstermemiştir. Kısacası o da haçın önünde stop eder. Bacağını büyük bir çeviklikle ölüm tahtasından aşırır. Ve de boynunu mannaja'nın altına yerleştirir.

Bastıbacak, şişman, beyaz ten ve siyah sakal Giocomo'nun işini ise Cellatbaşı, seyircilere yeni bir numara sunmak için, kafasına gürz vurarak bitirir.

Seyirciler sevinçten uçma kertelerine gelmiştir. İskeleler, pencereler ve dallarla dudak dudağa öpüşen meraklıların topu kantin atıyordur. Meydan, göz alabildiğine, şap şap kalabalık. Aralıkta bir iskele çöker, birçok kişi kalıbı dinlendirir. Bu da Stendhal'in: "Böylece Beatrice, Tanrının huzuruna bir sürü insanla çıktı." demesine yol açacaktır. Gerçekte Stendhal, öyküyü anlatırken meydandaki coşkuyu takım taklavatıyla vermekten kaçınır. Çünkü o, Fransızların yürek karıştıran her şeye katlanmadıklarına, İtalyanların ise bu konuda daha dayanaklı olduklarına inanır. Bu itkiyle, ilk ölüm gerçekleştiği, yani üvey ananın kellesi sepete düştüğü vakit gulugululanan sevinç ve neşe çığlıkları üzerinde pek durmayacak ve sadece "Cellatbaşı kesik başı halka gösterdi, sonra da siyah tafta peçeye sardı" demekle yetinecektir.

Tümünü dillendirmekle akıllar hayran kalır. Güneş o gün, yani 11 eylül 1599 cumartesi günü, çok yakıcıdır. Gelin görün ki, kimse bu kuğurdamalı şöleni kaçırmak istemediği için yerinden kıpırdamamıştır. Sonunda pek çok kişi de hummaya tutulmuştur. Saat on dokuzda her şey bittiği ve ibadullah da dağıldığında, havasızlıktan boğulanlar olduğu da saptanmıştır. Çoğu atların ayakları altında ezilmiştir. Gündüz ölmiyenler de, mutluluğun çokluğundan, geceleyin yatakta iken şanlı ölüm köprüsünden geçmeye seyirtmişlerdir.

Biz buralarda çok eğlenmeyelim. Hızlı hızlı yürüyerek ve de koşarak Londra'ya uzanalım. Orda da başka bir seyir, başka bir festival var. 1800 yıllarında olduğumuza göre - evet bu kez 1800 yılı divanına durduk - *Newgate* Cezaevi bahçesinde Jerry Brown'ı, Gay Jem'i ve de iki başka alınyazısı düşkününü sallandıracaklar.

Jerry Brown, başına gece hırsızlarına özgü külahı geçirebilmek için, eli ağzına uygun bir kadını bıçaklamıştır. Üstelik bunu, Tanrı'nın kullarına "Dinleyin" dediği günde, pazar günü yapmıştır. Suçunun ağırlığı burdan kaynaklanıyordur.

Jerry, Londra'nın doğusunda yaşıyorsa, Gay Jem de batısındadır. Baharat alışverişinde üst köşe bir yere kurulmuştur. Kumar oynamayı, bahse girmeyi çok seviyordur. At yarışlarına da baygındır. Metreslerinin sayısı ise hesaba gelmez. Nedir, dolandırmadığı, kafese koymadığı insan kalmamıştır. Sonunda da yaşam yasağına toslamıştır.

Ölümün bayrak ve fener edileceği cezaevinin çevresindeki *Coffee House*'lar, meyhaneler, oteller o gün alar sabah vergisiz yüreklerle dolmuştur. Para babaları pencere önlerine kıh etmişlerdir. Sokakta çığırtkanlar şöyle bağırıyordur :

- Hadi koşun. Boynuna honolulu takmış odalar, demirli demirsiz masalar, göz kamaştırıcı dikiz tünekleri. Hepsi burada. Koşun. Kalmadı, kalmadı.

Birden cezaevinin çanı çalmaya başlar. Seyirciler suspus olmuştur. Kapı açılıp da alay, yüzünü gösterince Londra'lılar bu kez cızırtılı bir "Ah" çekerler.

En önde başpapaz. Arkasında kolluk uzmanları ki, bugün için, bayramlıklarını giymişlerdir. Külot pantol, uzun konçlu çorap, serasere kürklü gocuk ve tüylü şapka. Geriden gelen arabada da dünya urbacığmı, ahret urbacığıyla değiştirmeye alesta dört ağucuklu.

Ha bakın, Gay Jem sinek kaydı traş olmuş, üstüne de en gaygaylı giysilerinden birini geçirmiştir. Ellerinde beyaz eldiven. Başındaki peruka da kıvır mı kıvır. Kalabalıktan biri :

- Hıh, bir çiçeği eksik. Yakasına bir de onu kondurmalıydı.

Jerry Brown'un yanındaki yaşam kurbanı kalabalığı görünce ağlamaya başlamıştır. Jerry onu eliyle dürtükler :

- Alçak utanmıyor musun ? Sen kim, asılmak kim ?

Şimdi artık ciğerlerine bit düşmüş dört yargılı ölüm kerevetinin üstündedir. Gellatbaşı, aferin ona, hepsini sı-

raya dizer. Onlar da bir ilahi söylemeye durur.

Bunlar elden ele geçirilip pay edilemiyecek dakikalardır. Sonunda kolluk azmanlarının en babayiğidi işareti çakar.

Bir civata döner. Kerevetin tabanı açılır. Aynı zamanda dört kurban ölüm surfunun figürlerini başlatır.

Sözün monopolye hakkını kullanmak gerekirse, binlerce ağızdan bir vaveyla kopar. Bu bir anlık bir duygudur. Daha sonra, fırışka, gündoğusu ve de poyraz almış olan ibadullah, sıraya girerek, asılmışların ayaklarına, ellerine dokunmaya pervaz eder. Böylece saralarından, ya da başka hastalıklarından şifa bulacaklarına inanarak memnun olurlar.

En sonu, kalabalık yollara düşer. Bu, bir cambazhanenin boşanışıdır. Evlerine dönmeyenler, meyhanelere sığınanlar.

Biz bunları yazıyoruz ama, bir elimizi de yüreğimize bastırarak, başımızı da soğuk su hortumunun altına tutarak anlatıyoruz.

XVI. yüzyıl Almanya'sının satırı vardır. Bunu Penz, Aldegreve ve de Lucas Cranach'ın oymalarında, gravürlerinde izleyebilirsiniz. İtalyanların mannaja'sına (mannaia) karşı ise İskoç'lar maiden'lerini çıkarır.

Bu kez biraz aşağı kayarak Fransız Devrim yıllarına çengel atacağımıza göre - evet yapılacak başka bir iş yoktur - Fransızlar da giyotinlerini konuşturmaya başlayacaktır.

Mösyö Giyotin
Şu kalantor doktor
İnsan sevgisi
Varsa yoksa onda

Elinde bir kağıt
İlerler usta işi
Söze yapışır sonunda :

- Bir makine ki yarattım gizlice
Tralala lala lala
Kafaları ayırır gövdeden
Bir düğmeye yani basınca
Ölüm cezası ki en koşarlı
Keser, ser, ser
Düşürürür, rür, rür
Vurup keser
Vurup düşürür
Kelleleri şipinişi

Goncourt Kardeşlerin demesince bu şiir 1 aralık 1789'da Fransız Ulusal Meclisinde Mösyö Giyotin'in çektiği söylevin bir karikatürüdür :

- Makinemle kellelerinizi, bir göz açıp kapamada uçururum. Acı macı da yok. Kerevetin dibinde şarkıcılar kıl pranga, kızıl çengi bir oyun çevirir. Üstteki oyuncu da başının, iki sütun arasına yerleştirilmesine evetlik gösterir. Or-

dakiler ise şarkıları daha iyi duyması için kendisinden kulağını sütunların tabanına dayamasını rica ederler. Baş, gövdeden öylesine kolay ayrılır ki adamcağız gerçekten ikiye bölündüğünü uzun süre çakamaz. Ona sonucu haber vermek için alkış tutmalıdır. Bu da bütün meydanı çın çın öttürür.

Hoş, Mösyö Giyotin'in sözlerine pek aldırmamalıdır. Çünkü giyotini asıl yaratan Louis adında bir cerrahtır. Bu yüzden giyotin kimi zaman luizet adıyla da anılır. Nedir, adı giyotin ya da luizet olsun, bizim burada Mösyö Giyotin'e, ya da Mösyö Louis'ye bir maşallah postalamamız gerekir. Çünkü insanlar boyuna birbirlerini öldürüyorlar, saat başında analarının, babalarının, kızlarının, oğullarının, kardeşlerinin, kapatmalarının soluklarını kesiyorlardır. Onları mazamort bağdaşlarıyla hapis damlarında uzun boylu çürütmek olmaz.

1789 devrimcilerinin de bu türlü zekaları açık olduğundan, giyotini yönetecek kişinin saptanmasında savsaklık gösterilmez. Evet, yeni makinenin düğmesine günde 50-60 kez basacak şanslı adam Charles-Henri Sanson'dan başkası değildir. Sanson 10 kardeşin en büyüğüdür. Soyluluğuna da diyecek yoktur. 1726'da Paris'te, ölüm cezalarına meyanesini veren kişi babasıdır ki, etrafa yıllarca Marlon Brando bakışları fırlatmıştır. Yani o da Cellatbaşı Charles Sanson'un torunudur. Aman gözünüzü ondan da ayırmayın, çünkü o da 1685 yılında işi Carlier'den alan idamcı Charles Sanson'un torununun torunudur.

Biz bunları yazımıza hava basmak için sıralamıyoruz. Charles-Henri Sanson giyotinin kahyalığını kabul etmiştir ama kendisine cellat denilmesine sinirleniyordur. Babasının Kral tarafından vikont adıyla onurlandırılmış olmasına - Ha, sahi babası vikonttur - dayanarak Kralın gözdeleri arasında olduğunu ileri sürüyor ve bu ünvana ters düşmemek için elinden geleni yaptığını söylüyordur. Aralıkta, kendini "Cellat" ya da "Paris Gelinciği" gibi adlarla aşağılayan kişileri de mahkemeye vererek onlardan *manevi tazminat* alıyordur. Şunu da belirtelim ki, bunu kendisine duruşmada "Mösyö Sanson yurdunu seven bir yurttaştır" diye bangır bangır bağıran avukatı Mösyö Mathon sağlıyordur.

Zamanla cellatbaşının babayiğitliğine kimse çam kömürü süremez olur. O artık "Halkın intikamcısı" adıyla ünlüdür. Ne cici günler. İhtilal ordusu generallerinden biri mühründeki adının üstüne bir giyotin kazdırmıştır. Tours kentinin kadınları ise kulaklarına küpe yerine minicik altın giyotinler takıyorlardır. Taşradaki yüksek görevliler ise Sanson şehirlerine geldiği vakit, çektikleri şölende onu baş köşeye oturtuyorlar ya da balolarını onun açmasına büyük dikkat gösteriyorlardır.

Giyotin, Paris'te, ilk Carrousel Meydanına kurulmuştur. Ordan İhtilal Meydanına (Place de la Concorde), ordan Champ de Mars'a, ordan Renversée engelleme parmaklığına, ordan Antoine Meydanına (Bastille Cezaevinin önüne), ordan Grève Meydanına atlamıştır.

Sanson çok vazifeşinastır. Sabahın dördünde cezaevi-

nin önünde boy gösterir. Yargıç Antoine Fouquier-Tinville de şinastır. Cezaevinin yemekhanesinde, o zamanın yönetimine ayak uydurarak karnını bir güzel doyurduktan sonra ertesi gün giyotine çıkarılacaklarla alaya katılacak arabaların listesini düzenler.

Şimdi dikkat isteriz.

Biz bu kez tek tek kafa koparmalar üzerinde durmayacağız. Onları topluca, pam pam pamlayacağız. Yoksa bu yazı masasından günlerce değil, yıllarca sonra kalkarız.

İşte arabalar, tam tan vaktinde Pont-Neuf Köprüsünde göründü. Ardından aheste beste Monnaie Sokağı, Honorée Sokağı. Derken, ver elini İhtilal Meydanı. Nedir, buraya konmadan önceden Florentin Sokağında iyisinden ağırlaşacaklar, meyhanelerden yükselen kahkahalarla kuhkuhularm ve de sövgülerin ölüm yolcularınm üstüne, üstüne gelmesini bekleyeceklerdir.

Meydanda - bunları artık Goncourt Kardeşler anlatıyor - giyotinin çevresinde binlerce, milyonlarca Paris'li ayakta dimdik onları bekliyordur. Başlarındaki kızıl takke, meydanı bir gelincik tarlasma çevirmiştir. Kenardaki evlerden, Tuilleries ve Champs-Elysées saraylarmdan sarkmış insanlar ise tablonun dekorunu bütünlüyordur.

Meydana antresini yapan arabalar sırayla boşaltılıyordur. İnenler de hemen merdivenlere koşarak giyotinin bıçağına kellerini uzatıyorlardır. Bıçak Cenapları ise yorulmak bilmiyordur. İki dakikada bir yukardan aşağı külünk gibi iniyor ve - Hay ömür - ne bereket - bol bol kan üretiyordur.

Çöpçü Jacot da, süpürgesiyle kalabalığın üstüne sımsıcak kan damlalarını havale ediyordur. İbadullah da, sevinçten vayvillimler atarak bastonlarını ve şapkalarını havada sallıyorlardır.

Tam bir panayır !

Börek satıcılarının vaveylaları, adaçayı, kantaron, papatya, ıhlamur gezdirenlerin çıngırakları dört bir yanı kaplıyordur. Son moda kızıl gömlek giymiş olanların ceplerinde ise yankesici elleri fink atıyordur.

Ölüm yolcularına gelince, nah kimileri başkalarının tarlasına yağmıyor. Kimileri kendilerine sataşanları ti'ye alıyor. Kimileri yanındakiyle fıskos çalçenede. Ölüme dört nala koşanlar da eksik değil, sağa sola selam yağdırıyorlar. Kimisi de kendisinin, ne olur ne olmaz diye, sona bırakılmasını ister :

- Önce onu al.

Aralık, aralık da merdiven başına gelen birisi yukarı çıkmaya yanaşmaz. Çünkü ömür dersini giyotinin karşısına kurulmadan yitirmiştir. Bir başka deyişle, Cellatbaşı Sanson'a kazık atmıştır.

Yolcular arasında erkeklerden daha yiğit kadınlar da vardır. Bunlar yol arkadaşlarını eğlendirmek için ellerinden geleni esirgemezler. Çok iş, aralarında ay parçaları da eksik değildir. Güzelliklerini de hınzırına biliyorlardır. Dişlerinin arasına bir gül tutuşturuyorlar, onu gözleri yaşlı birine fırlatıyorlardır.

Unutmadan, toprak, giyotinin ürettiği kanların tümü-

nü emecek durumda değildir. Concorde'dan geri dönenler Paris sokaklarında, kana belenmiş kunduralarla dolaşırlar.

Bir ayrıntı daha : İhtilal gülerinin hemen ardından, Fransızlar, giyotin daha ufuklarda görünmediği için, kralcıları ve de karşı-ihtilalcileri sokak fenerlerine asmışlardır. Bu fenerlerin ilki Paris Belediye Sarayının karşısında, bir bakkalın evinin üst yakasında ve XIV. Louis heykelinin altındadır. Goncourt'lar, 1789 yılında *Petit Journal* gazetesinde şöyle bir ilanın yer aldığını da söyleyecektir :

- Kral heykelinin köşesinde, sokak feneri olarak dillenmiş ev satılıktır. Evin sahibi, artık her akşam bir idam sehpasının berisinde uyumak istemiyordur.

Eyvah, biz ne yaptık? Londra'da işlerimizi bitirmeden kapağı Paris'e attık. Yoksa yanaşık düzenle 1662 yılına borda verebilirdik.

Evet lafı yeniden orta yerinden alalım. Palamarımızla demirimizi de 14 haziranа bırakalım. Tower-Hill meydanına. Çok cici, çok İngiliz seyirciler pıtraktır. Ne ki, idam sehpasının tam karşısında bizim için özel yer ayrılmıştır.

49 yıl önce(1613) dünyamızı süsleyen İngiliz politikacılarından Sir Henry Vane bugün burada, bu sehpayı atlama taşı olarak kullanacak ve hop, yine dünyamızdan ayrı düşecektir. Şu var ki, buralara, daha doğrusu Whitehall'e gecikerek geliyoruz. 13 yıl önce gelmiş olsaydık, İngiltere Kralı I. Charles'ın - o da o gün 49 yaşının baharındadır - Whitehall'de boynunun vurulduğunu görür ve kralsal bir gösteri

seyrederdik.

Witehall, Londra'nın en büyük caddelerinden biridir. Trafalgar Meydanı ile Westminster arasındadır. Caddede, Witehall Sarayı vardır. Bu saray, eskiden York piskoposlarının mülkü iken, VIII. Henri zamanında, Kardinal Wolsey'in gözden düşmesiyle, Whitehall adıyla Kralın mülkleri arasına alınmıştır.

Uzun lafın kısası, I. Charles 1649 yılında *Güdük Parlamento* diye anılan kısa ömürlü bir parlamento önünde yargılanmış ve ölümle buluşturulmak üzere Caddede kurulan darağacına, Sarayın duvarında açılan bir delikten iletilmiştir.

Teşekkür Samuel Pepys'e ki, bugün burda bulunduğu gibi, o günde Kralın öldürülmesinde hazırbaş olmuştur. Pepys gerçekte şanslı bir kişidir. I. Charles'ın oğlu II. Charles 1660 mayısında sürgünden gelip tahta oturduktan sonra, babasının ölümüne oy veren kerataları idam kerevetinin üstüne çıkardığı gün de (13 ekim 1660) yine güvercin göğsü kesilmiştir. Yani Charing-Cross'ta I. Charles'ın intikamını alan ilk kanın, Harrisson'un kanının, akışını seyretmiştir.

Harrisson bir kasabın oğludur. Tersane komutanlığına dek yükselmiştir. Kralı yargılayıp ona ölüm giysisi biçen yargıçlardan biri de odur. O gün, o durumda bir insan ne kadar el verirse Harrisson da o kadar neşelidir. Gelgelelim cellat, gülücüklere kapalı biri olduğu için onu aladışappak sallandırmış ve de kıymasını çıkarmıştır. Sonra da zavallının kellesini ve yüreğini halka sunmuştur. İbadullah da - aferin

onlara - sevinçten çığlıklar atmış, göklere uçmuştur. Pepys ise bu kutsal törenden sonra Lord Sandwich'in evini gitmiş, orda rasladığı Mister Chelpy ve Kaptan Cuttance'la, alabalık yemek için *Güneş* meyhanesine yollanmıştır.

Pepys'in açık bahtlılığına bakm ki, altı gün sonra (19 ekim 1660), aynı yerde asılmış, kol ve bacakları atlara bağlanıp kopartılmış iki ölüye daha raslar. Bunlardan biri eski kralm idamında hazır bulunan birliğin komutanı Albay Hacker'dir. Ötekisi de Yüksek Mahkeme'deki duruşma sırasında Koruma Birliği'nin başındaki Albay Axtell'dir.

Pepys 20 ekimde de Saint Bartholome'deki halıcısına giderken, Aldersgate Meydanında o sabah asılıp parçalanmış ve halkın sofrasına açılmış iki bağrı çıplağın ölüsüne daha toslar. Kısacası bu hayruylar yazarımızı da kedere boğacak ve günlüğüne şunları geçirecektir :

- İki kanlı hafta yaşamış bulunuyorum. En azdan 10 kişi asıldı ve parçalara ayrıldı.

Geldik mi şimdi yine Sir Henry Vane'ye. O da I. Charles'ın ölümünü oylamakla suçlanmıştır. Meydan kalabalıktan geçilmiyordur. İğne atsan yere düşmeyecektir. Sir Vane, Şerifin ve ordakilerin sık sık kestikleri bir konuşmayı raya koymuştur. Elinden, yazmış olduğu söylevin kağıtlarını almak isterlerse de buna karşı çıkar. Görevliler de, ne yapsınlar, adamcağızın sözleri duyulmasın diye kerevetin dibinde borozan çaldırmaya koyulurlar. Sir Vane de Şerif'e yalvar yakar olmaya başlar. Bu da sonuç vermeyince İngiltere için, Londra kenti için, tüm kiliseler keferesi için duaya çömelir.

Cellat kellesini kütüğün üstüne yerleştirdiğinde o hâlâ istifini bozmuyordur. Yani korku değil, öfke üzerine cevahir taş oturtuyordur. Yani soğukkanlılığını hiç yitirmemiştir. Bir soyluya ve Hristiyana yakışır biçimde öldürülmesini, öyle itilip kakılmamasını bağırıyordur. Cellata son sözü de şu olur :

- Dikkat et, boynumda bir kabarcık var.

Aferinler bize ki, bu konuyu nerden alıp nereye getirdik.

Şimdi de Kuzey Çin'de Loyang kentindeyiz. Burası Şu'ların eski başkentidir. Yedinci yüzyılın sonları. Şehrin Kellekestibaşısı, İmparatoriçe Bayan Wü'dür. 683 yılında kocası, daha doğrusu aşığı İmparator Gowtsung'un ölümünden sonra memleketin dizginlerini ele geçirmiş ve 741 yılında yetmişinde ölünceye değin Çinlilerin başında boza pişirmiştir.

Helvacıbaşılıkta bulunduğu yıllar her gün yeni bir ayak oyunu ve başkaldırma haberleriyle doluyordur kulağı. Bu yüzden de bunları önleyecek bilgisiz ve okumamış ve kırro yargıçları iş başına getirir. Bunların içinde Soh, Juşing ve Lai başı çeker. Yüzlence günahsız, suçsuz insanı yanar döner çarşaflardan geçirmişler, binlerce ocağın işini tamam etmişlerdir. Kısacası, bu hava ve hevesine düşkün üç kaldırım kırığı halka yürek yarası olmuştur. İmparator, yakin veya uzak düşmanlarını ortadan kaldırmak için yıllarca bunlardan yararlanmıştır ama, gün gelmiş bu üç zıkkımın pekini sonsuza dek tutmanın kendisine yarar vermiyeceğine

varmıştır.

İlk piyango Soh'a çıkar. Başkalarının malını zorbalıkla ele geçirdi, yoksulların kanına zehir kattı diye suçlanacak ve de mahkeme önüne çıkarılacaktır. Gülmeli mi, ağlamalı mı? Soh, başkalarının itirafını elde etmek için baskı yapan bir yargıç durumundan, kendisinin daha önceleri otaya koyduğu şeytanca yöntemlerle kendisinden itiraf alınmak istenen kişi durumuna düşmüştür.

Bizimkisi ilkin suçunu kabul etmemiş ama o zaman da, eskiden kendisine yamaklık etmiş bir yargıç şöyle demiştir :

- Pekala senin buluşun olan bir demir takke getirteyim de bakalım bülbül gibi öter misin, ötmez misin?

Başına demir takke geçirilen ve mengene ile sıkılan suçlunun suçunu yere düşürmemesine olanak yoktur. Soh bunu iyi bildiğinden, kellesinin patlayıncaya değin sıkıştırılmasına engel olmak için kendisinden istenilenleri kuzu kuzu itiraf eder. Böylece kısa sürede hapis damına konuk olur. Sonra da şanlı ölüm köprüsünden geçmeye gönderilir.

İkinci aznavur Juşing'in alınyazısı da aynı mürekkeple yazılır. Aman yarabbi, onun yıkımında üçüncü aznavur, yani canciğeri Lai'nin büyük rolü olur. O sıralar cambazların en gözdesi Juşing olduğu için Lai onu kıskanıyordur. Töre İşleri Kuruluna iki gizli mektup göndererek Juşing'in, bir generalin öldürülmesi işinde parmak oynattığını haber verir. İmparatoriçe'yle kapalı kapılar arkasında konuşmayı da

savsaklamaz. Ve ondan, Juşing'in mahkemeye çıkarılması fermanını koparır.

Öykünün bundan sonrası bizim değil, Bayan Wü'nün yaşamöyküsünü yazmış olan Lin Yutang'ındır:

- Bir gün iki dost birlikte şarap içiyorlardır. Juşing suçlanmış olduğunu hiçmihiç bilmiyordur. Kaldı ki o günlerde, eski hizmetlerinden ötürü Danıştay Başkanı yardımcılığına atanmış bulunuyordur. Dostu Lai der ki:

- Çok güç durumdayım. Ne yapsam, suç giymiş birinden istediğim itirafı alamıyorum. Dik kafalının teki.

Juşing neşeden uçtu uçacaktır:

- Ne yapacağını bilemediğini herhalde bana söylemiyorsun. Bence onu toprak bir küp içine tıkıştırır, altından da ateşi veriştirirsin. Seninle bahse girerim ki adam iyisinden kebap olmadan, kendisini bağışlaman için yalvar yakar olmaya başlar ve de istediğin itirafı yapar.

Bu kez Lai'nin gözleri parlar:

- Tüh be, çok iyi buldun. Suçlu da burada. Evin içinde. Şimdi dediğini yaparız.

Büyükten büyük bir toprak küp getirtilir. Altına da ateş kaydırılır.

Lai:

- Küp iyice kızdı mı? Keyfi geldiyse gidip suçluyu buyur edelim.

- Sanırım daha kızgın olamaz.

Birden Lai'nin yüzündeki çizgiler yer değiştirir. Ce-

binden arkadaşının mahkeme fermanını çıkarır :

- Lütfen şu kübün içine gir.

Juşing'de ne bet ne de beniz kalmıştır. Çökmüş, yere yapışmış, yaşam Leylası olmuştur. Rakibinin dizlerine kapanır, ayaklarının altını öper, bağışlanmasını diler. Yalvarmanın birini bırakir, öbürünü alır. Sonunda da istediği itirafı imzalar.

Ne ki, İmparatoriçe onu, eski şarkıcı ve çalgıcılığını göz önünde tutarak, ölüm dalına bindirmez. Çin'in güney illerine sürülmesini buyurur. Gelin görün ki, sürgün yerine giderken, kurbanlarının akrabaları yolunu keser, onu yaşam kütüğünden düşürürler.

Lai'nin sonu da Shyu Yugung'un başsavcı seçilmesiyle gündeme gelir. O da zorbalıkla, insanları saç üstünde hindi gibi kızartmakla, dolandırıcılıkla, yasaları kötüye kullanmakla ve de daha sayalım mı, zina yapmakla suçlanır.

Tutuklandığı gün tüm Loyang şehri bayram eder. Duruşmada da bütün yargıçlar onun bir zebani olduğuna varmakta güçlük çekmez. Ölüm kararı İmparatoriçe'nin onayına sunulur. İmparatoriçe onun da eski cambazlıklarını anımsar. Üç gün duraksar. Üç günün sonunda onayını bağışlar.

İşte ölüm saati.

Ahşer mahşer bir kalabalık. Regulası bozuklardan sonuncusunun, yalnızlık ufkunun ötesine nasıl uçacağını görmek için herkes meydana doluşmuştur. Cellat, Lai'nin başını gövdesinden ayırdığı vakit şıp şıp el vurmaya başlar. Kü-

çük, büyük, bir sinir nöbeti geçiriyorlarmışcasına tir tir titriyorlardır. Ön sıralarda, ileri doğru bir atılış görülür. Binlerce aileye, yıllar boyu uykusuz geceler geçirten bu aznavurun fotografisi yakından çekilmek isteniyordur. Öyle bir saldırırlar ki Lin Yutang onların, ölünün etlerine dişlerini geçirmek niyetinde olduklarını söyleyecektir.

Sonunda Lai'nin posası halk tarafından sürüklenip parçalanır. Kolları, ayakları lime lime edilir. Yerde unufak olmuş kemikler ve kanlı et parçaları kalıncaya değin ölüsü ayaklar altında çiğnenir.

O akşam Loyang halkı evlerine döndüklerinde, bundan böyle dingin uykular çekebileceklerini düşünürler.

Ey okur bizim kusurumuza kalma.

Biz geçmiş zamanı dillendiriyoruz. Arada bir yeni zamana da kaşık çalıyoruz ama pek belli etmiyoruz.

Bu kez de Birmanya'dayız. Siz deyin 1922, biz deyelim 1928. Gerçekte 1922-1928 yılları arasındayız. *Hayvan Çiftliği* yazarı George Orwell - doğumu Hindistan'da Motihari'dedir - o yıllarda orada İngiltere İmparatorluğu Polis Örgütünde görevlidir. Yani bu anlatacağımız öyküde onun solukları da duyulacaktır.

İlkin şunu haber verelim ki Muson yağmurları mevsiminin başlarında, yağışlı bir gündeyiz. Orwell, sararmış gümüş kağıdı renginde, uçuk bir ışığın yüksek duvarları aşıp cezaevinin avlusuna düştüğünü söyleyecektir. Cezaevi müdürü, yargıçlar, ölüm azmanları, baş gardiyan ve gardiyanlar ölüm yargısı yemiş zavallıların kulübeleri önünde bekle-

şiyordur.

Kulübelerin kiminde esmer adamlar, tas tıs bir ut örneği, bağdaş kurmuştur. Dizlerini bir örtü örter. Topu da üç hafta içinde sırayla asılacaktır. Bugün de adaylardan birini kulübesinin önüne çıkarmışlardır. Bir Hintli. Cılız ve ufaraktan. Başı sıfır numara kazınmış. Gözleri donuk. Bedenine göre hıytırık bir boy. Bıyıkları sessiz güldürü filmlerindeki oyuncuların bıyıkları.

Orwell altı gardiyanın başına dikildiğini de söyleyecektir. Hintlinin ellerine kelepce vurmuşlar, aralarından bir zincir geçirmişler ve de zinciri kemerine bağlamışlardır. Kolları da bedenine çivilenmiştir. Bunlar dört gardiyanın işidir ki bunlar olurken iki gardiyan da tüfeklerine süngü takarak iki yanını tutmuştur.

Saat sekizi çalınca cezaevi müdürü başgardiyana seslenir :

- Çabuk ol Francis. Bu adam çoktan asılmahydı. Unutma ki bu işi kotarmadan öbür hükümlülere yemek yok.

Vüüüyy, şimdi artık tören kafilesi, gardiyanların arasında pısmış ölüm yolcusunun ardından idam sehpasına doğru ilerlemektedir. 10-15 metre yürünmüştür ki birden zınk, dururlar. Nerden çıktığı bellisiz bir köpek onlara doğru koşmuştur. Havhavlarla kafilenin önünde şaha kalkıyordur. Bre aman, kimse karşı çıkmadığı için, birden zibidi hükümlünün üstüne abanır. Yüzünü yalamaya başlar.

Cezaevi müdürü : "Bu mendebur hayvanı buraya kim saldı ? Çabuk biriniz onu alıp götürsün." sözleriyle öfkesini

açığa vurur. Ama pişştt, kuçukuçuyu yakalamak kolay iş değildir. Uzun çabalardan sonra biri - bu, Orwell de olabilir - mendilini köpeğin tasmasına geçirerek onu durdurtur. Böylece o da törene katılmış olur.

Sehpa ya da kerevet daha bir 40 metre ötededir. Kafile yeniden yola koyulur. Yazarınız şimdi Hintli'nin siyah ve esmer sırtını dikizliyordur. Kelepçelerle ipler yürümesini engellediği halde yine de sürçmeden ilerliyordur. Bir defasında, omzundan kavramış iki gardiyana karşın, yolunun üstündeki bir su birikintisine batmamak için sağa doğru bir adım atar. Bunu gören Orwell de akıl tasından şu bazlamayı geçirir :

- Tuhaf şey, bugüne dek, sağlıklı ve aklı başında bir insanın yokedilmesinin ne anlama geldiğini düşünmemiştim. Su birikintisinden kaçmak için hükümlünün kendini yana kaydırdığını görünce duru ve diri bir durumda yüzen bir yaşamı ortadan kaldırmanın söze gelmez bir kötülük, bir gizem olduğunu gördüm. Bu adam ölüyordu, oysa o da bizim yaşadığımız biçimde yaşıyordu. Bedeninin her parçası çalışmayı sürdürüyordu. Bağırsaklar yiyecekleri öğütüyor, deri yenileniyor, tırnaklar çıkıyor, yağ dokuları, deri dokuları oluşuyordu. Yani her şey tumturaklı bir saçmalıkla çalışıyordu. İdam kerevetinin üstüne kondurulduğunda bile tırnakları uzamaktan geri kalmayacaktı. Dahası, toprağa yuvarlandıktan sonra bile tırnaklar, saniyenin onda bir süresi boyunca uzamayı sürdürecekti.

Sözü nereye uzatalım? Kerevetin bulunduğu yerin

toprağı yüksek ve dikenli otlarla kaphdır. Hükümlülere özgü beyaz üniforma giymiş, kranta bir cellat kafileyi ölüm makinesinin yanı başmda bekliyordur. Yargıçlara ve görevlilere saygılı bir selam sarkıtır. Başgardiyanın işareti üzerine iki kişi Hintli'yi yaka paça kerevetin üstüne çıkarır. Cellat da onların arkasından fırlar. İpi Hintlinin boynuna geçirerek sıkar. Hintli bunun üzerine "Ram ram ram" diye haykırmaya başlar. Bu ne bir dua, ne bir imdat çığlığıdır. Ama bir çan sesi gibi düzünseldir. İnsanm canına ateş bırakan bir tempodadır. Köpek buna bir inilti ile karşılık verir. Cellat ise bana mısm demez. Bir un çuvalını andıran keten bir torbayı Hintlinin başına geçirir. Hallahallah, "Ram ram ram" sesleri torbayı aşarak yine George Orwell'in ve de ötekilerin kulağma değin geliyordur.

Cellat aşağı iner, mahkumu boşlukta bırakacak mekanizmanm düğmesine parmağını yerleştirir.

Herkezin rengi değişmiştir. Hintlilerin yüzü, kötü sütlü kahveler gibi kurşuni bağlamıştır. Bir iki süngü olduğu yerde titrer. George Orwell :

- Topumuz, kerevetin üstünde bağlanmış ve torbalanmış adamı seyrediyor ve "Ram ram ram" senfonisini dinliyorduk. Her melodi kazanılmış bir başka yaşam saniyesiydi. Şimdiler, herkezin kafasmda aynı düşünce ifildiyordu : "Çabuk bitirelim. Şipinişi öldürün onu. Bu korkunç çığlığa bir son verelim."

Birden, bir süredir bastonuyla toprağı eşeleyen ve çığlıkları saydığı görünümünde olan Cezaevi Müdürü kararını

verir. Bastonuyla Cellata işaretini yollar.

Bir demir homurtusu işitilir. Sonra da derin bir sessizlik. Hintli gözlerden silinmiştir. Sadece boynuna geçirilmiş olan ip boşlukta dönüyordur.

Köpek kendini tutan adamm elinden kurtularak kışlanın arkasına doğru kaçar. Orda bir an durur, geri dönerek, kerevete doğru havhavlarını gönderir. Sonra da gözden yiter.

Cezaevi Müdürü kol saatine bakar :

"Sekizi sekiz geçiyor. İyi. Bugün için yeterli."

Artık öbür adaylar kahvaltılarını alabileceklerdir. Gardiyanların gözetimi altında, ellerinde taslar, iki sıra halinde yere çömelmişlerdir. Karavanacı da, onların arasında, elindeki kovadan pirinç dağıtıyordur.

Törene katılan küçüklü büyüklü görevliler, oh, büyük bir dinginlik içine salmışlardır kendilerini. Herkes şarkı söylemek, koşmak, kahkaha kuhkuhulara yatmak istiyordur.

En sonu, topu da içerde bir odaya doluşarak viski yudumlamaya dururlar. Avrupalıların yanı sıra yerli halktan da önemli kişiler vardır.

"Ram ram ram" çığlıkları bir anı olmuştur.

Biz artık kendi denememize bakalım. Çünkü anlattıklarımızm önü de, gerisi de kırk arşın alevlendi.

Demek isteriz ki, ibadullaha bir gulgule düşmüştür. Yığın çılgınlığı ömür harmanımızı, dudey dudey dudey,

vartaya uğratmaktadır. Yalnız, yazımızın mostrasını bir an George Leite üstünde tutalım ki bizim de fiskos lakırdıda, 58 derece soğuklarda ve de iki metre kizgın kül altında boşu boşuna dolaşmadığımız ortaya çıksın.

Hazret bizim Henry Miller'in hemşerisidir. O da Miller gibi Kaliforniya'da, Big Sur'da, daha doğrusu Anderson Creek'te oturmaktadır. Yani yıllarca barmen, denizci, otel komisi, bakkal çırağı, çamaşırcı, bahkı, işçi, şöför, bulaşıkcı, sigorta görevlisi, otomobil kâhyası, ispirtolu içki satıcısı, şair ve dilenci gibi işlerde ömür tükettikten sonra 1947 şubatında buraya gelip yerleşmiştir.

Leite, ölüm cezalarının uygulandığı yerlere, işkence odalarına bayılır. Milyonlarca dolarlık laboratuvarlarda kendinden geçmiş kimyagerlerin, yüce ruhlu dirimbilimcilerin, özveriye batmış doktorların sıçanlar, kobaylar, şempanzeler gibi savunmasız yaratıkları kesip biçmelerini de büyükten büyük işlerden sayar. Çünkü bu pat-kütlü çabalar, Miller'in dediği gibi, hem işkence ışığını yakar, hem de insana cinayet işleme özgürlüğünü verir.

Denememizden sonraki söz de şudur ki, insanlar dozurdak (yani kendini beğenmiş), kurumsak (yani kendini beğenmiş), menemenci (yani kendini beğenmiş), kafalak (yani kendini beğenmiş), dozdoz (yani kendini beğenmiş), burnaz (yani kendini beğenmiş), hörrük (yani kendini beğenmiş) bir amanamandır.

Yüreklerinde bir koşturma yaratmak için adı bilinen ve bilinmeyen ne kadar hallo-cello iş varsa, onlara yakın du-

rurlar ya da dünyanın apışları arasından yükselen ısı, çığlık, ve çatapat karşısında takla atan bir baleye çıkarlar.

İnsanlar kendi doğasının buyruk kölesidir vesselam.

YANDIM ŞEKER

Goethe : "Okumayan insanlar, onun ne kadar çabaya, ne kadar zamana mal olduğunu bilemez. Ben okumayı öğrenmek için seksen yılımı verdim. Yine de öğrendim diyemem." der.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde (1922) *Batı'nın Çöküşü* adlı kitabı yazmış olan Alman filozofu Oswald Spengler de o büyük sanatın, okuma sanatının, Goethe çağında boy attığını, şimdilerdeyse ortalardan silindiğini ileri sürer.

Nedir, kitaplar varoldukça okuyanlar dünyamızdan eksik olmayacaktır. Kaldı ki, kimse kitaplara el sürmese de yazarlar, o canhıraş kâtipler yine de kitaplardan kopamıyacaklardır. Gerçi yazarların kırtıpilleri, şimeldekleri yani sıskaları okumaya hiçmihiç yanaşmıyacak, evlerinde zinhar kitap bulundurmayacak, genç şairlerin büyük bir sevgiyle imzalayıp gönderdikleri kitapları sahaflara satacaklardır ama okuma sanatını, okuma sevgisini gerçek sanatçılardan uzak düşüremiyeceklerdir.

Doğrusu, benim merakım hangi yazar ne okumuş, hangi yazar da ne okumamış üzerinedir. Günlükleri de çokluk yazarların okuma çığlıklarına raslamak, onlarla birlikte

bir dolu içmek için harınanlarım.

Flaubert 1857 eylülüne, *Salammbo*'ya başlayıncaya değin bir sürü yandım şekerle yatıp kalkmıştır. Ne ki, bir kitabı bitirdi mi, bir başkasına yelken açmak gereğini duyar. Çalışma odasında, pencerelerden arda kalan duvarlar burma sütunlu kitaplıklarla dudak dudağadır. Koltuğunun yakınında, elinin uzanabileceği yerde, Akademi ve Littré sözlükleri, Giraud-Duvivier'nin *Gramerler Grameri* adlı kitabı yaylanır. Yunanca, Latince ve de İngilizce sözcükler de ordadır. Kitaplıklarda ise sık sık başvurduğu kitaplar hazırolddadır. Yani klasikler, felsefe kitapları ve şiirler sanatçımızın bağdaşına safa verirler. Öbür kitaplar, önemleri ikinci grado üstünden kesilmiş olanlar, evin öbür odalarına dağıtılmıştır.

Flaubert'in en sevdiği yazar da Shakespeare'dir. Onu on dördünde okumaya başlamıştır. Unutmadan, *Othello*'yu içine çekmeye çalışırken, bir yandan da Howard ve Scott'un *İskoçya Tarihi*'nin kurdelesini kesiyordur.

Guy de Maupassant'a edebiyat coşkusunu ilk duyuran yazarlar arasında da Shakespeare keratasını saymak gerekir. Maupassant'ın annesi, anılarında, Shakespeare'in ve öbür ilk kitapların oğlu üzerinde derin etkiler yaptığını anlatmıştır. Çocuk Maupassant, yaratıkların nasıl göz önüne getirildiğini, eşyanın nasıl betimlendiğini, çevresindeki o çeşit çeşit doğanın nasıl yüce, taşkın ve ölümsüz bir yaşama kavuştuğunu ilk onlardaki sözcüklerden çıkarmıştır.

Goethe'nin de yorulmadan, utanmadan el attığı kitap-

lar arasında Alman edebiyatçı ve hukukçusu Morhof'un *Edebiyat Felsefe ve Deneyim Ansiklopedisi* başı çeker. Yapıtın ilk formaları 1688'de yayınlanmış ve büyükten büyük ilgi görmüştür. Kalabalıkları dürtükleyen yaşamöyküsel gereçleri, çoğu bilimlerin tarihini, yöntem üzerine bir dersi, söz söyleme sanatını ve şiiri içeriyordur. Fizik, gökbilim, kimya, bitkibilim, hayvanbilim üzerine derli toplu incelemeler de unutulmamıştır.

Goethe genç yaşta Alman, Fransız yazarlarını tavaya koyup kızartmıştır. Latinlerin, İbranilerin yaratılarını da devirmiştir. Ne var, Yunanlılar, İngilizler, İtalyanlar biraz gerilerde kalmıştır. Aralıkta; Bayle'in, Gesner'in ansiklopedik yapıtlarını da didiklemiştir. Bayle'in *Eleştirel ve Tarihsel Sözlük*'üne (1697) "Labirent" adını takmıştır. Bu sözlük, Avrupa aydınları üzerinde, iki kuşak boyunca, çok önemli etkiler yapmıştır. Gesner'in ansiklopedisi için de şunu söyler:

- İnsanı hedef tutan araştırma, beklenmedik yeniliklerle dolup taşan düşünce ve görüşlerin bir kaynak kitabıdır bu.

Okuma işinde Goethe'yle kimse boy ölçüşemez. O, kitapları dışından değil, içinden okur. Onlara ruh köprüleri kurarak boyuna gider gelir, gelir gider. Bir defasında Calderon'un *Kahraman Prens*'inde bir sahneden öylesine duygulanmıştır ki okumayı hemen orada kesmiş ve kitabı, vaaşş aman Allah, büyük bir şiddetle masanın üzerine fırlatmıştır.

Tolstoy'un yandım şekerlere dört elle sarılması da

üniversiteye (Kazan Üniversitesi) yazıldığı yıl başlar. İlkin, 20 ciltlik Rousseau dizisine sarılır. *Musiki sözlüğü* de bunların arasındadır. Fransız'ı daha önce de okumuştur. Ama bu kez, onun kürkünü yıkarken boynunda da resmini taşıyan bir madalyon sallandırıyordur.

Rousseau bizimkine kendi kendini çözümleme yöntemini öğretir. Bireysel almyazısı üzerine titremenin anahtarını da verir. Tolstoy'un yaşamöykücüsü Viktor Chklovski, eski toplumsal rejimlerin değişkenliği duygusunun da bizimkine Rousseau'dan geçtiğini yazar. Chklovski :

- Tolstoy ve Rousseau, ikisi de yaşadıkları dünyanın çok kötü, saygı gösterilmeye hak kazanmadığı görüşündedirler.

Lafm önünü boş bırakmıyalım. Tolstoy, Gogol'un dostlarına yazdığı mektuplardan oluşan Seçmeler'i de vurgun yiyerek okumuştur. II. Katerina'nm *Yönermeler*'i ile Montesquieu'nün *Yasaların Ruhu* kitabı da onda yeni görüşler yeşertir. Üniversiteyi bırakıp Yasnaya Polyana'ya, köyüne, döndükten sonra ise okumaya hız verir. Bu kez ilk, Puşkin'in *Eugène Onéguine*'ine uzanır. Onu yeniden yeniden kırma korum etmiş, bu yolda sabahlara dek uyumamıştır.

Aralıkta, XVIII. yüzyıl İngiliz yazarı Sterne (*Duygusal Yolculuk*) karşısında da tek çapraza girer. İngilizcesini ilerletmek için tonlarca Sterne çevirir.

Öbür İngilizlere de çok yelken açmıştır. Londra'ya gittiğinde (1860) Dickens'in bir konferansında yüreciğini ısıtmıştır. Hazır Londra'ya gitmişken de orda sürgün yaşamı

yaşayan Rus filozof ve edebiyat eleştirmeni Alexander İvanoviç Herzen'i de, banliyöde, Putney'deki evinde 45 gün boyunca her gün yoklamıştır.

Daha eski yıllarda Béguitchev'in *Kholmski Ailesi*'ni de koklamış ve "Iıhh" demiştir. Ne ki, gerçekçi roman yazılabileceğini ondan öğrenmiştir. Buna karşılık, Grigorovitch Dimitri'nin (1822-1899) *Acılarda Yüzen Anton*'unu severek okur.

Amerikan fizikçi ve devlet adamı Benjamin Franklin'in (1706-1790) özyaşamöyküsü de onun kendi kendini tanıma kilometre taşlarıdır.

Diyeceğim, bir yazar, yazdıklarıyla olduğu kadar, okuduklarıyla da ustalık gösterir.

İstedikleri kitabın başını yere verirler, istediklerinin de sevecenlik ateşini yelpazeler ya da sakalına maşallah oturturlar.

A Deli Salâh sen ne oldun ki ? Son söz senin değil, Voltaire'indir :

- Ben kendim için okurum, işime yarayacak şeyden başkasına da yüz vermem.

BİLGİSAYAR

Hersekli Arif Hikmet : "Ben kimseye benzemem. Dahası, yazım da başkalarının dürümüne benzemez." der.

İbnülemin'e göre Hazret, türü kendisine bağlı kişilerden biridir. Belleği, abaayyy, ilikler yakan bir ateştedir. Kırk yıl önce ezberine çektiği şiiri, kırk yıl sonra, tek sözcük atlamadan okur. Türk'ün, Arab'ın, Acem'in en güzel sözlerini, en "hayy maşallah" dizelerini, yeri düştükçe, tumturaklı bir biçimde yuvarlar.

İbnülemin, daz yazısının insanı transa geçirdiğini de fısılar. Bir başka deyişle, edebiyatımızın lafkestibaşısı da odur. Bütün kalplere yukarıdan bakıp, içindekileri aydınlatan zor, sıkı sözler eder. En şahşah konulardan, en kikirik şeylere varınca istenildiği boyda fıkralar, öyküler düzer.

Bir özelliği de, işte buna içilir, bilisizlerle karşı karşıya durmaktan pek sıkılması ve sakınmasıdır. Kültürden yoksun kalanları insandan saymaz. Sümbüli tayfası ve deryadil olduğu halde, pek aşık bir söze ya da davranışa takılıp karşısındakini haşladığı da çok olur.

Ne ki, herkesin saygısı ondadır. Bulunduğu topluluklarda sözün kendisinde kalmasına pek dikkat eder. O söyler, çevresindekiler ağızlarını açık tutar. İbnülemin :

- Davranışlarını beğenmediği insanlara, en üst köşede oturak olsalar da yüz vermezdi. Herkes ondan ürker, o ise kimseden ürkmezdi. Sevdiğini gerçekten severdi. Sevmediğini sever gibi görünmezdi. Özgür yaratılışlı olduğu için tek tek insanlara baş eğmezdi. Zorbaların sataşmalarından, laf-çıların başa ekşimelerinden çekinmezdi. Başkalarının, dilsizler gibi, birbirlerine işaretle anlattıkları korkunç işleri o, uluorta söylemekten kaçınmazdı.

Hersekli (1839-1903) Rıza Tevfik'in anlatmasına göre de pervasızın tekidir. Konuşmalarını, tartışmalarını boyuna sargıya bulamayı sevmez. Övülmeye değer, eli ayağı düzgün bir biçemi (uslubu) vardır. Benzerlerinin göz perdelerini örten bir şairdir. Hele eski ozanlar arasında bilgice şiir döktürenlerin en önde gelenidir. Akıcı bir anlatımı vardır. Sözcüklere perende attırmayı bilir. Kısacası, derebey oğlu derebeydir. Ortaçağ kibarlarının bir fotokopisidir. Hindistan'a yerleşen Türk Padişahı Emir Hüsrevi Delhivi gibi horhori söz üretmeye, buyruk savurmaya düşkündür. Hiçbir kemküme katlanamaz. Gerçi zorba, hatır kırıcı ve kendini bilmeyecek gradoda sarhoştur ama yersiz davranışlarına her vakit katlanılır. Aladışappak öfke atına atlayan biri olduğu kadar da dürüst ve ay-aydınlık bir kişidir. Kimseyi serçe kalburuna kapamaz. Üstüne üstlük, erdemleri de vardır. Haktanır ve adaletseverdir. Kişilik yapısı hakuran kafesi gibi, şurasından burasından hava almaz.

Pes, burda şunu da belirtmeli ki Sait Pertev Paşa ile Ethem Pertev Paşa nasıl birbirlerine karıştırılırsa Hersekli ile Deli Hikmet de birbirlerinden ayırd edilemez. Dahası, Deli

Hikmet'in "Mezaristan" redifli gazeliyle *"Sanki geldim de ne buldum bu harap abâde / Bezm-i gamda bana huni ciğer oldu bâde"* şarkısı da Hersekli'nin sayılır.

Ne var, Hersekli de Deli'yle karıştırılmak için elinden geleni yapar. Onunla meyhane meyhane dolaşır. Geceleyin sokaklarda da yine onunla : "A:.. Paşaya oranla tezek, katkısız amber gibidir" kavuştaklı - zamanın bakanları üzerine - yergiler piyazlar.

Hersekli tarih düşürmekte de ustadır. Keçecizade İzzet Molla, yaşamını övülmüş ve süslenmiş kılan ve yolu üzerine dikilen çalıları temizleyen biricik tutamağı Halet Efendi'nin öldürülmesinden sonra 15 cemadelâhire 1238'de (1822) Keşan'a sürüldüğü vakit şu tarihi söylemiştir :

İzzet'te bile kalmadı eski hâlet

A a efendim, genç-yaşlı her şair üzerine bilgi de Hersekli'de saklıdır. Fatin Efendi'nin, o ünlü kitabını (*Tezkire-i Fatin*) dördüncü rütbe nişanını ele geçirmek yolunda yazıp yazmadığını anlamak için de Hersekli'ye başvurmak gerekir. Şair Hafız İsmail Müşfik'in çılgın büli sesini de ondan öğrenebilirsiniz.

Hersekli, tüm dostlarının imdadına da koşar. Üsküdürlı Safi'ye, Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın 5 altınlık aylık bağlaması da onun yüzü suyunadir.

İmdi artık açıklık kazandı ki Hazret tam bir ayaklı kitaplık, bir bilgisayardır. Şair Recaizade Mehmet Cemal de bunun altını çizer : "Arif Hikmet alaboncuk kitabımdır

benim."

Biz bu denemeyi, ayaklı kitaplıkların önüne ön olmayan şavklarını tutuşturmak için yazıyoruz. Demek isteriz ki, bilgisayarlardan biri de viyolonsel ve kemençeci Ruşen Kam'ın babası Prof. Ferit Kam'dır.

5 Ocak 1914 günü İstanbul Darülfünunu'nda sözcükler, sesteşler, ündeşler (cinaslar), cambazlı sözler arasında yaşamaya başlayan bilginimiz zaman zaman Yazın Araştırmaları, Felsefe Tarihi, Şiir Yorumu, İran Yazını gibi çeşitli alanlarda at koşturmuştur.

• Agah Sırrı Levent onun patronunu şöyle çıkaracaktır:

- Uzunca bir boy. Yıpranmamış sağlam bir beden. Geniş bir alınla cephelenen büyük ve düzgün bir baş. Çıkık duran elmacık kemikleri. Kemikler bir çizgiyle işaret edilirse, çizginin yanından, hafifçe yelpazelenerek, çeneye doğru sıklaşan beyaz ve kısa bir sakal. Bıyıklar hafiften kesik. Gür kaşlarının ortasından inen düzenli bir doğru'nun oluşturduğu burun. Derinden bakan bir çift iri göz. Baş yuvarlak ve saçsız. Yanaklar ise hep kırmızı.

Bilginimiz başını kitaptan kaldırmaz. Okur, okur, okur. En çok okuduğu da Voltaire'dir. Onun *Felsefe Sözlüğü*'nü Türkçe'ye aktarmaktan büyük mutluluk devşirir.

Şiir de yazar. Bunlar çokluk toplumsal yaşama ya da tanınmış kimselere yöneltilmiş yergilerdir. Şiirini bitirir bitirmez yalansız bir fetvacıya koşar ve "yine bir halt ettim" peşreviyle yazdığını okur. Daha önce de ona bin yemin ettirmeyi unutmaz. Dahası var : Okuma sırasında, karşısında-

kinde uyandırdığı etkiyi çakmak için yüzünü dikizde tutar. Sonunda da şiirini okumuş olmasına vafir pişmanlıklar getirir. Giderek, kimseye açmaması için fetvacıdan yeniden yeniden sözler alır. Nedir, bir süre geçince şiirini bu kez, bir başkasının önüne sermekten kendini alamaz. Bu nedenle, geceleri sabahlara dek uykusuz kalır. Gündüzleri ise ciğerlerinde ateş gezdirir.

Lafın içinde kalmak gerekirse, Bilginimiz senli benli rüzgarlara hiç gelemez. Levend, onun başkalarıyla kendi arasında bir uzaklık yerleştirdiğini de söyler. Saygısız bir oturuş, patavatsız bir lomlom, ya da züppece bir davranış karşısında sinirleri oynarmış.

Pes, bundan anlaşılmalıdır ki, yaşamı abartmalarla doludur. Hiç bir olayı doğal ve gerçek boyutlarıyla görüntülemez. Sevmedikleri, onu sürekli alpha uyku haplarının etkisine sokar. Yani onlardan bucak bucak kaçar. Kuyruğunun tutuştuğu yerden uzaklaştıktan sonra da söylenenleri yeni yorumlara tutarak, onlardan sazın üstüne saz,sözün üstüne söz getiren anlamlar çıkarır. Sevdiği amperparisler ise onu, yaşamın karanlık ve bulanık dokuz dokuzlarından kurtaran ışıklar olur. Buna karşılık, herkesin kışkışladığı bir zırtıl onun pekala lafladığı bir kimsedir. Onlara tanrısal yaratıklar gözüyle bakar.

Bir de var ki, çelişki de yaşamında baş köşeyi tutar. Çoğu kez, huysuzluğa varan bir titizlik gösterirse de, zaman zaman, bir çocuk kadar yumuşak ve söz dinler kesilir. Bir yandan sağlığını korumak yolunda dikkatli davranırsa, bir yandan da kaçınılması gereken şeylere kucak açar.

Levend'in demesine göre, sabahları da erkenden kalkar. Hokkasıyla kamış kalemine yapışarak odada, her zamanki köşesine çekilir ve de aklındaki konuları kağıda döker. Yazacak bir şeyi olmadığı vakit de, daha kimseler uyanmadan, dışarı fırlar, sokakları fellek fellek dolaşır. Kafasının acemaşıran tonikalarını ele geçirince de eve dönerek yine hokkasına ve kamış kalemine saldırır.

Sarakayı da elden hiç bırakmazmış. Çokluk da söyleştiği kimseyi ti'ye aldığını belli etmemek için ağzını eliyle örtermiş. Abdülbaki Gölpınarlı :

- Zaman gelir, bütün evrenle alay ederdi. Hiçbir şeye de inanmazdı.

Ferit Kam (1864-1944) alınganlığıyla da ünlüdür. Bir kez, 1913 yılında, Darülfünunda ders verirken bir öğrencisi kendisine : "Efendimiz, siz eski şairleri yerin dibine geçiriyorsunuz" dediği için ertesi ders sınıfa gelmemiştir.

Bir defasında da, bir öğrenci ünlü bir sözcüğün anlamını sordu diye, gönül kapılarını çarptırarak, bir dostuna koşar :

- Bir öğrencim beni aşağıladı. Görevimi bırakmaktan başka çarem yok.

İş, dosta da anlatılır.

- Bunda aşağılamakla ilgili ne var ?

- Bu soru, bakalım bu sözcüğün anlamını öğretmenimiz biliyor mu demeye gelmez mi ? Bundan da büyük aşağılama olamaz.

Efendimiz, gönülsüzlüğüyle de çevresine duman attırır. Tahir Olgun kendisiyle tanıştığı gün ellerini öpmek için

üstelemiş ve ardından koşmuştur ama o da ellerini kurtarmak için odada dört dönmüştür.

Şeyh Nurettin - Nurettin Artam - de onunla ilgili bir anısını şöyle anlatır :

- Biz çocukken, Ferit Bey Beylerbeyi İskelesine, Küplüce, Havuzbaşı ve Çengelköy'deki dostlarına giderken - o zamanlar Ford otomobili daha icat edilmemişti - canlı bir taşıt (eşek) üzerine binerdi. Galiba, tanıdıklarından bir herifi yererken o zavallı canlı taşıttan esinlenmişti :

Öyle eşşektir ki, tepesindeki şeddenin
Tımar aletine benzer sayısız dişleri var

Vakit daraldı. Sap saman söylemenin sırası değil. Bütün bunlar Hazretin taşkın bir zekası olmasından ileri gelir. Unutmadan, Efendimizin ele avuca sığmaz bir belleği de vardır. Her alanda Karadeniz gibi çalkayıp dalga vurur. Hangi konu ya da sözcükten açılıyorsa, onun nerede, hangi kitapta yazılı olduğunu bilir. Dahası, sahifesini bile haber verir. Gelgelelim, bilginlere özgü kuşkuculuktan da bir türlü sıyrılamaz. Biri, bir ikiliğin anlamını sordu mu, karşılığını şipşak yapıştırsa da o anda içindeki bir işkil depreşmeye başlar. "Acaba yaptığım açıklama doğru muydu ?" kuşkusundan da ancak bilgisine güvendiği bir kimseye başvurduktan sonra kurtulur.

Geldik mi şimdi de Muallim Cevdet İnançalp'a. O da İstanbul'a karşı çadırlarını kurmuş bir ayaklı kitaplıktır. 25 yılda en az 200 öğretmen, 2-3 bin öğrenci eskitmiştir. Yani

birçoklarının bilim bakımından velinimetidir. Beş yüzü yazma, on bin kitap da biriktirmiş ve bunları, yaşamının sonunda, İstanbul Belediye Kitaplığına bağışlamıştır.

Onun için havalı bir monografi yayınlamış olan Osman Nuri Ergin, Muallim Cevdet'in kibar konaklarında, paşa ve bey çocuklarına özel dersler verdiğini de yazar.

Muallim'in kendi deyişine göre bunlar arasında Uşşakizadelerden Vecihe ve Rukiye hanımlar ve de küçük biraderleriyle Latife Hanımefendi de vardır. Roma Elçisi Suat Beyefendinin üç kızıyla, Viyana Elçisi Mahmut Nedim Paşanın, Mabeyn kâtiplerinden Abdurrahman Beyin, Şurayı Devlet başkanlarından Daniş Beyin çocukları da sıraya girmiştir. Ünlü gazeteci ve politikacı Ahmet Rıza'nın ailesine bağlı kız-erkek altı gencin öğretmeni de odur. Hami Beyin ve eşi Mısır prenseslerinden Fethiye Hanımefendinin oğlu Nejat'a da - genç yaşta, ömür eteği kısalıp kara toprağa verilinceye değin - 11 yıl mürebbilik etmiştir.

Muallim Cevdet'in (1883-1935) *Şahname Şark İlyadası*, *İbn Batuta'ya Zeyl* gibi kitapları vardır. *Tarihi Sözlük* yapıtı ise ancak üç forma basılmıştır. Buna karşılık, günlükleri ve defterler tutan notları gün ışığını tanımamıştır. Yalnız, notların büyük bir bölüğü, Osman Nuri'nin kitabında yer alır.

Bunlar, çokluk, yöneltilen sorulara Muallim'in verdiği yanıtlardan oluşur. Mümtaz Bey "kermsut" terimini sormuşsa "Bir tür kumaş adıdır. Halep'te kermsut ve alacalar dokunurdu" tepedeninmesini alır. Fevzi Bey hayvan adları arasında "esbap" sözcüğüne rasladığını belirtmişse Arapça

yazılan o sözcüğün "asiyap" olarak okunması duyurulur. Haa, o sözcük bir de "su değirmeni" anlamındadır.

Haşim Beyin sorusu : "Dârâyî ne demektir ?"

Muallimin notu : "Bir kumaş adıdır. Eski dairelerde mektup torbalarının kimileri bunlardan yapılırdı."

Bakın hele, Kâtip Suphi Bey - bunlar Muallim'in yaşamını genişleten kişilerdir - "şahne" üzerinde durmuştur. Öğretmenimiz de bu sözcüğün aslının "şihne" olduğuna işaret kaldırarak "toplamak ve toplanan şeyden vergi alan adam" anlamına geldiğini buyurur. Notun aşağısında şu açıklamaya da raslanır : "Anadolu'da öşür - onda bir oranında vergi - yazanlara *şahne memuru* derlerdi. Vaktiyle Abbasi ve Selçuki'lerde zabıta müdürlüğü de *şahne* diye anılırdı. Bunların sözü altında, silahlı güçler de vardı : *Şiraz Şahnesi, Tebriz Şahnesi* gibi."

Üyeden İzzettin Bey'in "Haratin Hasse" soruşturması ise şu notun oluşmasına yol açmıştır :

- Bunlar Topkapı Sarayında bir sınıf zenaatçıdırlar ki demir ve ağaç eşyayı düzlerlerdi. Tornacılar demektir ve de pek önemli sanattı.

Notuşu mıhlama yani soğanlı ve kıymalı yumurta da bütünler :

- Haratin, tornacılar kadar haritacılar anlamına da gelir. Koldaki ince bileziklerden tutun da çarklara ve silah yivlerine değin her şeyi yaparlardı.

Açıklamanın bu noktasında İzzettin Beyle Haşim Bey birbirine bakar : "Bunların Sarayda işi ne ?"

Bilgisayar uzmanı sözünü sürdürür : "Topkapı Sara-

ymda eskiden otuzu aşkm sanayi ocağı vardı.

Ne ki, eşelemelerin çoğu Mümtaz Beyden geliyordur:

- Çeşm nedir ?

- Farisidir. Göz demektir. Eski denizcilik kurumlarımızın belgelerinde gemilerin kızaklar üzerinde durduğu büyük sundurmalara *çeşm* denilmiştir. Kayıklar ve orta gemiler içinde çeşm'ler (gözler) vardı.

Mümtaz Bey yine karıştırır. Katip Ahmet Bey de yineler :

- Resm-i Benak nedir ve nasıl okunur ?

- Arazisi olmadığı halde kazananlardan alman vergidir. Benak okunur. Farisi bir sözcüktür. Belki de İslav dilinden geçmiştir.

Mümtaz Bey yine sırada :

- Kocaş ne demektir ?

- Kimi belgelerin araştırılmasmdan anladığıma, daha doğrusu sezdiğime göre "arabacı" demektir.

Haşim Bey araya girer :

- Ben Lehçe-i Osmani' ye baktım. *Kocac* iyi araba kullananlara denirmiş.

- İkimizin düşüncesi de aynı yere çıkıyor. İhtisap Dairesi'nin tüzüğünde de bu sözcük geçiyor.

Ratibe Hanım ve Ahmet Bey :

- Müşrif ne demektir ?

- Nazır ve müfettiş anlamma gelir. Vakıf belgelerinde de geçer.

Kâtip Ferit Beyin bir sorusu ise şöyle karşılanmış-

tır:

- *Beşlüyan* emir çavuşları gibidirler. Gerektiğinde bir müfreze (birlik) ile giderler. Eflak Voyvodasının yanında da böyle *beşlüyan* vardır.

Mümtaz Beyefendi kağıt, kalem ve de atlasla ilgili eski bir buyruğu gösterir : "Tahrir nedir ?"

Notu : "İki anlamı vardır. *Çile tahrir* deniliyorsa kurdele demektir. Yazının mürekkepli kısmının çevresine daire biçiminde ve de altınla ince çizgi çekilmişse *Altın tahrirli* derler. Memlûklarçağında pek çok tahrirli Kur'an yazılmıştır.

Üyeden İzzettin Bey yine şanodadır :

- Ben reaya'nın Müslüman olmayanlar için kullanılan bir terim olduğunu sanıyordum. Meğer Müslümanlara da reaya denirmiş. Ne buyrulur ?

- Evet eski belgelerde tüm uyrukları ve yükümlüleri kapsar.

Mümtaz Beyefendi bir belge uzatmıştır. Mühür, İngiliz elçisinindir :

- Pertavsızla bakın. Ben yalnız Smith adını okuyabildim. Bir yabancı elçinin Türkçe mührünü ilk kez görüyorum.

Muallim şahlanır :

- Hey gidi felek hey ! Bir zamanlar yabancı elçileri bile Türkçe mühür kullanmaya zorlayacak derecede görkemli ve hatırı sayılır bir devletmişiz. Ben bir çok İngiliz, Fransız, İsveç ve Avusturya elçilerinin Türkçe mühürlerini gördüm. En hoş yanı şudur ki, bize sığınan ünlü Macar kralının müh-

rü bir de ikilik taşırdı :

Muhibbi Al Osman'ın itaat üzreyim emre
Kral-ı Orta Macar'ım ki namım Tükeli İmre

İmdi bilmiş ol ki ey okur bu denemenin son satırında Muallim Cevdet'ten bir haber daha gelmiştir.

III. Ahmet'le I. Mahmut çağlarında buyruğumuz altında bulunan ünlü Fransız Mühendisi Bonneval Kontunun (Humbaracı Ahmet Paşa) mührünü de bir ikilik süslemek tedir :

Din-i İslamdır âtâyı müteal
Ulu nimet sana Ahmet Buneval

Böylece bu deneme 13 şubat 1990 günü - yaprakları düşmüş kel kavakağacının üstüne tek bir karga konmuşken - son buldu ve yazımızdan arak devşirmeyi meslek haline getirenlere, yüzümüz yerde tutularak sunuldu.

HONOLULU

Virginia Wolf, sabahları çalışmakta çok zorluk çeker. Ne ki, bu bitkinlik, bu iştahsızlık, bu somurtu yarım saat sürer. Bir kez yazmaya başlayınca da kalemi elinden bırakmak istemez.

Yaşı ilerledikçe, daha da zorlanır. Eskiden aladı-şappak yazıyorsa, şimdiler yazdıklarını yoğunlaştırıyor, yeniden yeniden eseleyip püseliyordur. Kısacası, konsantrasyon suratını hiç aşağı çekmiyordur. Bu da onun, aheste-beste yürümesine yol açıyordur.

Romanlarına ad düşürmek gerektiğinde de hayli titizlenir. Yani kitabın adını boyuna değiştirir.

2 kasım 1932 çarşamba günü kafasında bir deneme-romanın ilk tekerleri dönmeye başladığında ona *Pargiter Ailesi* adını kondurmuştur. Bu, *Dalgalar* (1931) adıyla yazdığı kitaptan sonra deneme-roman türünün ikinci bir örneği olacaktır.

1933 ağustosunda da hâlâ *Pargiter'ler* üzerinde çalışıyordur. Olayları daha tutarlı, daha vayvaylı kılmak için ilk bölümleri yeniden tartak martak getirir. Daha önce birkaç bölüme yaydığı Bayan Pargiter'in ölüm sahnesini, bu kez ilk bölüme sıkıştırmıştır. Ama onu yeniden budamayı da düşünüyordur.

Gelin görün ki 2 eylül (1933) cumartesi gecesinin ortalık yerinde birden romana *Burda ve Şimdi* adını vermenin daha doğru olacağı düşer us tasma.

Bir ay geçince, yine *Pargiter Ailesi*'ne sığınmak isterse de, yoo hayır hayır, hemen *Burda ve Şimdi*'ye döner. 16 ocak 1934'te *Pargiter'ler* ile *Burda ve Şimdi* elele tutuşur. Bir arkadaşından aldığı mektup ona daha önce *Dalgalar* 'a da *Burda ve Şimdi* adını vermeye kalkıştığını anımsatırsa da buna pek kulak asmaz. Şubat, mart, nisan, mayıs aylarında romandan açıldıkça yine *Burda ve Şimdi* sahnesini alır. Voybu, 18 mayısta gribe yakalanınca *Pargiter'ler* bir daha gündeme gelir. Haziranda ise yine *Burda ve Şimdi*'ye kucak açılır. Temmuzla ağustos da aynı çizgide yürür.

30 eylülde (1934) roman bitmiştir. 200.000 sözcük (900 sayfa) tutmuştur.

- Yarın ölsem, ne gam ! Son satır yazıldı.

Lafın içinde kalmak gerekirse, ortaya çıkan şeyden pek memnun değildir. Hele son 20 sayfayı pek tirimon buluyordur. 14 ekimde yine *Pargiter'ler*'den açar ve romanı yeniden didikleyecek gücü kendinde bulamadığı için bin hayıf çeker. Oysa onu bitirmek yolunda çok pala sürtmüştür.

Kasım ve aralıkta yeniden roman üzerinde çalışmaya başlar. Adı yine *Pargiter'ler*'dir. Aralıkta kafasının kopçaları bir daha gevşediğinden kendine 15 gün izin verir ve de ozan Edmond Spenser'in (1552-1599) *Periler Kraliçesi* 'ni, suyunu çıkararak okur. Daha sonra, Aldous Huxley'in *Ses Sese Karşı* (Point Counter Point)'sına el atar. Ama hiçmihiç beğenmez. İlkel, ham ve özentili bulur. Huxley'i İngiliz kadın romancısı

Humprey Ward'ın (1851-1920) etkisinde kalmak ve romanın kişilerini düşünceye dönüştürmekle suçlar.

Ocakla şubatta (1935) söz konusu olan yine *Pargiter'ler*'dir. Romanın sağlam bir yanı varsa da canlılığı bulunmadığını düşünerek üzülür.

25 martta hâlâ *Pargiter'ler*'de at koşturuyordur. Memnun kalmadığı bir bölümden 25-30 sayfa atar. İki gün sonra da eline Dante'yi alır. Nedir, aklı hep kendi romanında olduğundan *Tanrısal Güldürü*'yü bir türlü söküp atamaz. Nisan ayında, kafasında, yeni bir kitabın şavkı yanarsa da, *Pargiter'ler*'in gerçek son noktasını kondurmadan ona yaklaşmayı tehlikeli bulur.

Mayıs, Haziran ayları Hollanda, Almanya, İtalya ve Fransa yolculuklarıyla geçmiştir. 17 temmuzda romanın daktiloya çekilmesi tamamlanır. Bu kez 148.000 sözcüğe yani 740 sayfaya inmiştir. Son bölümler yine mayışık şeylerdir. Ne ki, onlara yeniden makyaj yapacak güçte değildir. Ağustosta kafasını bir puding'e benzetir. Yine de yazdıklarının bir bölümünü yeniden harmanlıyordur.

5 eylül 1935'te kendisine bir dur çeker. Romanın adı bu kez *Yıllar* (The Years) olmuştur. Gelin görün ki, daha sonraki günlerde ona bir daha el atar. Bir yandan da aklında yeni bir roman (*Savaş*) depreşmeye koyulur.

29 aralık 1935 *Yıllar*'ın son sayfalarını bir daha muştular. Roman bu kez 797 sayfaya yükselmiştir. Her sayfada aşağı yukarı 200 sözcük.

3 ocak 1936'da Woolf'un kafası dinginliğe kavuşmuştur. Bu *Yıllar*'ı son bir kez dibekte döveceği anlamına gelir.

Şubat sonunda işin arkasını alamamıştır daha. Oysa, her gün, beşten yediye çalışıyordur. 25 şubatta bir ağrı gelip kafasına yapışır. Kımıldamadan arka üstü yatmak ve de Dickens'in *David Copperfield*'ine kulluğunu sunmakla vartayı atlatmaya çalışır.

4 martta, daha önce makasladığı bir bölümü 13. kez yazar. Artık roman, merdivenin son basamağına gelmiş gibidir. 13 martta ona bir daha dokunmamaya karar verir. Eyvah ki, çok bitik bir durumdadır. Nisanla mayısı hastalıklarla geçirir. Haziranda iyileşince, provalar üzerinde kimi düzeltiler yapmak ister. Ne var, günde bir, ya da iki saatten çok çalışamıyordur. Yalnız, kafasına söz geçirebildiğinden memnundur. "Artık yumurtalar üzerinde yürüyen bir kedi gibi yaşayabilirim" der. Bir ara, düzeltilere paydos çekmek için daha bir yıla gereksinimi olduğunu geçirir aklından. Flaubert'in, sanatın sabır olduğu sözünü anımsaması da tam o günlerdedir.

1936 kasımının ilk günü (pazar) Woolf yine provalar üstünde çırpınıyordur. İlk bölümün sonuna geldiğinde (pazartesi) birden büyük bir umutsuzluğa kapılır. Ertesi gün (sah), "Şimdiki Zamanlar" bölümünü okuyunca romanı adamakıllı kötü bulur. Provaları kocasına götürüp - kocası eleştirmen ve yayıncıdır - onları okumadan ateşe atmasını istemeyi düşünür. Kararını verince de dinginliğe erişir. Soğuk ve puslu bir gündür. Kocasına gitmek için sokağa çıkar. Cromwell'in kızının mezarı bulunan mezarlığın içinden geçer. Holborn'a değin yürür. O artık her zamanki Virginia değildir. Çok yaşlanmış, çok yorulmuş, çok ufalanmıştır. Ne ki

kocası Leonard'la uzun yıllar - 100 yıl - yaşamış olmaktan memnundur. Onunla bir yerde oturup kahvaltı ederler. Woolf, kendi biriktirdiği paralardan basımevi giderlerini ödeyerek provaları dağıttıracağını söyler. Leonard ise, kendisine, kitabın değeri üzerinde yanılmış olabileceğini anımsatır.

Evde, Leonard *Yıllar*'ı okumaya başlar. Karısına bir şey söylemeden okur, okur. Virginia ise hâlâ perperişandır. Romanı yeni baştan yazmayı bile hesaba alır. Neden sonra, Leonard'ın birden ayağa kalktığı görülür. Karısına *Yıllar*'ın çok güzel olduğunu, öbür kitaplarından hiç de aşağı kalmadığını ilan eder. Virginia inansın mı, inanmasın mı?

Leonard o geceyi ve de ertesi günü yine okumakla geçirir. Bu kez kitabı çok garip, çok ilginç, çok üzünçlü bulmuştur. Karısıyla ne kadar üzünçlü bir insan olduğu üzerinde tartışmaya girişir. Virginia yine ne diyeceğini şaşırmıştır. Ne var, kendi kitabını kötülemekte abartıya kaçtığını kabullenmeye başlar.

Leonard, gece yarısına doğru, romanın okunmasını bitirmiştir. Son sayfayı elinden bıraktığında gözlerinden oluk oluk yaşlar akıyordur. Kitabın yüzdeyüz özgün olduğu üzerinde direnir. Onu *Dalgalar*'a yeğ tutuyordur. Yayınlanması için hiçbir duraksamaya gerek yoktur. Woolf bir anda tanrısal bir rahatlığa kavuşur. Ama yine de, ayakları üstünde mi, başı üstünde mi durduğunu pek kestiremez.

9 kasımda, kafasını dinlendirmek için bir deneme yazmaya çalışır. Kasım sonuna değin her sabah birtakım başağrıları kendisini yine yoklarsa da ay sonunda artık kurtuluşa

erer. Düzelti işi iyisinden son bulur. O zaman kendisine bir selam çakar. Kafası, aralık aralık bulanmış ve de kendini tam bir başarısızlığa uğrayacağına inandırmıştır ama işte yapmak istediği şeyin üstesinden gelmiştir. Bunu da buruşuk bir kağıt parçasını andıran beyniyle yapmıştır. Evet, artık inanıyordur ki, *Yıllar*, öbür romanlarına benzemiyordur. Onda, ötekilerden daha çok yaşam, daha çok kan, daha çok kemik vardır.

Bir ay sonra da, yeni bir yapıta, *Üç Ginea*'ya başlıyordur. Bu, daha önce aklından geçen *Savaş* romanıdır. Ne ki o, *Yıllar* gibi dört yıl sürecek değildir. 10 ay sonra, 12 ekim 1937'de, romanın kabası alınmış olur.

Özün özü:

- Herkes herkese benzer.

Her yazar kitabına ad bulmak, boynuna honolulu takmak için sağa, sola öyle bir kılıç döşer ki anlatılamaz.

GÜNLÜK
YEDİ İKLİM ÇALGILAMASIDIR

Günlük sözcüğünü sanırım 1949 yılında ilk günlüklerimi yayınlamaya başladığım vakit ben kullandım. Ayni yıl Falih Rıfkı Atay *Cumhuriyet* gazetesinde, günlük niteliğindeki iki ayrı yazısına "Gündelik" ve "Gündem" başlıklarını konduruyordu. Birkaç yıl sonra da Ataç, 1953'te, günlük yazmaya başladığında günlük yerine günce demeye başlar. Oysa, daha önce birkaç yazısında günceyi gazete sözcüğüne karşılık olarak kullanmıştır.

Kokona Yatıyor, Misafiri İstiskal gibi oyunların yazarı Direktör Âli Bey ise daha 1897 yılında Fransızca terime el uzatır ve İstanbul'dan Hindistan'a süren yolculuğunun günlüğünü *Seyehat Curnali* adıyla ortalara salar. Tarihçi Ahmet Refik'in 1918 yılında Trabzon, Erzurum, Kars, Ardahan ve Batuma yaptığı yolculuğun günlüğü ise *Kafkas Yollarında* adını taşır. İşin ilginç yanı, ünlü tarihçimiz yazdığı şeye günlük ya da o yılların deyişiyle ruzname demeye dili varmadığı için, kitabına alt başlık olarak "Hatıralar ve Tahassüsler" sözlerini de eklemiştir.

Şu var ki, geçmiş yüzyıllarda padişahların birtakım ruznameleri vardır. Hem de her padişahın iki ruznamesi birden vardır. Bunların birincisine "iç ruzname", ikincisine

de "dış ruzname" denilir. Bunların bir özelliği, padişahın kendisince yazılmayıp bir görevliye ısmarlanmış olmasıdır. Tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı dış ruznamelerin (günlüklerin) kapsamlı olup vak'a-nüvis tarihlerinde görülmeyen kimi bilgileri de içerdiğini söyler. Eski Topkapı Müzesi Tahsin Öz de müze belgeliğinde kimi günlükler bulunduğunu, ama bunların çoğunun eksik olduğunu, yada padişahların yaşamlarından sadece küçük bir bölümü içerdiklerini açıklamıştır. Bu günlüklerden en eskisi I. Ahmet çağını anlatır. Tahsin Öz şöyle der :

- Bunlardan ve Münşeat us-selâtin'de Feridun Bey'in verdiği örneklerden anlaşıldığına göre Osmanh Saraylarında böyle günlük tutulması bir gelenek ve âdettir.

Tahsin Öz, III. Selim'in sırkâtibi Yekçeşim Ahmet Muhtar Beyin elinden çıkma bir günlüğün kimi parçalarını da Tarih Vesikaları dergisinde (13. ve daha sonraki sayılar, ağustos 1944) yayınlamıştır. Bu günlük 42 X 16 sm. boyunda 227 sayfadan oluşur. Her sayfada ortalama 45-50 satır vardır. Çoğu nka ve bir bölüğü de talik yazı ile okunaklı olarak kaleme alınmıştır. Ebru kaplı bir cilt içindedir. Günlük, 1791 yılından 1802 yılına değin III. Selim'in, tan atma zamanından başlayarak gece yarılarına değin, her gün neler yaptığını, nelerle vakit geçirdiğini anlatır.

Bu günlüklerden başka, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerine katılıp onların günlüğünü tutmuş olan Haydar Çelebi'nin de bir yapıtı vardır ki son yıllarda *Haydar Çelebi Ruznamesi* adıyla yeniden gün ışığına çıkarılmıştır. Bu günlüğün aslı Londra Müzesindedir. Yavuz

Senemoğlu'nun demesine göre günlük 1847-1848 yıllarında Takvimhane-i Âmire'de, iki cilt halinde, 300 adet olarak da basılmıştır.

Bildiğimiz kadarıyla, 1806-1810 ayaklanmalarını dile getiren bir günlük de Georg Oğulukyan'm elinden çıkmıştır. Hrant Andreasyan'm Türkçeye çevirdiği bu günlük İstanbul Edebiyat Fakültesi yayınları (1972 yılı) arasında yer almıştır.

Gerçekte, Türk edebiyatı günlük bakımından pek zenginlik göstermez. Ama yine de kimi göz dolduran günlükler vardır. Bunlardan biri şair Nigar Hanımın günlüğü ise ikincisi de İbnülemin Mahmut Kemal'in günlüğüdür. Nigar Hanım günlüğünün küçük bir bölüğünü, şairin oğulları, 1959 hhnda *Hayatımın Hikayesi* adı altında yayınlamışlarsa da, 20 defter tutan günlüğün bütünü, Aşiyan Müzesine verilen şairin yazı çekmesi içinde yayınlanacak günü beklemektedir.

İbnülemin'in günlüğü ise hemen hemen hiç yayınlanmamıştır. Yalnız Hasan Âli Yücel, yazarın Türk musikicilerinin yaşam öykülerini dizdiği *Hoş Sada* adlı kitabına yazdığı önsözde bu günlükten bir sayfalık bir parça sunmuştur ki - bu parça Türk Dili Günlük Özel Sayısı'nda da vardır - bu 30-35 satırlık örnek bile günlüğün değerini ortaya koyacak bir güçtedir. (Yararlı bilgi : İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Edebiyat Öğretmeni Ali Tanyeri'nin Behçet Necatigil 'e verdiği bilgiye göre günlük, İbnülemin'in ölümünde, yeğeni Selma Hanıma kalmış, onun ölümünde de onun mirasçılarına geçmiştir.)

Bu arada Atatürk'ün Anafartalar Savaşı sırasında tuttuğu çok önemli bir günlük de vardır ki bu, ilkin 1943 yılında Tarih Kurumu Belleten'inin 28. özel sayısında yayınlanmıştır. İkinci kez, 1955 yılında Sel Yayınları arasında *Anafartalar Muharebelerine Âit Hatıralar* adıyla yer alan günlük 1962 yılında da Tarih Kurumunca üçüncü kez yayınlanmıştır. Yapıtı baskıya hazırlayan Uluğ İğdemir kitabın önsözünde şunları söyler :

- Bu yapıt, Atatürk'ün el yazısıyle, bir okul defterine yazılmıştır. Bunların, kuşkusuz, en değerli yanı da, olayların sıcağı sıcağına saptanmış olmasıdır. Olayların tüm patpatını yazının karakterinden, kimi yerlerinin çok sert biçimde yazılmış olmasından, daha iyi anlıyoruz. Günlüğün bu son yayını da *Anafartalar Muharebatına Âit Tarihçe* adını taşımaktadır.

Kimi günlükler de dergilerde kalmıştır. Bunlardan biri Ömer Seyfettin'in günlüğüdür ki 1927 yılında *Hayat* dergisi sayfalarında boy gösterir. Bu, derginin 26. sayısında çıkan parça ile *Yeditepe* dergisinin 127. sayısında (1957) yayınlanan parça, sonradan *Türk Dili Günlük Özel Sayısı*'na - o sayıdaki Türkçe günlük örneklerini Cevdet Kudret seçmiştir - alınmıştır. Cevdet Kudret aynı sayıda Ali Canip'in, Ömer Seyfettin'in hastalık günlerini dile getiren günlüğünden de bir örnek verir ki o da Ali Canip'in *Ömer Seyfettin* adlı kitabında (1935) yer alır.

Cumhuriyet çağında, benim ve Ataç'ın günlüklerini Oktay Akbal'la Muzaffer Buyrukçu'nun günlükleri izlemiştir. Onlara da dergi sayfalarında kalan Mehmet Seyda'nın

Romancı Günlüğü arka çıkar. Tomris Uyar'ın gündökümleri de aşağı yukarı aynı yıllarda görünmüştür.

Burhan Arpad'ın ise üç gezi günlüğü vardır *(Uçuş Günlüğü, Gezi Günlüğü, Avusturya Günlüğü).*

Daha sonraları Cemal Süreya da, Behzat Ay da bol şenlik ve bol hayda tosunumlarla ortalara salınır. Vaktine bakmadan şanlı ölüm köprüsünden geçen Cahit Zarifoğlu'nun da bir günlüğü (*Yaşamak*) vardır. Oğuz Atay'ın da günlüğü ölümünden sonra yayınlanmıştır.

Şimdiler, günlükçüleri tutamazsınız. Hergün birkaç Nevcivan (Hasan Cemal, Ahmet Necdet, Priştine'li Ethem Baymak, Turgut Tan) günlüklerin duvarlarını bükülyordur. Ya da eski sahib-i hikâyeler (Naim Tirali, Turgay Gönenç, Fethi Naci, Kemal Özer) bir bir tiremola ediyor.

Türk yazınına karşılık, Batıda günlüğün bir edebiyat türü olarak görünmesi üç-beş yüzyıl geriye uzanır. En eskilerinden biri İngiliz kentsoylularından Samuel Pepys'in 1660 yılının ilk gününden 31 mayıs 1669 gününe değin tuttuğu günlüktür. O yıllar, Londra'lıların püritenlerden, onların asık suratlı inançlarından artık bıkkınlık getirdikleri ve her şeye karşı saygınlıklarını yitirmeye başladıkları yıllardır. Üstelik Londra'lılar artık kusurlarını da kimsenin gözünden kaçırmaya kalkışmamaktadırlar. Pepys 1667 yılında bir pazar günü bir kilisedeki serüvenlerini şöyle anlatır:

- Kilisede dört dörtlük bir vaaz dinledim. Yanımda iki dirhem, bir çekirdek bir kızcağız vardı. İlkin elini tutmayı denedim. Sonra da kolumu beline sardım. Kız, böyle bir şe-

ye istekli değildi. Her defasında biraz daha öteye kaçtı. Sonunda, ayni şeyleri yinelediğimde, bana iğne batırmak için cebinden bir iğne çıkardığını gördüm. Bunu saptayınca da daha ileri gitmedim. Niyetini sezinlemiş olmaktan da büyük bir sevinç duydum. Bu kez, bir sıra ötedeki başka bir güzel kızı dikizlemeye başladım.

Pepys'in el yazısıyla 6 cilt tutan günlüğü hep böyle içtenlikle, işe yalan dolan karıştırılmadan yürütülmüştür. Üstelik kendini anlatırken, çağının kişilerine, olaylarına da çok yer ayırır. 29 haziran 1665 günü defterine şunları geçirecektir :

- Nehir yoluyla Whitehall'e geldim. Meydan, arabalar ve şehri bırakıp gitmek üzere olan insanlarla doluydu. *Balon*ve*La Harpe* meyhanelerinde şarap çektim. Mary adında bir garson kadınla çene yarıştırdım. Şehrin (Londra'nın) bu kesiminde veba her gün biraz daha dal budak salıyor. Bugünki ölüm belletenindeki ölü sayısı 267. Dünden 90 fazla. Cité'de ise yalnızca 4 ölü. Tanrı bizikorusun ! Eve dönerken Somerset-House 'a uğradım. Herkes bavullarını hazırlamış. Ana-Kraliçe bugün Fransa'ya, Bourbon Kaplıcalarına gidiyor. Hastalığı sıskalık. Bir yıldan önce dönmeyecekmiş.

Çağın olaylarına çokça el atan günlükçüler içinde Fransız yazarlarından Restif de la Bretonne (1734-1806) Pepys'i de gerilerde bırakır. O her akşam görevine yüzdeyüz bağlı bir gözlemci gibi - kendisinin bir polis görevlisi olduğunu söyleyenler de vardır - Paris sokaklarında sürterek, ne görür ne işitirse günlüğüne doldurur. Gerçi o, bunları çokluk tarih marih atmadan, bir öykü anlatır gibi okurların

gözü önüne serer ama, insan onları okurken bir günlüğün sayfalarını karıştırıyormuş duygusuna kapılır. Kaldı ki, dört bin sayfa tutan *Paris Geceleri yada Gözlemci Baykuş* adlı kitabın Fransız İhtilalini anlatan son 500 sayfası Lacroix'nın dediği gibi tam bir günlüktür.

Restif'in anlatması da şöyledir :

- Sabaha karşı üçte sokağa çıktım. Neuve-Sainte-Catherine Sokağının bitiminde XIII. Louis Meydanına doğru ilerlerken çıplak bir adam gördüm. Parmaklığın çevresini üç kez dolaştı. Aklım karışmıştı. Adam, ağır ağır Culture Sokağına uzandı. Bir kapıyı açıp içeri girdikten sonra kapıyı yine örttü. Bir süre görünmedi. Ben şaşkınlıktan donakalmış bekliyordum. On dakika sonra ayaklarımın dibine eski püskü bir peruka ile bir giysi düştüğünü gördüm. Başımı kaldırdım, çıplak adamın damda gezindiğini gördüm. Sonra aşağı inip sokağa çıktı yine. Saint-Louis, Neuve-Saint-Gilles sokaklarından geçtikten sonra ana caddeye çıktı. Hiç gürültü etmeden, onu adım adım izliyordum. Saint-Sébastien Sokağına gelince, gıcır gıcır bir evin önünde durdu. "Rosalie, Rosalie, Sevgili Rosalie !" diye bağırmaya başladı. Birden aklıma, ince bir sesle adama karşılık vermek düşüncesi düştü. Kendimi göstermeden : "Ne istiyorsun ?" dedim. "Haa, Rosalie sen misin ? İffetini iyi koru. Aklımın hoppalaştığı bir sıra sana saldırmak isterim. Ama sen karşı koy, adamakıllı karşı koy. İffetini korumayacak olursan sonradan pişmanlık duyacağımı umarım." "Peki, peki karşı koyarım." diye yanıt verdim yeniden. "Aferin, aferin, sen şimdi sözlerime kulak ver, çünkü şu sıra aklım başımda. Hadi hoşçakal Rosalie"

Adam bu sözlerden sonra evine döndü. Yatmış olmalı ki bir daha sokakta rastlamadım.

Bir Fransız yazarı, Maurice Chaplan, günlükçüleri iki kesime ayırır : öykücüler ve ruh çözümcüler. Öykücüler alay ve soğukkanlılıkla anlatırlar diyeceklerini. Her konuya, her olaya da eğilirler. Samuel Pepys ile Restif de la Bretonne birer öykücüdürler. Bunların yanma İtalyan hümanistlerinden Martin Sanudo'nun (1466-1536), Fransız yazarlarından Pierre de L'Estoile (1546-1611) ile Dangeau' nun (1638 -1720) - ki bu sonuncusunun günlüğü 19 ciltlir -, İngiliz yazarlarından John Evelyn (1620-1706) ile James Boswell'in (1740-1795) günlükleri konabilir. Bunlara Fransa'da XV. yüzyılda tutulan ama kimin elinden çıktığı bilinmeyen ve Yüzyıl Savaşlarınm son yılları üzerine şaşmaz bilgiler veren *Journal d'un Bourgeois de Paris* (Paris'li bir Kentsoylunun Günlüğü) adlı yapıt da eklenebilir.

Victor Hugo'nun 1830-1890 yılları arasında çiziştirdiği dört ciltlik *Choses Vues* (Gördüğüm Şeyler) adlı kitabıyla François Mauriac'm 1952-1970 yılları arasında yazdığı beş ciltlik notları da bu tür içinde yer alır. Bu arada Fransa'da Goncourt Kardeşler ile Jules Renard'm, İngiltere'de Charles Graville ile Thomas Creevey'in adları da unutulmamalıdır. Bu kesime bağlı kimi günlükçüler de sadece bir olay çevresinde kalan günlükler yazmışlardır. Bunlar daha çok gezi günlükleridir. Goethe ile Monteigne'in İtalya yolculuk kitapları, Alman yazarlarmdan Herder'in (1744-1803) 1769 yılmda Fransa'ya yaptığı yolculuğu anlatan *1769 Yılındaki Yolculuğumun Günlüğü* adlı yapıtı, Friedrich Hebbel'in

(1813-1863) 1843-1844, 1860 ve 1862 yıllarında Fransa'ya yaptığı üç yolculuğu içeren günlükleri ve Avusturya'h yazar Grillparzer'in (1791-1872) 1836'daki Fransa yolculuğunu dile getiren kitabı bu türün örnekleri arasındadır. İstenildiğinde bunlara İngiliz yazarlarından Arthur Young'm 1787, 1788 ve 1789 yıllarında Fransa'yı dolaşırken tuttuğu günlük de katılabilir.

XX. Yüzyılda ise, başta Simone de Beauvoir'm 1947 'deki Amerika gezisini yansıtan *L'Amérique Au Jour De Jour* (Günü Gününe Amerika) kitabı olmak üzere gezi günlükleri iyiden iyiye çoğalmıştır.

Belli konuları işleyen günlükler arasında bir sanat yapıtının yaratılması sırasında tutulan günlükler de anılmahdır. Ne ki, bunların sayısı pek kabarık değildir. Bizim bildiğimize göre André Gide'in *Kalpazanlar* adh romanını yazarken sürdürdüğü *Kalpazanlar Günlüğü* ile Thomas Mann'ın *Doktor Faustus*'u yaratırken kaleme aldığı *Doktor Faustus Günlüğü*'nden başkası da pek yoktur. Marcel Brion *Doktor Faustus Günlüğü* için şunları söyler :

- Bu günlükle biz Thomas Mann'ın bir romanı nasılhazırladığını öğreniyoruz. Mann bir yandan midyeler üzerine bir kitap okur, bir yandan Hugo Wolf'un yazışmaları ile Nietzsche'nin yaşamöykülerini atıştırırken, ayrı türden şeylerden bir demet yapıyora benzerse de gerçekte romanı oluşturacak çeşitli ögeleri ince ve derin bir bağla birbirine bağlar.

Gide'in tutumu da Thomas Mann'ınkinden pek ayrı değildir. O da romanını yazarken bir sürü kitap karıştırma-

yı unutmaz. Romanın başkişisi Edouard'm kişiliğini de yavaş yavaş, bu kitaplar arasında emeklerken bulur.

Ruhçözüme çokça yönelmiş günlükçülere gelince Fransa'da bu türün kurucusu ünlü filozof Maine de Biran'dır (1766-1824). İsviçreli Henri Frédéric Amiel (1821-1861) ise bunun bir ustasıdır. Ne ki, Amiel günlük tutmaktan hiç de memnun değildir. Onun bir tembellik yastığı olduğunu, hiçbir amaca yönelmediğini ve yinelemelerle yaşamın boş ve anlamsız yanlarını sergilemekten başka işe yaramadığını söyler. Amiel, kendi günlüğünde bir sürü kitap yazmaya yetecek gereç bulunduğunu da belirtir ve günlük tutmanın zaman, düşünce ve güç yitimine yol açtığı üzerinde durur.

Genç yaşta ölen ve yaşamı boyunca üç-dört oyundan başka bir şeyler karalayamayan Fransız yazarı Marie Lenéru de (1875-1918) ruh çözümlemelerine uzanmakla tanınır. Lenéru günlüğüne 11 yaşında başlamış ve ölünceye değin kalemi elinden bırakmamıştır. Ama kadın ruhunun gizlerini on sekizinden sonra vermeye başlayacaktır. Lenéru gibi çok küçük yaşta günlüğe sarılan ve çok genç yaşta ölen biri de Marie Bashkirtseff'tir (1860-1884). Bir Rus generalinin kızı olan Bashkirtseff'in günlüğünde, Maurice Chaplan, Stendhal'in yazılarından aldığı tadı bulacaktır.

Günlükler bir de edebiyat günlüğü, özel günlük diye ikiye ayrılır. İnsan ruhuna eğilenlerin günlükleri daha çok özel günlüklerdir. Fransızların *Journal Intime* adını verdikleri özel günlükler kişilerin kendi iç dünyalarını, kendi sorunlarını, kendi bunlarını yansıtır. Denilebilir ki bunlar yal-

nızlığa dönük kişilerin içdökmeleridir. Bunlar içinde Amerikalı yazar Henry David Thoreau'nun (1817-1862) tam 39 defter tutan ve yaşamının 1837 ile 1861 yılları arasına sıkışan kesimini veren günlüğü başı çeker. Şu var ki, Thoreau'nun günlüğünde, doğa da yazarın kendisi kadar ön sıradadır. Bir başka deyişle Thoreau, kendi üzerine bir yargıya, bir düşünceye varmakiçin doğadan yola çıkar. O, doğanın tatlı etkileriyle yüce uyarılarını içlerine çekebilmesi için insanların haftanın bir gününde çalışması, altı gününde de doğayı gözlemlemesi gereğine inanır. Zaten 20 yaşında Harward Üniversitesini bitirdikten sonra girdiği bir iki iş - bunların arasında filozof Emerson'un evinde yaptığı uşaklık da vardır - onu yılın altı haftasında çalışmakla yaşamını sürdürebileceği kanısına götürmüştür. Thoreau'ya göre, daha çok çalışmak, daha çok üretmek insanları tutsaklığa götürür. Gereken şey, yaşamı elden geldiğince sadeleştirmektir. İnsan ancak böyle davranışlarla özgür olabilir.

Thoreau 1845 temmuzunda Concord dolaylarındaki Walden Gölünü çeviren ormanda kendi eliyle yaptığı bir kulübeye de çekilecek ve orada 6 eylül 1847 gününe kadar tam bir yalnızlık içinde soluk alıp soluk verecektir. Thoreau'nun anlatımı da şöyledir :

- Yağmur altında evin önündeki o küçük gölün oralarda kuşlar ötüyor. Karatavuklar, serçeler ve bizi tanımak için gelip kızılağaçlara konan meraklı baştankaralar yakında hangi çiçeklerin açacağını bize haber veriyor. Ama ormanın içinde, kestiremediğim bir yerde, özellikle narbülbülleri şakıyor. "Bunlar Kızılderililer çağında da böyle öterler miy-

di?" diye soruyorum kendi kendime. Köyde ve ormanın düzlüğünde bu kuş seslerini çok dinlemiştim. Ama şimdi, şu anda onlarda yerel ve yabanıl bir yan buldum. Kuş seslerine kulak verecek uygar kulaklar daha ortalarda görünmeden önce de bu ormanda kuşlar aynı biçimde ötmüşlerdir. O zaman da ardıç kuşlarının o su katılmamış melodileri işitilirdi. Bütün güzel ve büyük şeylerde bu yabanıl hava var. Gerçek kültür bile onu ortadan kaldıramıyor.

Günlüğüne doğrudan doğruya *Özel Günlük* (Journal Intime) adını veren Fransız romancısı Eugène Dabit'nin yapıtında da bütün olaylar kendisinin çevresinde kümelenir. 1936 yılında Gide'le birlikte Rusya'ya giden ve yolda tifoya yakalanıp Sivastopol'da ölen Dabit günlüğüne ölümünden dokuz gün önce - ölümü 21 ağustostadır - şunları yazar :

- Hiçbir şey yazamıyorum. Düşüncem, yaşantım - daha birçoklarının da yaşamı - pek çok bükülme, sapma ile dolu çünkü. Basit, apaçık ve bütün halinde bir şey yok ortada. Kesin bir gerçek de yok. Gerçi benim kendi gerçeğim var ama bunu asıl gerçekten nasıl ayırmalı, nasıl aydınlatmalı ? İşte dramın ta kendisi.

André Gide'in (1869-1951) günlüğü ise yazın, edebiyat ve özel günlük karışımıdır. Onun günlüğü kendi kendisi olmak isteyen bir yazarın yapıtıdır. Kitap sayfasıyla ikibin sayfayı aşan bu günlüğün ilk yaprakları 1889 yılında yazılmaya başlanmıştır. Ama günlük asıl 1930 yıllarına doğru yoğunlaşmaya başlar. Gerçi bunlar da yer yer bir özdeyişler ve sağsözler güldestesi izlenimi verirse de yazın ve sanat üzerine en sağlam bilgileri de yanında getirir.

Paul Léautaud ise tam bir maratoncudur. 19 cilt tutan günlüğü, Pascal Pia'nın dediği gibi bir kitaplığın bütün bir rafını doldurur. Onun günlüğü *Yazın Günlüğü* (Journal Littéraire) adıyla yayınlanmıştır ama özel günlük denilse yeridir. Léautaud'nun değişik, herkeslere uymayan düşünceleri gırladır. 5 haziran 1898 günü bakın ne yazıyor:

- Baudelaire'in "Balkon" şiirini kendi kendime okuyup okuyup ağlıyorum.

17 aralık 1932 günü de şunları döktürür:

- Kaba insanlardan korkarım. Kabalık Edouard Herriot'nun önemli yanlarından biri gibidir. Hiçdeğilse onunla sıkıfıkı. Bakanlıktan ayrıldıktan sonra, öteki düşük bakanlar gibi Elysées Sarayındaki (Cumhurbaşkanlığı Sarayı) havayı yoklamaya gitti. Çıkarken de gazetecilerin saldırısına uğradı. "Söyleyecek bir sözüm yok. Şimdiler işsiz bir edebiyatçıdan başka bir şey değilim." Bunu söylemeyi hüner saymış olmalı. Sadece bu sözcük, bu edebiyatçı sözcüğü, 25 yaşında iken bile ondan, ona benzer adlardan ürküntü duyardım. Edebiyat adamı: Bunu "Acılar adamı" sözüyle eş değerde bulurdum.

Özel günlükler içinde Stendhal'in, Alfred de Vigny'nin, ressam Eugène Delacroix'nın günlükleri de anılmalıdır. Delacroix (1798-1863) günlüğünde sanat sorunlarını deşmekten de geri kalmaz. Ressamın her günkü yaşamına (tablolarının ederine ve satışına varınca), dostlarıyla ilişkilerine değgin parçalar da günlükte önemli bir yer tutar. Yalnız sevi ve doğanın günlük dışında bırakıldığı dikkati çeker. Bu da bize ressamın, sevdalanmak, doğanın güzelliğine kendi-

ni kaptırmak için paletinin yanından ayrılmaya pek vakit bulamadığmı gösterir.

XX. yüzyıl günlükçüleri içinde de Kafka'nm, Max Frisch'in, Julien Green'in, Katherine Mansfield'in, Virginia Woolf'un, Anais Nin'in adları hemen ön sırayı tutar. Kafka'nın günlüğü 1910-1923 yılları arasmda yazılmış ve ancak yazarın ölümünden sonra, 1937'de basılabilmiştir. O da bir hayli eksiktir. Günlüğün eksiksiz bir baskısı 1951 yılmda verilebilmiştir.

Max Frisch'in günlüğü 1946-1949 yıllarını kucaklar. Frisch kimi zaman günlüğüne tarih atmaz. Bu belki de yapıtına bir şiir niteliği kazandırmak istemesindendir. Günlüğüne yazdığı önsözde bu nokta üzerinde durarak bir çini etkisi elde etmek isteyen okurlarına günlüğünü parça parça okumamalarını, onu bütünüyle kavramalarını öğütler.

Julien Green'e de bir maratoncu demek doğru olur. Onun günlüğü de (1926 yılmda başlar ve bugüne değin sürer) 10 cilt tutar. Green günlük yazmasmm nedenini günlüğüne başlarken (9 nisan 1926 günü) şöyle açığa vurur :

- Şimdiler bana anlamsız görünen bu 9 nisan 1926 günü, bir yada iki yıl sonra, bu sayfayı yeniden okuduğum vakit, bana bambaşka bir yüzle görünecektir. Belki günlük yazmaya kalkışmamm tek nedeni de budur.

Katherine Mansfield de günlüğünü 1904 yılmda, 16 yaşmda iken yazmaya başlamış ve bu, 9 ocak 1923 günü, ölünceye yada ondan iki üç ay öncesine değin sürmüştür. Ama günlüğün ilginçlik kazanması 1915 yılmdan sonradır. Mansfield'in günlüğünde yazdığı yada yazacağı öyküler

üzerine düşünceleriyle kendi özyaşamıyla ilgili parçalar da yer alır. 1921 temmuzunun ortasında "Bay ve Bayan Güvercin" adlı öyküsünü bir gün önce bitirdiğini açıklarsa, 23 temmuzda da "İdeal Bir Aile" yi bitirdiğini söyleyecektir. Nedir "Bay ve Bayan Güvercin" den o kadar memnun kalmamıştır. Öykü biraz yapmacıklığa kaçmıştır. Kendisi de bunu gördüğü halde önleyememiştir. "İdeal Bir Aile" ondan daha güzeldir. Ama o da kendisini doyuramamıştır.

Virginia Woolf da günlüğünü 1915 yılında, 33 yaşında iken tutmaya başlamış, onu 1941 yılındaki ölümünden dört gün önceye değin getirmiştir. Woolf'un günlüğünde okuduğu kitaplar üzerine yorumlara raslandığı gibi, yazı yazma sanatı üzerindeki düşüncelere de raslamr. Woolf'un günlüğü 26 cilttir. Ona da Gide, Thoreau, Amiel, Léautaud, Green gibi bir günlük maratoncusu gözüyle bakılsa yanlış olmaz.

Bir maratoncu da Anais Nin'dir. Daktilo sayfasıyla 15 bin sayfa el yazısıyla da 150 defter tutan bu amtsal günlük için Henry Miller şöyle diyecektir :

- Anais Nin'in günlüğü Ermiş Avgustinus, Petnone, Abelard, Rousseau ve Proust'un içdökmeleri yanında yer alacaktır.

Anais Nin'in yazarlık yaşamıyla kadınlığının gerçek yüzü bu günlüktedir. *Cities of the Interior* genel adını taşıyan beş romamyla, öteki kitap ve öyküleri de günlüğünden kaynaklanır. İspanyol bestecilerinden Joakin Nin'in kızı olan Anais 11 yaşında ailesiyle birlikte Amerikaya göç etmiş, uzun süre de babasının Avrupa'daki turnelerinde yanından

ayrılmamıştır. 1930 yıllarında yine Paris'e gelmiş, izlenimci ressamlardan Pissaro'nun o pek sevgili Louveciennes'inde yerleşmiş, orada sonradan başlı başına birer ün olacak sanatçılarla tanışmıştır : Henry Miller, Antonin Artaud, Dr Otto Rank vb.. Anais Nin tanıdığı kişilerle ilişkilerini hiç gizlemeden, bütün çıplaklığıyla anlatır. Ama günlüğün asıl özelliği kendi kendini bulmaya çıkmış bir kadının öyküsünü vermiş olmasıdır. Anais Nin (1903-1977) kendi günlüğü için şunları söyler :

- Bu günlük benim temcit pilavım, haşhaşım, afyonumdur. Roman yazacak yerde elime bir dolma kalemle bir defter alır, yere upuzun yatarak düşler kurar, kırık dökük yansımalar ardından koşarım. Özellikle de şu şimdiki an içinde yaşarım. Anımsadığım şeyler bana daha az gerçek görünür. Gerçeğe öylesine gereksinme duyarım. Şu şimdiki andaki yaşantım, zaman ve uzaklık yüzünden bozulmadan ve değişmeden önce beni yazı yazmaya iteleyen de bu her şeyi vakit geçirmeden not etme gereksinmesi olmalı.

Günlükçüleri say say bitiremezsin. Cesare Pavese'den Polonyalı romancı ve oyun yazarı Gombrowicz'e, Kazancakis'ten Romain Roland'a, ressam Paul Klee'den Salvador Dali'ye, filozof Soeren Kierkegaard'dan Jean Guitton'a, C. F. Ramuz'den Jean Cocteau'ya değin bu türün pek çok cambazı vardır.

Ama biz yazımızı Polonyalı Emmanuel Ringelblum'un *Varşova Yahudi Mahallesi Kroniği* ile noktalayalım. Bu günlüğün en büyük özelliği yazılmasına birdeğil, birçok elin karışmış olmasıdır. Gerçi 1940 ocağında, yani Alman

çizmelerinin Varşova'yı çiğnemeye başlamasından üç ay sonra yazılmaya başlayan ve üç yıl süren bu günlüğün başkişisi, başyazarı Ringelblum'dur ama, Tanrının günü kendisine haber ve bilgi taşıyan, böylece günlüğün oluşmasına omuz veren yüzlerce Varşovalı Musevi vardır ki şimdiye değin böyle ortak bir günlüğe hiçbir yerde raslanmamıştır.

KANLICA' DAKİ YALI

Bir şiirin ne olduğu sorusunu çokları kendi kendine sormuştur.

Kimileri şiiri varlık dünyasında yeralan ölçülerle incelemeye çalışmış, kimileri de "Şiir ufuklarda yükselen nazlı bir balondur" yakıştırmasına el açarak onu gerçekle ilgisi olmayan bir kılığa sokmaya çabalamışlardır.

Doğrusu, şiirin alanını şipinişi belli etmek, sınırlarını çizmek, komşu bahçelerle ilişkilerini ortaya çıkarmak zorlu bir iştir. Bugüne değin yapılmış şiir tanımlarına bakılırsa şiirin ne olduğunun hâlâ açıklanamadığı ya da tekir balığı gibi sepetlere tutulamadığı anlaşılabilir.

Ama bütün bu zorluklara, bütün bu yokuşlara, bütün bu yağı kesilen hoşaflara karşın, ortada yine de bir yol görünür. O da "ters yöntem" dediğimiz, şiirin ne olduğunu değil, ne olmadığım araştıran yoldur. Yalnız, bu kaldırım surf'u da ötekisi kadar çetin, çapraşık ve anhalı-minhalıdır.

Kimisi şiiri musiki bellemiştir. Ters yöntemi bağrına basıp şiiri o türlü açıklamaya çalışan kişi, ilkin şiirin musiki olmadığını söylemeyi göze almalıdır. Musiki, seslerle uyumlar, düzenler, güzellikler yaratmaya çalışan bir sanat koludur. Sözcüklerin bağdaşlarından gelen sesleri, elektrik-

leri bulunmadığına göre musikinin yaptığı işi, şiirin de yapabileceği düşünülmemelidir. Gerçi, bir şiirin yüksek sesle okunmasında kimi ezgiler çıkmaktaysa da bunlar, zekâ bakımından en arka sırada oturan insanların da sezinleyebileceği gibi, sözcüklerden değil, şiiri okuyanlardan yükselen heyheylerdir. Yani bu sesler ayrı bir şey olan "şiir okuma işinin" hartası, purtasıdır. Bir roman, bir öykü, bir oyun da bu biçim okunabilir, anlatılabilir, oynanabilir, şanoya çıkarılabilir, güzelliğine güzellik katılabilir. Ama görüyorsunuz, bu aslan kükreyişleri oyuncuların, meddahların, masalcıların, sinema yıldızlarının işidir.

Geldik şimdi bir noktaya ki, şiirin de bir musikisi bulunduğunu, şiire de musiki ülkesindeki kuralların egemen olduğunu açığa vurmadan geçemeyeceğiz. Demek isteriz ki, her iki sanat kolu da soluğunu matematikten alır. Musiki bir sesler geometrisi (hendesesi) ise, şiir de bir sözcükler geometrisidir. Musikide de, şiirde de artık ya da eksik hiçbir parça yoktur. Musikide ve şiirde her parça, her gül tomurcuğu yerli yerindedir. Gerçeği isterseniz, her sanat ürününün de bu anlayışla düzenlenmesi gerekir. Fransız düşünür ve şairlerinden Paul Valéry'nin mimarlık yapıtlarına "donmuş bir musiki" demesi soruna bu açıdan bakmış olmasından kaynaklanır.

Şiir bir sağsözler, bir süzme sözler toplamı da değildir. Abdülhak Hamit'in *Sabrü Sebat* adlı oyununu atasözleriyle doldurması kendisine ne denli yararlı olamadıysa, şiirini kuru ve soğuk düşüncelerle al pancar eden şair de kendisine o kadar kötülük yapar.

Şiirle felsefenin, şiirle bilimin sınırları da iyisinden ayırd edilmelidir.

Şiir tarih de değildir. Yiğitliklerle dolu geçmişteki olaylara, savaşlara el atmakla şiir yakalanamaz. Çünkü şiirin de birtakım kuralları, birtakım yasakları, birtakım düzenleri vardır. Bunlar ise masalcılığa, gazeteciliğe ve de tarihçiliğe izin vermez.

Roman, öykü, şiir. Bunların da düzenleri, göz kırpmaları birbirini tutmaz.

Şiir, "üzünçlü akşamlar" dan, "kendi harap, ciğeri kebap aşıklar" dan laf açan bir nesne de değildir. Daha doğrusu, şiir ağır ruhlu akşamlardan, çekilmez aşıklardan söz etmez değil, eder. Ama bu akşamların, bu sevdazedelerin şairin bize anlattığından önce var olan belli bir rengi, belli bir uzunluğu, belli bir özelliği yoktur.

Demek, iyi bir şiir yazmak isteyen bir şair, şiirin ne olmadığını iyice göz önünde tutmak zorundadır. Gelgelelim, bir şairin dört dörtlük bir şiir yazması için bütün bunları bilmesi, bütün bunları kafasının içinde bir sıraya dizmesi, bütün bunları benimsemesi de yetmez. Bir şiirin, yazılmazdan önce, çok önce, şairin şiire hazırlanmış olması da gerekir. Alman şairi Rilke: "İnsan, bir dize için, birçok şehirler, adamlar ve eşyalar görmeli, hayvanlar tanımalıdır. Küçük çiçeklerin sabahları hangi kımıldanışlarla açtığını bilmelidir." der.

Şu da unutulmamalıdır ki, şairin şiir yazmaya durması yanı sıra bir de okurların şiir okumaya hazırbaş olması vardır.

Abdülhak Şinasi Hisar, Boğaziçi yalılarına gitmek için

bile bir hazırlıktan geçmeyi öne sürer. Ona göre, ayrı bir yürek gücü dünyasına ayak basabilmek için ulu ağaçlarm ağırbaşlılığını yayan bir korunun sessizliği yaşanmalıdır. Ya da bir denizin ruhunu aşılayacak mırıltılar duyulmalıdır.

Hisar, Büyük Yengesinin Kanlıca Burnu'undaki yalısma da her vakit böyle bir hazırlanış tünelini omuzlayarak varmıştır.

Kuşkusuz, daha eski günlerde, yalınm kişileri ya da konukları oraya kara yolundan atlarla gidip geliyorlardır. Ama dikkat, Abdülhak Şinasi'nin gençlik yıllarında, mahallenin erkekleri artık attan inmişlerdir. Sabah ve akşam ola, yalıya zikzak vapuruyla Anadoluhisarı, ya da Kanlıca iskelelerinden birine çıkıp karadan ayak ayak çengel atıyorlardır. Eyvah ki, son derece üzünçlü ve ağır takımlı bir eski mezarlık önünden geçmek zorunda da kalıyorlardır.

Şiir de böyledir.

Bir şiirin güzelliğine, düzen örgüsüne aladışappak varılamaz.

Okurun, şiire ulaşabilmesi için şiiri yeniden yeniden okuması, kendisini günlük etkilerin baskısından kurtarması, ruhunu arıtması, yıkaması, bir düzene sokması, Kanlıca'daki yalıya giderken olduğu gibi attan, arabadan inmesi gerekir.

Şiir alanma, sinema salonuna dalar gibi girilmez.

İKİ ŞEYTAN ÇİZGİSİ

Eşref, 1908 yılında Osmanlı Millet Meclisi üzerine yazdığı bir şiirde (Meclis-i Mebusan yahut Hayal Mahsulü) kalantor yani işi tirimon bir politikacıdan açar.

Hazretin her gazetede, her dergide boy gösterdiğini belirttikten sonra yazdıklarının on paraya on taklak attıracak güçte olduğunu çıtlatır:

Yazdığı şey bilin ki pek önemlidir
İşten anlayanlarca değerlidir

Yazdığı parça nedir dersen acep
Söylerim saklamakta yoktur sebep

Yazdığı şey âlemin imânıdır
Bir kiralık hanenin ilanıdır

Ben portreler karşısında her vakit önümü iliklerim. En çok da anı kitaplarını ya da günlük adıyla ortalarda fink atan billahi fillahi laflamaları kovalarım.

İngiliz yazarı Katherine Mansfield öykülerinin çoğunda kadınların zavallı ve başı kalabalık portrelerini çizdi-

ğini söyler. *Tablolar*'daki Bayan Ada Moss dümeni kırık bir gemidir. Sabahın sekizindeyse, siyah demir karyolasında orsa boca gitmektedir. Gözleri Sara Bernhardt'ın sahnede tirat çektiği zamanlardaki gibi tavana dikilmiştir. Bir yandan da iyisinden üşüyordur :

- Her sabah neden titreyerek uyandığımı anlamıyorum. Dizlerim, ayaklarım, sırtım, özellikle de sırtım bir dondurma kutusu. Bari, uyanır uyanmaz, dört başı bayındır bir kahvaltıyla karşılaşsam. Tepsinin ortasında da şöyle koskoca bir domuz sucuğu. Beş bin altınla şahane selamını göndersin yeter.

Eyvah ki, az biraz sonra odaya pansiyoncu kadın Minnie de antresini yapacağından onun fotografisi de ayak ayak kıpırdanmaya başlar. Minnie, Bayan Moss'a bir mektup getirmiştir. Açacak mı, açmayacak mı ? Aman, ne diye açmıyor ? Böyle ağırdan almanın âlemi var mı ?

Bayan Moss, hemen hemen her hafta yürek hoplatan mektuplar alıyordur. Topu da iş için yazdığı kişilerden geliyordur. Çoğu da : "Size olumlu bir karşılık veremiyoruz. Ama ilerde başvurunuzu dikkate alabilmek için resminizi geri yollamıyoruz." yollu soğuk duşlarla bağlanıyordur.

Kimi zaman da hiç karşılık alamaz. Minnie ise oda kirasını artırmak için bu dilekçelere verilecek yanıtları bekler:

- Bayan Moss işler böyle sürgit olamaz. Hayır olamaz. Ben hastayım, bitkinim, hayalifenerim. Artık bu duruma katlanamam hele fiatların rüzgarlar gibi yaldır-yıldır saldırdığı bu zamanda buna hiçmihiç boyun eğilemez. Daha dün

akşam kızkardeşim Eliza bana ne dedi biliyor musunuz? "Minnie sen yufka yüreklinin birisin. Bu odayı elini öpene verebilirdin. Şimdilerde insanlar kendi işlerinin üstesinden gelemezse başkaları onlara omuz veremez. Bayan Moss kolejde okumuş, konserlerde şarkı ırlamış olsa bile madem fanilalarını kendi yıkıyor ve de koltukların üstünde kurutuyor demek rüzgarların ne yönde estiğini anlamak zor değil."

Jean Cocteau'nun *Varolmanın Güçlüğü* adlı kitabında da okurların âlemine yâlel çeken hiç işitilmemiş Hafız Burhan'lara raslanır.

Markiz Luisa Casati uzun boyu, iri kemikleri, tıpı tıpı yürüyüşü, yarış atlarını andıran dişleri, çıldır çıldır yanıp sönen gözleri ve de utangaç naturasıyla çağın İtalyan klasik güzellerine ters düşüyorsa günün birinde tipine "Sus patlama" demeyi karar altına alır. Eski karaşinliğini atar yerine kızıl suratlı bir hatun getirtir. Artık saçlarının belikleri yani bukleleri kıvır kıvır bükülüyor, kendisine bakan herkese bir masal devinin boynuna sarılıyormuşcasına dolanıyordur. Bu baş artık öylesine siyah ve kızıl bir renge beslenmiştir ki Luisa'nın gözleri, ağzı, erkeklerin bakışlarını hemen o anda başka kadınların ağızlarından ve gözlerinden kapıp kendisine bağlıyordur.

Malaparte günlüğünde, Cocteau'nun buna benzer portreleri, yüzünde üzünçlü bir maske taşıyarak yazdığını da söyleyecektir. Ne var, kurşuni ve soluk maskede çokluk yüz kırışıklıkları görülmüyordur. Buna karşılık, insana ürpertiler veren kimi gümüşi şeyler göze çarpıyordur. Denile-

bilir ki Cocteau ormandan çıkıp gelmiş gibidir. Maskede örümcek ağları hâlâ belli oluyordur.

Cocteau, portrelerinde kendi portresini çizmekten de geri kalmaz. Onları iç karartıcı bir gökkubbe altında, karlarla kaplı bir dağın doruğunda yazmıştır. Doktorlar, yükseklere çıkıldığında mikropların dirençlerinin kırıldığını söyleyeceklerse de Cocteau onların, tam tersi, yükseklere bayıldıklarma ve kendisi gibi güçlenip tırıs-pırıs kalktıklarına inanır.

Ona göre acı denilen şey bir görenekten ve bir gelenekten başka bir şey değildir. Beş ay boyunca, dağların arasında *Hayvan ve Güzel Kadın* adlı filmini çevirirken herkes onun gözünün pekliğine vurulmuştur. O ise buna daha çok "kendini iyileştiren bir tembellik" adını vermiştir. Elinden geldiğince ağır ağır ve olumsuz bir güçle çalışmaya bırakmıştır kendini.

Bu tutum, onu kötülükten uzaklaştırıyordur. Kar rejimi etkisiz sonuç verdiğine göre, can sıkıcı bir yalnızlığa yapışacağına, iş üzerinde inatla durmayı daha verimli sayıyordur.

Geldik mi şimdi de İbnülemin Mahmut Kemal'e.

Onun fırçasından fışkırmış bir portreyi de araya kıstıralım ki yazımızın kaşı gözü ağarsın. Ne ki, gelişi güzel konuşan kişiler İbnülemin'in yazılarına kendilerinden girer, fotografilerini de kendi elleriyle çekerler.

Edebiyat Kumkuması ve *Taktuka* adlı yapıtların yazarı Zeynülabidin Reşit'in 90 dereceden laplaması da bu yolla yakalanmıştır :

- Çağının alacasını çakmamaktan mı, yoksa güçsüzlükten mi, ya da bizce bilinmeyen bir nedenden mi, her neyse, kırk yıldır Patrik Hazretlerinin merkebine hizmet ettiği halde hâlâ mektupçuluktan kurtulamamış ve de bir baltaya sap olamamıştır. Huyunda, husunda döneklik yazılmadıysa da insanlarla uyuştuğu saptanamıştır. Kendini beğenmişin biri değilse de gönülsüz de sayılamaz. Hesap kitap biliminde ise pek yayadır. Kara cümlede bile bilisiz diye anılır. Çalgıdan, seyirlerden ise hiçmihiç hoşlanmaz. Halep'te kaldığı yıllarda hiçbir topluluğa gitmemiş, camilere, mesçitlere bile uğramamıştır. İstanbul'u sorarsanız, Sadabat, Göksu ve Büyük Çamhca'dan başka bir köşede pat-küt etmemiş, arabaların arkasına köpek gibi düşmemiştir. Gençliğinde ise, namuslu kadınlara harf atmak gibi hoppaca davranışlara uzanmamıştır. Bağlarbaşı'nda (Mürekkepçi İzzet gibi) zamanın pek tuhaf ve ünlü kişilerinden Yağcı İzzet'in bağına bitişik ufak ve hoşforoş bir bağı da vardır. Ahbabı eksik olmaz. Gelenlerin bir bölüğü şair Arif Hikmet gibi deryakeş harabatidir. Bir bölüğü de Kemalpaşazade Sait Bey gibi kumarbazdır. Kısacası, iki evbarksız ateş arasında gençliğini, sağlığının temelini, parasını ve hüzzamını harap ve yebap etmiştir. Evi bir hafta meyhaneyse, bir hafta da kumarhanedir. Bunlardan uğradığı dokuncaları ayrıntılarla anlatmaya kalkışsa sahifeler doldurmaktan utanır.

Söylemeli mi, söylememeli mi ? Ali Rıza ve Mehmet Galib'in *XIII. Asr-ı Hicri'de Osmanlı Ricali* adlı kitabında da şair Ziya Bey (sonradan Paşa) üzerine hoşafın yağı kesilmiş bir karikatür okunur.

Ziya Bey, Âli Paşa yüz vermeyince, canı sıkılarak, padişahı ondan soğutmaya çalışmıştır. Bir yandan da Fuat Paşayı göklere postalıyordur. Sözün kendisi budur ki, Şairimiz Fuat Paşanın sadrazamlığını hale yola sokmaktan kibir tutmuştur. Onun İstanbul'a getirilişinde Âli Paşa'nın Hariciye Nezaretinden uzaklaştırılmasını bile Saray'a önermiştir. Bundan başka, Fuat Paşa'nın hanegilerinden, Dahiliye'de görevli, Bebekli Saip Beyi, Beşiktaş'taki evine çağırarak Paşaya lütfedilen sadrazamlığın kendinin bir düzenlemesi olduğunu ve koltuğunu koruyabilmek için Saray'da kendi gibi sözü geçer bir adama arka vermesi gerektiğini fıslamıştır. Daha sonra da, zaman hizmetçisinin önünde kendisinin de bilgili ve danişli bir sadrazamın yardımına imdat, elaman çekeceği üzerinde durmuş ve hem devlet çıkarına, hem kendi hesaplarına Paşa'yla elele vermelerinin yerindeliğini açıklamıştır.

Saip Bey, sıra gelip de durumu yeni sadrazama akozlayınca o da : "Bu öneriye evet diyebilmek için ilkin insan deli olmalıdır. Sonra da adı Çocuklarbaşı Deli Ömer'e çıkmalıdır." der. Ve yanıtının Ziya Beye bildirilmesini tembihler.

Şimdi de vaylayalım ki, iki paşa (Fuat ve Âli Paşalar) böyle insanların padişahın çevresine yuvalanmasını sultanlık makamının onuruna ve Babıâli'nin keyif yetiştirmesine aykırı bulurlar. Sonunda da, ne yaparlarsa yaparlar, Ziya Beyi ve Padişahın sık sık gönül almasından şımarıp Fuat Paşanın sakalını okşamak senlibenliliğine dadanan Dilaverpaşazade Muhtar Beyi Saray'dan çıkartırlar.

Yazdıklarımızı aklınızda tutun. Bunlara Ahmet Asım

Us'un portrelerini de katacağız. Ne ki, onlara raslayabilmek için İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında Hazret'in *Tanin* gazetesinde tokuşturduğu bilyalara abanmak gerekir.

Meşrutiyet'te milletvekilliğine, Bakanlığa dek yükselen bir Molla Beyin yüzü, ona göre, şu ikilikle meydanda dolaşır :

Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar
Yine hançer gibi keskin iki anlamlı nazar

Şu var ki, bu dizeler Molla Beyin dış kimliğini iyisinden anlatmaya yetmez. Bakışlarındaki canlılığın tam rengini verebilmek için onlara ayyenisi iki kaş, yıldız yıldızı iki göz, samanyolu bir sarık görünümü de eklenmelidir. Evrendeki kuyrukluyıldızların garip varhkları nasıl şipinişi anlaşılacak türden değilse Molla'nın gizemi de öyle kolay kolay ele geçmez.

Ruhunun patronunu çıkarmak için, karşısına ne kadar dikilirseniz dikilin, yine bir sonuç sızdıramazsınız. Geride her vakit çözüme bağlanmamış bir sürü şey kalır. Profilini yakalarsanız, büyükten büyük gagasıyla avını ele geçirmeye alesta bir kartala benzer. Bu yüzden politika gökkubbesinde de yüksekten uçar. Uzun sözün kısası, yetenekleri bakımından numarasız bir gözlük gibidir. Hangi koltuğa oturtulursa onun kalıbını alır. İstinaf mahkemesi başsavcısı, sadrazam vekili, vali, olağanüstü sorgu yargıcı yani her şey olabilir. Ruhbilimcileri düşündüren bir görünüşü de vardır:

- Omuzları hep kalkık durur.

Mehmet Asıl Us *Servetifünun*'un önde gelen şairlerinden birinin karikatürünü de ekrana getirmeyi savsaklamaz. Ona göre bu dekadan şair iki dirhem, bir çekirdektir. "Au Soleil" mağazasından şemsiye ya da kostüm almışsa "Baker" ya da "Botter" mağazalarından satmalınmış polimlerine yatar. Gelgelelim, bunda kimi zorluklar vardır. Çünkü malların üstlerine etiketleri de yapıştırılmıştır.

"Pygmalion" dan aldığı kravatlar ise onu iyisinden öfke atına bindirir. Öbür mağza mallarının tersine bunlarda etiket diye bir şey yoktur. Kimse de şairimizin onlara büyük paralar ödediğini çakamaz. Yalnız Şairimiz "Pygmalion" dan aldığı ipekli şemsiyeler karşısında "ne umurum" diyen seyircilerden hıncını çıkarmasını da iyi bilir. Yani şemsiye elindeyken yağmur bastırırsa onu hemen pardesüsünün altına saklar. Hıı, nasıl ?

Yakup Kadri, Yahya Kemal, Halit Fahri, Yusuf Ziya'nın da insanların eteğini toplayıp dal satır olmakta ve de parmaklarının çukurlarına fındık oturtmakta büyük hünerleri vardır.

Yusuf Ziya, Haşim'in krokisini şöyle çizer :

- Büyük, fırlak bir alın. Sonra, yine bu alın kadar büyük, sağlam, ortası çukur, fırlak bir çene. Kaşlar, yukarı yukarı çekilmiş, uçları biraz kırık iki şeytan çizgisi. Göz bebeklerinde altın, demir, bakır karışımı bir maden parçasının bütün renk ışıklarını görürdünüz. Yüzü, taşkın bir neşe, taşkın bir öfke, taşkın bir istekle kırmızıydı.

İstanbul'daki yabancı elçiler, elçilik görevlileri, elçilik konukları ve de tatlısu frenkleri İstanbul'u, dolayısıyla da Belgrad Ormanını Türklerden önce tanımışlardır.

Belgrad Köyü 1521 yıllarında kurulmuştur. Kanuni SultanSüleyman o yıl Belgrad Kalesini ele geçirdikten sonra kimi Hristiyanlar İstanbul'a göç etmiştir. Gelenler Silivri, Yedikule, Samatya'ya yerleştirilmişlerdir. Ormandaki bentlerin çevresinde yurtlandırılanlar da orda Belgrad Köyünü kurarlar.

Buraya, ya da köyün hemen yanıbaşındaki evlere Belgradçık Köyü de denir. Ne ki, Belgradh göçmenler burada çok kalmamışlardır. XVII. yüzyılda köy Rumyozlarla dolar. Bunlar evlerini yabancıların kalabilecekleri pansiyonlara dönüştürürler.

Nedir, Rumyozlar, Lozan Andlaşmasından sonra köylerini bırakıp Yunanistan'a gidecekler, giderken de büyük bir insanlık göstererek taş taş üstünde bırakmayacaklardır.

Kömürcüyan, İstanbul üzerine yazdığı kitabında bu köy için şunları söyler :

- Kesen akçe babayla doluysa Belgrad Köyü ve dolay-

larında ağzı paça bir yaşam geçirmek için bahçeler bulunur. İstanbul'da hastalık, özellikle de veba salgını bulunduğu sıralar Rumyozlar ve Frenkler buraya kaçarlar ve pek hafif havasından ve suyundan bol bol yararlanırlar.

Topunu anlatmakla akıllar hayran kalır. İngiliz Elçisi'nin eşi Lady Mary Montegü 1717 haziranını Belgrad Köyünde geçirmiştir. Ayın on yedisinde ünlü İngiliz şairi Alexander Pope'a yazdığı mektupta şöyle der:

- İstanbul'daki sıcaklar yüzünden Elize çayırlarına benzeyen, çevresi yemiş ağaçlarıyla dolu bir ormana geldim. Çok berrak ve iyi suları olan kaynaklar bu ağaçları besliyor. Onlarsa güzel yolları süslüyor. Yerdeki yeşillikler o kadar güzel ki bana yapma geldi. Gerçekte topu da doğalmış. Burada görünen Karadeniz bizi rüzgarlarıyla serinletiyor. Yazın korkunç sıcağını bastırıyor. Köydekiler her akşam hemen yakınımızdaki bir suyun kenarında türkü söylüyor, oynuyorlar. Kadınların güzellikleri, giyinişleri şair ve ressamların deniz perileri için yaptıkları tablolara benziyor.

Nedir, Lady dans, türkü ve güneş ışığından çokça sıkılmıştır. Pope'un sızlandığı Londra sisini ve daha bir sürü dal uykuyu arıyordur. Yine de vaaaş aman Allah bir değişiklik içinde yaşadığına kendini inandırmak ister. Pazartesi keklik avına çıkıyor, salıları İngilizce okuyor, çarşambaları Türkçe'ye çalışıyor, perşembeleri klasik yazarları harmanlıyor, cumaları sağa sola mektuplar döşeniyor, cumartesileri dikişe oturuyor, pazarları da konukları ağırlıyor ve de müzik dinliyordur.

İmdi bilmiş ol ki ey okur, XVII. yüzyıl sonlarında, Fransız Büyükelçisi Marki de Nointel'in de Bahçeköy'de yazlık bir evi vardır. Bahçeköy, Büyükdere'ye altı buçuk, Kilyos'a 13 kilometredir. Büyükdere vadisinin bitimindeki tepelerden biri üzerine kurulmuştur. Beyoğlu'na, Galata'ya, Dolmabahçe'ye su taşıyan Bizans işi su kemeri bu köyden geçer. Sultan Mahmut, 1732'de iki bentte toplanmış suları şehre indirmek üzere 21 ayaklık yeni bir kemer yaptırtmıştır.

Tarihçi Ahmet Refik Altınay III. Ahmet'in de Bentler'de zaman zaman safaya geldiğini yazacaktır :

- Yazın hemen bütün kibarlar buraya çekilirlerdi. Fransızların, İngilizlerin en kalantorları burda otururlardı. Kimi zaman Karadeniz kıyılarında kır gezileri yapılır, özel olarak kurulan çadırlardan denizin hırçın dalgaları, kıyılarda sesler meydana getiren hışırtıları dinlenirdi. Kimi zaman Belgrad Bentlerine giderler, minderler üzerine gelişigüzel oturarak suların ahengini dinlerlerdi.

Elçiler bu kır gezilerinin topunda, Doğu'nun seçkin görünümlerini saptamak için yanlarında birer ressam da bulundururlardı. Bunlardan biri de Jean Baptiste Van Moor'dur. Van Moor İstanbul'da 30 yıl kalmış ve 1737'de yetmiş yaşında dünyasını değiştirmiştir.

1786 yılının ağustos ve eylül aylarını İstanbul'da geçiren Venezüela'h General Miranda da bir nardan bin nar çıkarmak için 13 ağustosta İsveç Elçilik görevlileriyle Bentlere gitmek üzere Beyoğlu'ndan yola çıkar. Bir iki Türk köyüne uğrarlar. Yollar oldukça bozuktur. Burgaz Bendinde ilk mo-

la verilir. Bir dağdan bir dağa suları taşıyan bendin uzunluğu 420 ayaktır. En yüksek yeri de 107 ayak.

En sonu Belgrad Ormanına ulaşırlar. Ağaçların güzelliği ve yüksekliği Miranda Cenaplarını büyüler. Hele onların öğle vakti bile güneşi sızdırmamalarına bayılır. 1722 yılında yaptırılan Büyük Bendi de (III. Ahmet Bendi) yoklarlar. Padişah kasrını çok beğenirler. Bu kasırdan pek uzak olmayan İsveç Elçisi Bay Heidenstam'ın evinde de, karınlarını bir güzel doyurduktan sonra, geceyi geçirirler. Ertesi sabah kibar ve yılmaz yürekli bir tereyağı ile kahvaltı edip saat dokuzda Büyükdere'ye doğru yola koyulurlar. Damat İbrahim Paşanın yaptırdığı su kemerini denetimden geçirmeyi de savsaklamazlar.

Miranda, 14 eylül günü, Belgrad Ormanlarında son olarak görünür. Tanıştığı birçok kimselere rastgelir. İngiliz Elçisi Sir Robert Ainsley de ordadır. Yanında da Oxford proflarından *bitkibilimci* Bay Cadogan'la Papaz Sestini vardır. Papaz bir doğulu gibi giyinmiştir ki bu, Miranda'ya şeytanın bile onu tanıyamayacağını düşündürtür.

Sestini, papazlığının yanı sıra, arkeologluk satrancında da yer tutuyordur. Miranda o gün İngiliz Elçisinin on bin parçalık çok eski bir antika koleksiyonuna sahip olduğunu öğrenir. Çoğu Yunan parasıdır. İki bini de altındır. Elçiye 100.000 kuruşa malolmuştur.

1786 nisanından ağustosuna değin Türkiye'de at oynatan Lady Elisabeth Craven de Belgrad Ormanlarıyla tanışmıştır :

- Ormanda meşeler pek tanrısal bir büyüklüktedir.

Hollanda ve İngiltere Elçilerinin burda birer evi var. Kendilerine bir öğle yemeğine geleceğime söz verdim. Yaz sonunda bu kır evleri boşaltılıyor. Çünkü Orman'da ki göl mevsim sonuna doğru buranın havasını bozuyor. Korkunç bir sıtma kaynağı oluyor. Gölün ucunda Padişahın da bir kasrı boy-boyluyor. Kimi değişiklikler yapılsa güzel olabilir.

Ey okur, imdi haber gelmiştir ki Lady Craven, Türkler ve Türkiye üzerine yalan yulan bilgilerle doldurulmuştur. Ona göre İstanbul evlerinin katları yükseldikçe üst katlarda oturanlar sokağın karşısındaki eve uzanıp ordakilerle tokalaşabilirler.

Türkler, yine ona göre, dört adımlık yeri bile atla gitmektedirler. Türk kadınları ise yüzü açık bir yabancı kadın gördüklerinde ona hakaretler yağdırmaktadırlar.

Lady Craven yolda bir cenazeye rasladığı vakit - İstanbul'daki tüm yabancılar gibi - adamın vebadan öldüğüne inanır. O kadar mı, Lady Türk kahvesine bile dudak büzer:

- Türkler kahveyi iyi hazırlayamıyorlar. Hem bulanık, hem hafif, hem de şekersiz. Yemen kahvesi İstanbul'a az geliyor. Türkiye'ye kahveyi en çok Fransızlar, Amerika'daki adalardan getiriyorlar. Şehirde gezip dolaşan her Türk önüne çıkan kahveye çöküp hemen bir kahve dikiyor. Böylece bir günde 24 fincan kahve içmiş oluyorlar.

Bayan Elisabeth Craven, Türklerin sadece selamına değer gösterir. Türk selamını İngilizlerin reveransından üstün tutar. Onu çok anlamlı bulur :

- Ellerini kalplerinin üstüne koyuyorlar ve hafifçe eğiliyorlar. Bu saygı dolu selama bir de gülücük katıyorlar.

Gerçekte Bayan Craven vergisiz avrattır. İstanbul'a geldiğinde İngiltere Elçiliğine konuk olmamış Bay Bukalow adındaki bir levantenin evine inmiştir. Ordan da kapağı Fransız Elçisi Kont Choiseul Gouffier'nin konağına atmıştır. Buna da İstanbul'daki İngiliz tecimenlerinden biri pek bozulmuştur :

- Eğer Elçinin evi Lady'ye dar geliyorsa, benim yepyeni bir konağım var, onu kendisine severek ayırabilirim. Bir İngiliz Lordunun eşinin Fransız Elçiliğinde kalması ulusal bir ayıptır.

İmdi gözünüzü III. Selim'den ayırmayın. O da 22 temmuz 1796 perşembe günü alarsabah Belgred Ormanlarını onurlandıracaktır. Bunun için, dört çifte tebdil zevrakçesiyle Büyükdere'ye konmuş, ordan da beyaz bir atla Bahçeköy'e uçmuştur. Köyde, Valde Kethüdası Yusuf Ağa Hazretlerince yoğun yaşama alınan konağa varmış, bir süre dinlendikten kelli, yine beyaz atıyla çeyrek saat uzaklıktaki Acıelma Deresinde Valde Sultanın yeniden yaptırılmasına ve tazelik verilmesine giriştiği bendin üzerine varmıştır. Bendi seyrettikten sonra da işlerin arkasının sonbahara değin alınmasını tembih buyurmuştur.

Bir Zamanlar İstanbul yazarı Ali Rıza Beye bakılırsa, su kemerleri II. Selim çağında da makbul bir seyir yeridir. Buraya Padişah da sık sık gelir. Şair Baki, şair Celal gibi nedimleriyle hoşça vakit geçirir.

Ali Rıza Beyin Belgrad Ormanlarının ayağına yüz sürmesi şöyledir :

- Bir zamanlar İstanbul'lularla kalburüstü yabancı-

ların çoğu Belgrad Ormanlarını gezinti yeri yapmışlardı. Cuma, pazar günleri Büyükdere yoluyla (Bu yol 1870 yılında açılmıştır.) Sultan Mahmut (Topuzlu Bendi) ve Valide (Mihrişah Valde Sultan Bendi) bentlerine yemekler ve arabalarla giderlerdi. Kimileri de mayıs içinde Belgrad köylerinde evler kiralayarak haftalarca otururlardı. O zamanlar her yıl ilkyazda din ve politika adamlarıyla Orınan'da bir ev tutup 8-10 gün kalmayı alışkanlık haline getirmiştik. Buralardan dönüşümüz de anlatılmaya değer. Kimi yıllar, Eyüp'ten hayvanlara binerek Silahtarağa, Kağıthane, Cenderboğazı yolunu yeğlerdik. Kimi zaman da Büyükdere üstünden arabalarla dönerdik. O zaman, Çayır'ın sahil boyunda bulunan seddinin üzerinde yemek yer, sonra yeniden arabalara koşardık. Yolda, zümrüt gibi çimenler, sarı, mor ve pembe çiçeklerin çekiciliği, bir yanda da göklere yükselen orman ağaçlarının taze yaprakları arasında bülbüllerin uzun demler çeken derin türküleri hepimizi mest ve hayran ederdi.

Bir nar bin nar, 1808'den 1858 yılına değin çeşitli aralıklarla Osmanlı Devleti katında İngiliz Hükümetini temsil etmiş olan Lord Stratford Canning de 1809 yılında, daha elçilik birinci kâtibi iken Belgrad Ormanını anılarına geçirmiştir :

- Elçi Robert Adei Hazretleri Belgrad Ormanlarında bir yer kiralamış. Eylül ortalarıydı. Sonbaharadoyum olmuyor İstanbul'da. İki parçadan kurulu olan köy güneye bakan bir bayırın üstünde. Bir Rum köyü. Diplomatların yazlığa geldikleri 2-3 bina var. Dört yanımız meşe, kestane, kayın

ağaçları. Daha sonra da çayırlar. Su bol. Kemerlerle şehre indiriliyor. Yüksek tepelere çıkıldığında da Karadeniz Görünüyor. Ormanda av olduğu kulağıma çalınmıştı. Doğruymuş. Geyik, yabandomuzu var ama öyle bol değil. Asıl av bıldırcınla çulluk. Bir çifteyle bir at uydurdum kendime. Ver elini ormanlar. Tek tük bir şeyler vurduğumuz oluyor. Eli boş dönsek de böyle açık havada dolaşmak idman oluyor.

Ünlü Fransız yazarı Lamartine de 23 ve 24 haziran 1833 günlerini Orman'da geçirmiştir. Babadan oğula İstanbul'u keşkekleyen Fransız bankeri Mösyö Aleon'un konuğudur. Hazret'in Belgrad Köyündeki av evinde kalacaktır :

- Burası Boğaz'la Marmara arasındaki tepeleri kaplayan, Balkanlara değin uzanan bir meşe ormanı. Yaban bir yerse de İngiliz ormanlarından çok daha güzel. Kemerlerle örtülü çayırlar. Meşe ağaçlarının gövdeleri dibinde akan bir dere. Yüksek tepelerin havuzlarında suları biriktirip yapma göller oluşturmuşlar. Bunlarla İstanbul çeşmelerine su yetiştiriliyor.

1853 yılında bedenini doğu'da dolaştırdıktan sonra bir süre de sepetini İstanbul'un göz sevinciyle doldurmak isteyen 7. Carlisle Kontu (George William Frederic Howard) Tarabya'daki Hôtel d'Angleterre'de kaldığı sıralar (4 kasım 1853) bir at gezintisine çıkar. Geziye 12 kişi katılmıştır. Aralarında üç de madama vardır. Şef : Kaptan Borlase. Howard onun İngilizliğinden ötürü, çok dürüst biri olduğunu öne sürecektir. At yolculuğu çok kokorozlu ve eğlenceli geçmiş, sonunda da Kilyos'a varılmıştır. Dönüşte de Belgrad Ormanlarından dolaşılmış, Lady Montegü'nün

oturduğu ev seyire alınmıştır.

Ertesi gün ise Howard Cenapları şahane oğlu şahane bir ata biner. Jüstinyen kemerini görmek istiyordur. Nedir, rehberi işinin ustası olmadığı için ona yolunu şaşırtır. Orman çevresinde döne döne bir hal olurlar. Ama sonunda aradıklarına kavuşurlar. Maytaplı bir gündür. Howard yemekten sonra amirali de yoklar. Amiral ona İngiltere'den Türkleri uyutmak için yeni bir barış önerisinin geldiği haberini verir.

1856 sonlarıyla 1858 yılı ortaları arasında İstanbul'da amcası Fransız Elçisi Thouvenel'in yanında uzun boylu oturur olan La Baronne Durand de Fontmagne'ın ilk Orman gezisi de 8 ekim 1856 günü gerçekleşmiştir:

- Burası, geçmiş çağlarda elçilerin en beğendiği köşelerden biriymiş. Ne yazık ki Türkler bu güzelim yeri gözden çıkarmış. Bakımsızlığa bırakmışlar. Burada, geçmiş sultanlar döneminde su toplayıp biriktirmek üzere yapılmış bentler var. İlgisizlik yüzünden buraları da birer mikrop yatağı, birer ateşli hastalık yuvası olmuş. Sağda, solda birkaç yoksul kulübe. İstanbul'un eşsiz ormanlarından biri içine kurulu köyün acıklı durumu, insanı üzüyor. Orman boyunca uzanan geniş ama bakımsız yolda "Güller Vadisi" diye anılan açıklık ve şeker-şerbet bir yerde durduk. Güller var ama topu da Müslüman mezarlarını renklendirmek için dikilmiş.

La Baronne, Ormana oduncu baltasının girmemiş olması karşısında da folyalak düşüncelere dalar. Bunu Türklerin tarımbilmezliğine verir. Isınmak için gelip odun kes-

memiş olmalarına bin hayıf yağdırır :

- Ağaçlar yaşlılıktan dökülüyor. Gövdeleri çürümüş. Ölü dallar yerlerde. Kimse başını çevirip bakmıyor. Yararlanmayı düşünmüyor. Kaderci inanç her şeyin olduğu yerde, olduğu gibi kalmasını istiyor. Ne ki, onların tembelliğini özürlü gösteren bir şey var. Ormanın tek bir dalma dokunana en büyük ceza veriliyor.

La Baronne bu geziden bir süre sonra yeniden Ormanda görünür. Elçinin eşi piknik adı altında bir öğle yemeği düzenlemiştir. Otuz kişidirler. Topu da su katılmamış Fransız. Çoğu atla gelmiştir. Bizimkisi de arabayla. Elçinin mahzeninden çıkarılan nefis şaraplar toplantıya neşeli ve değişik bir hava katar.

Vakit dardır ve şimdi lafı uzatmanın sırası değildir. 1893 yılında, Belgrad Ormanları Mrs. Georgina Max Muller'e de kollarını açar. Kadıncağız, İngiliz milletvekili olan kocasıyla İstanbul'daki İngiliz Elçiliğinde görevli oğlunu görmeye gelmiştir. Elçi Sir Clare Ford tatildedir. Yerine bakan maslahatgüzar Bahçeköy yakınında bir piknik düzenleyince Mr. ve Mrs. Muller de kendilerini orada bulurlar.

Piknik için göze kestirilen yer Sultan Mahmut ve Valde bentleridir. Mrs. Georgina buraları görünce içinde bir yıldız doğar ki günü değişir :

- Bentler iki vadinin ağzında, büyükten büyük mermer bloklardan örülmüş güçlü duvarlardan oluşuyor. Çevresi çeşitli ağaçlarla kaplı. Meşe, gürgen, kayın, karaağaç, çam ve çeşit çeşit çınarların yetiştiği bu ormanların bakımına ve korunmasına son derecelerde dikkat edilmektedir.

Pikniğe İngiliz ve Alman elçilik görevlileri katılmıştır. Erkeklerin çoğu atlardadır. Geri kalanlar ise, kadınlarla birlikte, üstü tenteli dört kişilik talikalara doluşmuşlardır. Yalnız arabalar yaylı olmadıkları için, özellikle bozuk yollarda üstündekileri adamakıllı sarsaklıyorlardır. Yine de kafile, Bentlere giden yolu beğenir. Koruluklar arasındaki Sultan Mahmut Bendini geçtikten sonra Valde Bendinin biraz ilersinde arabalardan ve atlardan inerler. Bendin çevresindeki bütün gölgelik ve aman aman yerler Türk kadınlarınca tutulduğundan, onları tedirgin etmemek için, kollarda sepetler, Ormanın içine dalarlar. Sonunda cennet kokulu bir çimenlik bularak paketlerini açmaya koyulurlar. Nedir, tatlı ve pasta yapımını üstlenmiş olan Almanlar, bakın şu keratalara, daha gelmemiştir. İngilizler ise ekmek, tereyağı, yemiş ve içecek getirmişlerdir. Topluluktan birkaç kişi atlara atlayıp Almanları aramaya gider. Ve de onları Büyük Bendin oralarda enselerler.

Çaydan sonra topu da Valde Bendini iyisinden incelemeye seyirtir. Bu saatte, artık Türk hanımları da dönüşe geçtiklerinden çevrede rahatça dolaşabilme olanağı belirmiştir. Mrs. Georgina aldı sazı eline. Bakalım ne söyledi :

- Piknik yaptığımız koruluk su seviyesindeydi. Yani vadinin iç kısmında yükselen ve suyun taşmasını önleyen mermer duvarla aynı hizadaydı. Üzerinde yürüdüğümüz duvar tıpkı bir köprüyü andırıyordu. İki yanmda mermer parmaklık vardı. Birçok yerde de ilk yapımı ve sonradan yapılan onarımları gösteren yazılar bulunuyordu. Bu set üç arabanm rahatça yanyana geçebileceği bir genişlikteydi.

İngilizlerle Almanlar bir süre daha suyun kıyısındaki patikayı harmanlarlar. Sonra da dönüş yolunu tuttururlar. Ama karanlık indirinceye değin orada kalamadıklarına bayrakları yıkılır. Ne yapsınlar, güneş battıktan sonra Ormana karanlık çok çabuk çöküyordur.

Ey gözüm ışığı okurlarım, bugün de kameramızı Belgrad Ormanlarında yumuşak inişe geçirdik.

Bu durum karşısında içinin ne denli yağ-bal bağladığını kestirmek, ey okur, bizim değil, senin görevindir.

KİRA ARABASI

Herodot o ünlü tarihinde : "Elis soğuk bir yer olmamakla birlikte, burda katır yetişmez." der.

Yunanlı Tarihçi yazılarına sık sık bu gibi arasözleri sıkıştırmayı pek sever. Başından geçen olaylarla mehterhane çalmayı da savsaklamaz. Konudan ayrıldığı vakit de okurlarından özür dilemez. Çünkü kitabında ana konuyla ilgisi olmayan, kurdelası kesik olaylardan açmak kitabın çıtçıtı içindedir.

Anlattıklarının doğruluğunu okurlarına inandırabilmek, doğruya dört elle yapışmış bir yazar olduğunu belli etmek için de, aralık aralık, bilgisizliğini okurların ayakları dibine fırlatmaktan çekinmez :

- Şimdi sözünü ettiğim bölgenin ilersinde ne olduğu üzerine ne ben bir bilgi edinebildim, ne de bunu tam anlamıyla bilen birine rasladım.

Ne var, kimi zaman da okurlarına bir göz kırpar ve : "Burada sadece Mardonius'un, savaş düzenine göre sıraladığı önemli birlikleri saydım." diyerek gerçekte bilgisinin çok daha derinlere indiğine işmar çakar.

Voybu, tarihçilerinin çoğu bu gibi estepetaları çokça kullanır. Naima'nm çorbayı karıştırması şöyledir :

- Kâtip Çelebi bu bölümü pek ayrıntılı yazıp dinlemekten insana üzüntü ve bıkkınlık gelecek nice olayları anmıştır. Yazılmak uygun değildi. Ama tarihten amaç dünya ahvalinin iyiliğini, kötülüğünü ve de en ince gerçeğini bilmektir. Ve her öyküden akıllıca bir düşünceyle duruma uygun ders almaktır. Bu yüzden o garip öyküler kesilmeyip olduğu gibi yazılmıştır.

Doğrusu Nâima, arada bir, okurlarına kendi yüz mostrasını gösterirse de çokluk onların karşısına Yorumcu El - menarzade Ahmet Beyi, Karaçelebizade Abdülaziz Efendiyi, Maanoğlu Hüseyin Beyi, İmam Makrizi'yi, Tevkii Apti Paşayı, ya da Mezakî'yi diker. Sahnede en çokda Kâtip Çelebi fink atar.

Nâima, yıldızlarbilimine de düşkündür. Onda derin bilgisi vardır. Tarihinde anlattığı olayların çoğunu, yıldızları inceleyerek sonuçlara bağlar.

Benim bildiğim tarihçiler içinde Şemdanizade biraz değişik bir lameliftir. Sözünü ettiği kişilerin kulaklarına yapışmayı, onları iyisinden haşlamayı pek sever :

- Ey Halil Paşa madem üstesinden gelemeyeceksin niçin mühr-i şerif'i kabul edip, Muhammed'in dinini böyle aşağılatırsın? Yüce Tanrının aziz ettiği dindir. Rezil olmaz. Yine rezalet senindir.

Süryani tarihçi Gregory Abu'l Faraç da okurlarıyla duvar ping-pongu oynamaya baygındır :

- İşte kardeşlerim namus ve yürek temizliğinin semeresi budur.

- Benim kişisel kanıma göre bu adam Süryancayı pek

bilmezdi.

- Ba'lbek halkının bulunduğu kilisemizin yukarı duvarlarının bir bölüğü yıkılmış olduğu için buranın metropoliti olan bu güçsüz yazar Hanlar Hanına sığınmak üzere yola çıktı ve Necm kalesine hapsedildi.

- Ama ben işittiğimi yazmış bulunuyorum.

- Bu noktayı Tanrının yardımıyla Kilise Tarihimizde açıklayacağız.

- Urfalı Mateos'a gelince o, alçakgönüllülükte, Herodot'tan ileri papazdır :

- 550 tarihine kadar olan 150 yıllık olayları topladıktan sonra, usanmadan yürüttüğümüz incelemelerimize burada son verdik ve bunların mantıksal bir biçimde ele alınmasını başkalarına aktardık. Bu işten el çekip yerimizi daha bilgili ve bizden çok daha yüksek incelemecilere bıraktık. Bunu Resul Boğos'un (Ermiş Pavlos) : "İlk kürsüyeçıkan susacaktır" sözüne uyarak yaptık.

Gelgelelim ki gelgelelim, Mateos'un, kimi zaman da, yaptığıişten pehpehlendiği de olur, ama gönülsüzlüğü yine de elden bırakmaz :

- İşte ben de güçsüzlüğüme karşın, bundan dolayı (Tanrı'nın cılız ve kusurlu insanlardan boyuna yararlı işler istemesinden) yüreklendim. Ve bu yazımı incelenmek üzere yüksek bilginlerin ve büyük incelemecilerin katına sundum. Onlara hiçbir itirazda bulunmıyacağım. Çünkü benim yapıtım onların bilimlerine karşı değildir. Kırlangıç denilen o küçük kuş, kendi sesiyle öbür birçoklarının üstündeyse de beden bakımından onlardan çok daha aşağıdadır.

A a efendim Urfalı, yazmaktan bunaldığı vakit de bir parantez açar, kralları, imparatorları Hristiyanlığa el vermemekle suçlar :

- Biz eski zamanlarda olup biten şeyleri tarihçilerin kitaplarından okuyor ve anlıyoruz ki Grek imparatorları, Hristiyanların kurtuluşu için hiçbir şey yapmamışlar, tersine onların şehir ve eyaletlerini zor kullanarak almışlardır.

Romalıların ve Yunanlıların yaşam öykülerini yazmış olan Plutarkhos da tatlı tatlı söyleşirken birden okurların karşısında olduğunu anımsayarak yaptığı iş üzerinde onlara bilgi vermek gereğini duyar :

- Yazarken aklıma gelen bu ayrıntıya (İkinci Dara'nın küçük oğlu İkinci Keyhusrev, Milte adını taşıyan metresine Atinalı fahişe Aspasya'nın adını vermiştir.) arka dönmek ya da onu savsaklamak belki insanlığa aykırı düşerdi.

Plutarkhos, kimi zaman da, okurların öksürüğünü kesmek için : "Bu konu üzerine verilen bilgiler bu kadardır" diye kestirip atar. Ya da, birçoklarının bu konu üstüne böyle yazdıklarını açıklar. Okurların merakını başka bir zamana aktardığı da pek eksik olmaz :

- Ama bu konu belki de başka bir yerde incelenebilir.

Okurlara elaman çekmek !

Yazarlar çokluk karşılarında okurların bulunduğunu hesaba almaz. Ama aldıkları vakit, nerden çıkardıkları bilinmeyen bir aparküt ya da bir kroşeyle onları oyun dışı bırakırlar.

Bencesi, bir yapıtın, dört dörtlük bir yapıtın, birinci

adımı, yazarın okurlarıyla ilişki kurması, onlarla kendi arasında çalçene köprüleri yükseltmesidir.

Bu, ateşi küllenmeye başlamış yazıların alevini parlatmak içindir. Bununla okurlar kendilerine önem verildiğini görerek o söz üzerinde kalırlar, ondan sonra da vız vız türünden lakırdılarla karşılaşsalar da yazarı bağırlarına basmakta bir an bile duraksamazlar. Çünkü artık onu istedikleri anda tekmeleyip kovabileceklerine, istedikleri anda tabana tane verdirip kaçırtabileceklerine inanmışlardır. Şöyle düşünürler :

- Yazar sıkıntısını gidermek için bana başvurdu. Bana, başkasına değil. Demek benim kapımın köpeği olmak istiyor. Bunu güçlü ve aslan kükreyişli yazarlar yapabilir ancak. Al benden sana izin. İstersen kambur feleğin keleğini göster. Bundan böyle, ne umurum !

Okurlarla fiskos çalçeneye bayılan yazarlardan biri de İngiliz Romancısı Charles Dickens'tir. O da oldukça kibar, oldukça ince bıyıktır. *Oliver Twist*'in sonlarında şöyle seslenir :

- Bu satırları yazan el artık görevinin sonuna yaklaşmış olduğu için duralıyor. Ne ki, bu serüvenlerin şeritlerini daha bir süre birbirine örmekten kendini alamıyor. Ne zamandır yapıp ettiklerini izlediğim kişilerin arasında biraz daha oyalanmak ve onların mutluluklarını - kaleme almak yoluyla - biraz daha paylaşmak istiyorum.

Maurice Barrès'in yöntemi ise az biraz değişiktir. O, aklına estikçe okurlarına : "Bundan ne anlıyoruz ?" gibi hayırlı, hayırsız sorular sorar. Ya onlara onurlarının kırılmış

olduğunu söyleyerek kendini bu onarma işinin mimarlığına atar, ya da onların içinden tömtöm papatyalar geçirtir.

Çinli yazar Lin Yutang da gündemsiz konuşmalara yaslananlardandır:

- Eğer bunu yazıyorsam, gerçeğe saygı duyduğum için yazıyorum.

Geldik mi Başöğretmen Ahmet Mithat Efendi'ye? Onda, okurlarla çuvala girmek biçem (uslup) olmuştur. Nelerden açacaksa, okurların ellerinden tutarak ve de gözlerinin içine bakarak anlatır:

- Olayların gidişi ve baskısı zamanın hızla geçmesini zorladığından, zamanın hızla geçmesine uyarak biz de öykümüzün anlatılmasını çabuklaştıralım.

Hazret, konularının gerçeğe dayandığını ilan etmeye de pek önem verir. "Çifte İntikam" da şu açıklama yeralır:

- Öykümüzün temelini kısmen *Moniteur Oriental* adlı gazetede okuduğumuz bir haber oluşturmuştur.

Öykünün sonlarında da okurları iyisinden uyutmak için şu tümcelerin önünü açar:

- Bizim öykümüz burada tamam oldu. İşin adliyece incelenmesi bize düşmezse de şu kadarcık bir haber verelim ki korucu ile kaçak avcı ortak cinayetlerini örtmek için öldürülenleri oracığa gömüp köyde dahi iki sevgilinin bir dehşetli rakip ve bir şiddetli baba korkusundan kaçtıklarını ilan ederlerse de cinayeti saklamaya muktedir olamazlar mı? Olurlar ve oldular.

Öykü, bir başka kez de, ya bir Fransızdan dinlenilmiştir (*Sui Zan*), ya da Köprü'den Beykoz'a giderken bir dosttan

damıtılmıştır (*Cinli Han*), ya da Ayşe Ebe diye bilinen bir kadından (*Dürdane Hanım*) sızdırılmıştır.

Kimi zaman gerçeği daha gerçek kılacak tümceler de piyasaya sürülür ve işte o zaman şu soru sorulur:

- Doğrusunu istiyorsunuz değil mi ?

Başöğretmen (Hace-i Evvel) işinin öykücülük olup tarihçilik olmadığını da zaman zaman ortaya fırlatır. *Zeyl-i Hasan Mellah*'ın 730. sayfasında şu sözlere raslarsanız şaş getirmeyin:

- Bu öykümüzdeki olayların topunu anlatacak olsak görevimiz bulunan öykücülükten çıkıp sanki tarihçilik görevine el atmış oluruz. Gerçi, aşağıda anlatacağımız olayların da tarihle ilgisi büyüktür. Ancak bu olay, o olaylardandır ki hem bir öykücüye, hem de bir tarihçiye sermaye olabilir.

Nedir, bu açıklamayla da yetinmez bir 100 sayfa sonra aynı konuyu yine grav-gravlar:

- Şimdiye değin birçok söylemiş olduğumuz gibi bu öyküyü tarihçi olarak kaleme almayıp, öykücü olarak yazmakta bulunduğumuzdan görevimizin dışına çıkmamak yoluna son derece önem vermekteyiz.

Hazret, coştuğu vakit de öyküyü bir yana iterek okurlarını aydınlatıcı ya da öyküye ışık tutucu açıklamalarla yıkar:

- Bu "karbonari" sözü İtalyanca "kömürcü" demek olup kimileri, derneğin kendisine böyle kömürcü adının verilmiş olmasından, bunu adeta amele güruhuna özgü bir dernek olduğunu sanırlarsa da sanıları temelsizdir.

Mithat Efendinin okurlara çengel atması daha yazının ilk satırlarından başlar :

- Öykümüzde bu vakit hangi vakit biliyor musunuz? Akşam üzeri saat onda İstanbul limanından yola çıkmış olan geminin tamam Marmara açıklarında bulunduğu saattir bu. (*Paris'te Bir Türk*)

"Para" adlı öykünün ikinci sayfasında şunlar ışıldar :

- Öykümüzün adını beğendiniz mi ? Ne tatlı, ne önemli bir şey üzerine öykümüzü kurduğumuzu gördünüz mü? Para bu. Paarrra ! Onu böyle telaffuz ettikleri zaman pek çok parataparın gözleri fal taşı gibi parlar. Lokma gibi kabarıp göz çukurlarından dışarı fırlar.

Zaman zaman okurların dikkati şöyle de kamçılanır:

- Öykümüzde olayların zincirlenişine dikkat ediyorsak, üçüncü kitabın sonlarında Alamut Kalesinde Maria Konstanza'nın karşısında bulduğumuz Musullu Süleyman'ı birinci kitabın sonlarında Müslümanların Kirk köyünden çekilmek zorunda kaldıkları zaman gözden yitirmiş olduğumuzu anımsatırız. (*Musullu Süleyman*)

Denizci Hasan'daki Hasan Mellah) uyarı ise abartma sınırlarına ulaşır :

- Okurlar, öykünün nasıl sürdüğüne dikkat etmekteyseler, korsan gemisini, Kartacena'ya götürmekte bulunan güney rüzgarının orada birkaç günden beri esip, dahası, Sinyor Pavlos'u da götürmüş olan rüzgar olduğunu anlarlar.

Zeyli Hasan Mellah'taki çatapat ise şöyledir :

- Galiba muvazenenin doğurduğu şu sonucu pek ağır, pek acı gördünüz. Gerçi pek ağır, pek acıdır. Dahası, ben sanırım ki sizin gördüğünüzden daha pek çok acı ve daha pek çok ağırdır.

Okurları yağlama işinde Ahmet Mithat Efendi de mısır tanesi diş göstermekten geri kalmaz :

- Heyhat ey okurlarım, heyhat bu civanmertlik, bu aslanlık sizin yapınızda varolduğu için böyle düşünürsünüz. (*Zeyli Hasan Mellah*)

- Şimdi sözün şu gelişi üzerine siz dersiniz ki... (*Felsefe-i Zenan*)

Başöğretmenin bir başka bülbüliyesi daha vardır. İlkin kendini öyküdeki alçak ve lanetlenmiş kişi yerine koyar, sonra da durumu açıklayarak hem kendini temize çıkarır, hem de öykünün feleğini, meleğini yükseltmiş olur :

- Nasıl ey okurlar o halde beni ne kadar alçak, ne kadar nefret edilecek bir adam görürdünüz ? Ama bu işte kendimi örnek göstermiş olduğumdan, sakm sanmayınız ki kendim için böyle bir hale göz yumabilirim. Maazallah ! Sonunda böyle bir utanca düşmemek için bir kimse yanında yüzüm kızaracak davranışlarda bulunmamaya çalışırım.

Bu balıklama dalışlar bir de okurlara ders vermek içindir. O, her romanında bir ibret göstermeden yapamaz. Bunlar da çokluk öykü ya da romanın sonunda yeralır :

- Ya bize bu öyküden ne ibret kaldı ? Kalan ibreti tutacak olursak, kendimiz yararını göremiyecek bile olsak, çocuklarımızı yararlandırabiliriz. (*Para*)

Sui Zan öyküsü de şu ibreti taşır :

- İşte şimdi ey okurlar, şu vasiyetnamenin gözden geçirilmesinden yani gerçeği öğrendikten sonra, meydan bulan üzüntümü ve tasamı anlatmam olanaksız. Bir daha esir alımına tövbe ettim.

Obur öyküsünde ise okurlar bir kira arabasına bindirilerek aşırılır :

- Muziplikle eğlenmek alışkanlığı olanlar için temenni eyleriz ki onlar dahi şu fena alışkanlıklarının bundan çok cezasını çekmesinler.

HAFİYELER ÖNDE GİDER

Müzehher Vâ-Nû *Bir Dönemin Tanıklığı* adlı kitabında, Nâzım'm 1950 yılında, 13 yıl uzayan haksızlığın sonunda hapis damından çıkarılınca, bir ay, eşiyle birlikte, kendilerinde kaldığını yazar.

Ev gözetim altındadır. Bir polis görevlisi de ayrıca karşıki ahşap evin asmalar sarmış balkonuna sinmiş, sokak kapısını kolluyordur.

Nâzım'ın Kadıköy'de, Su Şirketinin karşısındaki evi de (Bir apartmanın yer katı), kendisi Türkiye'den ayrıldıktan sonra, sürekli dikize alınır. Bir polis jipi, dört polisiyle, nöbet değiştire değiştire, gün 24 saat, Nâzım'ın eşi Bayan Münevver'le oğlu Mehmet'i bekliyordur. Bir yere gittikleri vakit de, ardlarından koşuyorlardır. Müzehher Vâ-Nû bu durumun 10 yıl, hiç değişmeden sürgit olduğunu da söyler.

Gözetim !

Kırk yıldan beri demokrasi çığlıkları atan Türkiye'nin en başarılı filmidir.

Geçenlerde bir dost anlattı. Bir polis emeklisi kendisine demiş ki :

- Ben bir zamanlar seni de, daha bir sürü şairi de aylar-

ca izledim. Ama hep olumlu raporlar verdim.

Sanırım biz yıllar boyu aydınları, sanatçıları hor gören bir toplumda yaşadık. (Şimdi de ölüyoruz.)

O günlerde Cahit Saffet Irgat, Beyoğlu Caddesinde kaldırımın kenarından yürümek istemezdi. Ne olur ne olmaz, belki bir otomobil gelir sıyırır diye.

Hafiyelik, genelev estepetası gibi tarihin en eski mesleğidir. Bizde, İkinci Abdülhamit çağında alevlenmiştir.

Hürriyetin ilanında yazarı pek belli olmayan ama yayıncısı Mahmut diye ilan edilen bir kitap onları dört bölüme ayırır. Birinci sınıftakiler Saray adamlarından oluşan hafiyelerdir ki curnallerini doğrudan doğruya Zat-ı Şahane'ye dayarlar. Bununla herkesin sığınağı Padişaha bağlılıklarını göstermiş ve de çil çil altınları egavlamış olurlar.

İkinci sınıf hafiyeler ya da casuslar ise Başkent ile Osmanlı ülkelerinde at oynatan haydut çetelerinin başkanlarıdır. Bunların gözü de parada, aşamada ve makamdadır. Görevleri ise sadece curnalcilik ve yurttaşlar arasına kundak sokmak.

Bu cevahirlerde nokta acıma, nokta insaf yoktur. Tanrıdan korkmaz, Peygamberden utanmazdırlar. Kısacası kötülük yapmadan duramıyan insan kılığına girmiş canavarlardır. Yalnız büyüklerinin, yani birinci sınıf hafiyelerin yanında uysal bir köpek kesilirler.

Üçüncü sınıfı oluşturanlar ise "Budala rezil" diye anılanlardır. Birinci ve ikinci sınıf hafiyelerin gizli ve özel adamlarıdırlar ki armağan, bahşiş, aşama ya da aylığa gönül bağlayarak namuslarını casuslukla değişmişlerdir.

Dördüncü sınıfa gelince, bunlar mevsimlik meyvedir. Yani hafiyeliği meslek olarak seçmemişlerdir. Günün birinde, paraca bir sıkıntıları olunca, hemen postaneye koşup Saraya tellerini yapıştırmışlardır :

- Önemli diyeceklerim var. Saraya çağrılmam rica olunur.

Hafiyelerin çoğu Bala rütbesinin, Osmanî ve Mecidî nişanlarının, altın ve gümüş imtiyazların ve de altın liyakat madalyalarının sahibidirler. İçlerinde sözü Padişahtan üstün olanlar bile vardır. Bunlar istedikleri kimseyi istedikleri yere kondurdukları gibi, istediklerini de görevlerinden aşağı yuvarlarlar. Ne ki, bilgiye gelince nanay yavrum nanay. Topu da bilisiz oğlu bilisizdir. Birinin adı "öküz"e bile çıkmıştır. Gelgelelim tümü de, ortalık yerlerde hafiyeliği kötülemeyi bir sanat haline getirmişlerdir.

Casusların kimisi de vükela (Bakanlar) curnalcisidir. Bunların en ünlülerinden biri Tophane Müşiri Zeki Paşadır. Padişaha son derece bağlıdır. Meclis-i Has'ta konuşulanları günü gününe Efendisine yetiştirir. Padişah hastalandığı vakit de *vafir* (Pek çok) gözyaşı döker. Sonra da ağladığını herkeslere davulla duyurur. Bir arife günü top atılarak ertesi günün bayram olduğu ilan edilmek gerekirken bunu yapmamış ve de ertesi gün Padişahtan okkalı bir papara işitmiştir. Ne var, top sesiyle Padişahın yüreğini hoplatmadığı için gönlünü en derin noktasından ele geçirmiştir.

Memduh Paşa da bir vükela curnalcisidir. Paşaların topu kendisinden çekinir. Bir söylentiye göre Paşa, bir gün Mabeyn-i Hümayun'a geldiğinde Hünkâr Dairesine alınmış

ve bir süre oturup dinlenmesi buyrulmuştur. Bir saat sonra Mabeyinci, yeniden geldiğinde, onu hâlâ ayakta görünce şaşırır, daha önce dinlenmesi ferman buyrulduğu için de oturmasını birdaha rica eder. Bunun üzerine Paşa, şu karşılığı diker :

- Daire-i Padişahide benim oturmaklığım ne haddim ! Af buyurunuz.

Durum Padişaha iletildiğinde Paşanın terbiyesi ve kulluğu bir puan daha artırılır.

Hafiyelerden biri de uzun yıllar Üsküdar mutasarrıflığında bulunmuş ipek gibi bir adamdır. Canfesçi Mihran diye anılırsa da bunun nerden kaynaklandığı öğrenilememiştir. Yalnız Hazretin bir komser kaynı vardır ki bu zatın Üsküdar, Kadıköy ve dolayları halkına yapmadığı zulum kalmamıştır.

Mutasarrıf Hazretleri bir de, bilmem söylemek doğru olur mu, kişisel çıkarı için her şeyi göze alır. Üsküdar'ın ali kıran, baş keseni olduğundan kendisinden başka kimsenin Üsküdar üzerine bilgi (yani curnal) vermesine katlanamaz.

Kimi Merkez Komutanları da meslekte almış yürümüştür. Bunlar politika ile uğraşan yurttaşları geceleyin evlerinden kaldırıp sorguya çeker, namuslu olanları da dama tıkarlar. Yani görevleri komutanlıktan çok hapisane gardiyanlığıdır.

Meşrutiyet'ten sonra Taşkışla Divan-ı Harbi üyelerinden bir paşa hakkında da pek çok sızlanmalar olmuşsa da bunun aslı astarı çıkmamıştır. Gerçekte Paşa temiz ve dü-

rüst bir insandır. Tek kusuru suçsuz insanları mahkum ederken pişmiş kelle gibi sırıtmasıdır.

İkinci sınıf casuslardan bir paşa da vardır ki pek çok birinci sınıf hafiyeyi korkutmuştur. Özellikle askeri okullara bağlı olanları, müşirinden erine dek tir tir titretmiştir. Can yakmaktan, yüze kir getirmekten hiçmihiç üzülmez. Yani o da kalpsiz bir yaratıktır. Birçok öğrenci onun yüzünden sürülmüş ya da yeryüzündeki gölgeleri ortadan kaldırılmıştır. Zeki Paşa rütbece daha yukarlarda olduğu halde ondan ürker.

Göstermek üzere Tanrı sanki bir alçaklığı
Cisminin toprağına bombozuk bir harç katmıştır
O gark-gurklu kafasını alevli marsık gibi
Mangaldan çıkarıp cazzadak suya fırlatmıştır

Hafiyeler içinde bir de Boyalı Habis sayılır ki bıyığını her zaman boyamasından ötürü bu adı almıştır. Onun da yapmadığı alçaklık kalmamıştır. Bir defasında Sadrazam Rifat Paşanın karşısına çıkmış, zor geçindiğinden ve de İstanbul'da görev yapmanın bir tür curnalcilik olması yüzünden vicdanının acısına dayanamadığmdan açarak aşamasının bir derece yükseltilmesiyle dışardaki ordulardan birinde görevlendirilmesini ister. Sadrazam da buna inanarak aşamasının ferikliğe yükseltilmesiyle ordulardan birine gönderilmesini özel bir tezkere ile Padişaha sunar.

Tezkere gide dursun, Boyalı Habis de Saraya aladışappak bir curnal döşeyip Sadrazamın kendisini ordulardan birine feriklikle uçurmak istediğini, bundan amacının,

Zatı Şahane'yi hedef tutan gizli ve karanlık bir girişimi bulunduğundan, bu girişimin kendi tarafından araştırılmasını engellemek olduğunu söyler.

Sonunda Boyalı Habis hem ferikliği koparır, hem de İstanbul'da kalır.

İstanbul'a gelmeden önce Suriye'de, bir akrabasının elmaslarını aşırdığı için adı "Nargile Hırsızı"na çıkan, sonra da Böcekbaşı diye ün salan bir hafiye de her türlü kötülüğü büyüklük sayar. Bu da yüzünü kasap süngeriyle silenlerdendir. Vicdan adına her insanda raslanılan hayırlı armağandan yoksundur. Padişahın başhafiyelerinden Fehim Paşa bile onun yaptıkları karşısında şamşırak kalmıştır.

Böcekbaşının bir de kardeşi vardır ki Meşrutiyet ilan edilir edilmez Avrupa'ya kaçmıştır. Cebel-i Lübnan dürzilerinden olan bu casus da pek kelek ve yoksul olarak Başkente gelmiş ve nabza göre şerbet vermekteki ustalığı yüzünden Saray'a çatarak (intisap ederek) kısa zamanda vezirliğe çengel atmıştır. Onun üzerine yazı yazanlar hemen hemen aynı şeyi söyler :

- Hırsızdır, rüşvetçidir, hayduttur, hafiyedir. Curnalcilik yüzü suyuna yükseklik almış ve Hünkârı birçok kez aldatmıştır. Bulunduğu nazırlıkta çaldığı paranın hesabı ve sınırı yoktur. Yalnız üç damadına otuzarbinden doksan bin lira drahoma vermiştir ki bu, çaldığı paralarla meydan bulan zenginliğinin derecesini pek güzel bir biçimde ortaya koyar.

Kalburüstü nargileciler, aralık aralık, Şevketlü, Kerametlü, Kudretlü, Mehabetlü Sultandan ayrıcalıklar kopar-

maktan da geri kalmazlar. Bunlardan biri böyle bir ayrıcalığa konduğu günün gecesinde ünlü hoşgû'lardan (Komik-i Şehir) Muhsin Beye neşe ve sevinç içinde şöyle açılmıştır:

- Muhsin, bu bizim işlerimiz yağmagerlikten başka bir şey değildir. Ben kendime ayda 1.500 lira gelir sağlamaya çalışıyorum. Her zaman bir olmaz. Benim zannım ve kanımca bu devlet yüzdeyüz çökecektir. O zaman bizim gibiler elbet iş bulamayacaktır. Oysa bu memleketin havasıyla bedenim öyle kaynaştı ki şimdiki geçimimden hiçbir zaman uzak düşmek istemem. Memleket istila olununca Avrupa gibi her şeyin pahası artarak geçinmek güçleşeceğinden de o zaman ki refahımı şimdiden sağlamak zorundayım.

Vah, eyvah, yazık.

Bu gönlü pak adamcağız bir yıl önce de Kurban Bayramı töreninin Dolmabahçe Sarayında yapılmamasına neden olmuştur. Çünkü sunduğu cumalede dinamit atılacağı haberini vermiş ya da uydurmuştur. Cumal sayesinde de Huzuru Padişahi'ye kadar çıkmıştır. Gerçekte bizimkisi Padişah katma sık sık varır, her varışında da kimi çıkarlar elde eder. Laf aramızda, on dokuz yaşında Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi gibi devletin en büyük mahkemesine üye olarak atanan da odur. O yaşta da ondan başka üye yoktur. Kısacası Hazret, devlet işlerini çocuk oyuncağına çevirmiştir. Ama arkasında halkın göz perdelerini örtmesini iyi bilen bir babası vardır. Aylık olarak 15.000 kuruş alır ki Darüşşafaka, Mektebi Mülkiye, Mektebi Hukuk'u bitirenler sadece üç yüz kuruş aylıkla sevindirilir. Üstelik bu aylıklar, kimi zaman, iki üç ay içerde tutulur.

Bir öykü daha gelsin mi ?

Bu ayrıcalıklı nargileci, babasının kendisine bağışladığı Fatih'teki bir konağı da kundaklayarak yakmıştır. Konağı daha önce yüksek bir paraya sigorta ettirdiği için de Şirketten büyük paralar kaldırmıştır.

Hafiyelerin kimisi de Büyük Ada'da bol neşe, bol kapatma bir yaşam sürer. Daha doğrusu, böyle bir tırıveriyi sağlamak için nargileciliğe el atmışlardır. Bunlar arkadaşlarının adlarıyla saklandıkları yerleri defter edip Saray'a bildirmeyi birinci görev sayarlar. Kimileri alınlarını sarıya, burunlarını kırmızıya, çenelerini siyaha boyayarak Efendileri için savaş baltası kaldırmayı da göze alır.

Mabeyincilerden biri şöyle diyecektir :

- Padişahın huzuruna girdiğim zaman Tanrının huzuruna girmiş gibi oluyorum.

İbriktar Ağa da bu şanı yüksek meslekte yelken açmış bir sade akıldır. Zenginliğine de diyecek yoktur. Beşiktaş'ta yaptırdığı konağa bakıp bakıp her gün çevresindeki dalkavuklara : "Bizim saray nasıl ?" diye sorar.

İbriktar Ağa başlı başına bir çete kurmakla hafiyelik mesleğine sıcaklık da kazandırmıştır. Hami Bey, İbrahim Bey, Hüsrev Bey, Cemal Bey, Celal Bey, Kemalettin Efendi, Hüsamettin Efendi, Hüsnü Efendi, Ziya Efendi, Bekir Bey, Recai Bey, Sıddık Efendi, Ahmet Ağa onun çetesindendir. Nedir, öbür birinci sınıf hafiyelerin aveneleri daha çoktur. Fotoğrafçı Kami'nin yetmiş beş, Refik Paşa'nın seksen yedi, Vasıf ve Mahmut Paşaların yüz kırk iki avenesi sayılmıştır. Fehim Paşa'nın avenesi de kırktan artıktır. Alman Elçisinin

tekerine sopa koymasıyla Bursa'ya sürülmesinden sonra adamları öbür başı dönmüş hafiyelere kapılanmıştır. Bir bölüğü de dağılmış ve de adları saptanamamıştır.

Kimi paşaların avenesi arasında kadınlar da vardır. Beşiktaş İskelesinde görevli Hatice Hanım, evleri teftişle görevli Saniye Hanım, Atıfet Hanım, Hürmüz Hanım, Cemile Hanım, Şadan Hanım, Ayşe Hanım, Madam Piruhi, Madam Roza gibi eşsiz çiçekler başı çeker.

Gelin görün, nargilecilerin çoğu Meşrutiyet'ten sonra tutuklanıp sorguya alınır. Ama bir süre sonra topu da genel afla salıverilir. Yalnız bunlardan biri Meclis-i Âli'den kovulmak gibi bir cezaya uğrar. Bu da kendinden gelen bir şeydir. Her nasılsa Meclis-i Âli'ye seçilmek şanssızlığına uğramıştır. Kovulması da Biga Mebusu Arif İsmet Beyin ön ayak olmasıyla gerçekleşir.

İsmet Beyin kovmaya temel olan konuşması şöyledir:

- Hafiye Hazretleri hakkında Meclis'ten düşülmesinin nedenleri sıralanmış ve bugün bir karar verilmek üzere sorun yeniden Yüce Meclise getirilmiştir. (Yani *no problem* diyemeyiz.) 15 yıldan beri basın dünyasında bulunuyorum. Hafiye Hazretlerinin şanı, namuslu kişileri dehşete düşürür. Gerçeksever insanlar katında korkunç anıları vardır bu adın. Kendi duygularıma göre konuşuyorum. Hafiye Hazretleri bu temiz ve lekesiz Meclis-i Âli'de bulunamaz. (Alkışlar)

Alkışlar.

Alkışlayın, herhangi bir topluluktan kışkışlanmış

böyle bir hafiyeye bir daha zor raslarsınız.

Şimdi de gelsin mi Salâh Birsel'in paraşüt oturtması:

- Hafiyeler önde gider. Hafiye olmayan hiç kimseyi de önde yürütmezler.

İKİ ŞEN BALONCU

28 ocak 1889.

Saat 11.50. Viyana üzerinden geçen kuşun kanadını kesin. Avusturya veliahtı Arşidük Rodolf arabasıyla dört nala kentten ayrılmıştır. 40 kilometre ötedeki Mayerling'e gidiyordur.

Mayerling tragedyası başladı mı, başlayacak mı ?

Başrole, Rodolf'un yanı sıra 17 yaşındaki kıpırdak Mari Vetsera da soyunmuştur. Kızın daha hiç antre kaçırmamış bir güzelliği vardır. İnce ve çıtıpıtı. Kalçalar yaşam helvası. Uzun kestane saçlar kıvırcık. Yer yer kulamsı. Gözler mavi yeşil. Kirpikler siyah ve enli. Yüzü ise soluk. Yalnız yüreği oynadığı vakit elmacık kemikleri az buz pembeleşir. Herkesi duruşuyla utandıran dudakları o yıllar pek moda olan dudak boyasına yüz vermemiştir. Rodolf ayran gönüllüdür. Onu ilk gördüğü an, onunla ölüme değin yürüyebileceğini düşünmüştür.

Arşidük, zekâsını daha çocukluğunda belli etmiştir. Tarihten, coğrafyadan tutunda fizyolojiye, budunbetime değin her alan onun merakını kamçılamıştır. Ateşli ve pırpırıdır. Bitmez tükenmez bir neşesi vardır. Bir sfenks gibi gülümser. Konuşması büyüleyicidir. İnsanları okşayan bir ba-

kışı olduğu söylenmiştir. Ama bu bakış bir anda kine dönüşebilir. Haydaa, kinden de fırt, sevecenliğe.

Gerçekte kulluğa, tutsaklığa karşıdır. Geleneklerin lambasına fena üfler. 1878'de yirmisine basınca, babası Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz-Jozef onu albay olarak Prag'daki topçu alayının başına getirmiştir. O da insansever davranışlarından ötürü, kısa zamanda, tüm subayların saygısını kazanmıştır.

Viyana'dan uzağa düşmüştür ama oradan İmparatorluğun, birbirleriyle hiç bağı olmayan bir sürü ulustan oluştuğunu görüntülemiştir. Almanlar, Macarlar, Çekler, Sırplar, Romanyalılar, Hırvatlar, Polonyalılar, Slavonyalılar, İtalyanlar İmparatorluk mumuna birkaç grado daha parlaklık vermekten başka bir işe yaramıyorlardır. Topu da Franz-Jozef'in sultası altında sinmiş bekleşiyorlardır. Rudolf bir gün bunların teker teker İmparatorluktan kopacağını seziyordur.

Ne ki, bu harap ve yebap manzaralar onu duygusal serüvenlerden alakoymuyordur.

Oldu mu ya, oğlunun siyasal düşüncelerinden zaten tedirgin düşen Viyana'daki baba, bunlara aşkın baygın bakışları da katılınca, artık Rodolf'u evlendirmek zamanının geldiğine varır.

10 mayıs 1881'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Kronprinz'i (veliaht prens) Arşidük Rodolf, Belçika Kralı II. Leopold'un kızı Stefani ile evleniyordur. Kızcağız on altısında var, yok.

Kronprinz için bu bağ bir angarya, çekilmez bir yük

olur. Zavallı Stefani'ye hep soğuk davranır. Onu küçümser. Kadıncağız bu dal satır durumun nedenini anlayamadığı için kocasının sevgisini ve ilgisini uyandırmak yolunda elinden geleni yapar. Sonunda gururu onu da Rodolf'tan uzaklaştırır. Arşidük de, bırakmamış olduğu aşk oyunlarına ve fantezilerine yeniden gömülür. Yalnız zaman zaman arkadaşlarına şu sözleri söylemeyi savsaklamıyordur:

- Birkaç yıl geçsin, deneyimlerim biraz daha artsın, biraz daha mayalanayım, İmparatoru yanlış yolundan çevireceğim. Çünkü bu, siyasal olduğu kadar askerlik bakımından da çıkar iş değildir.

Yüz bin hayıf ki, mızmız ve dar görüşlü Franz-Jozef'in tahtına yırtıcı bir kıskançlıkla yapışmaktan yorulacağı yoktur. Tersine, yüreğini torba gibi silkeleyip, oğlunu her türlü ayrıcalıklı, her tür sorumlu estek-köstekten uzaklaştırır. Onu sadece minare tozu işlere koşar.

Kronprinz de babasıyla her türlü bağını koparır. Onun nefretini uyandıracağını bile umurlamaz. Haa, siyasal bakımdan kendini alestada tutmaya da önem verir. Gelin görün, zaman Rodolf'un düşsel beklentilerini ortadan kaldırıyordur. İmparatorun inadı onu iyisinden yere yıkar.

Kendini artık içkiye verir. Sevi cambazlıkları da adamakıllı artmıştır. Metresi bir değil, iki değil, yıldızlar sayısıncadır. Ay parçası dansöz Mitzi Kaspar da bunlar arasındadır.

Dikkat, dikkat, Arşidük artık her vakit boynunda zehir dolu bir madalyon taşımaya başlamıştır. 1886 şubatında, ağır bir hastalık geçirdikten sonra, boyuna kendini öldür-

mekten açmayı da buna ekler. Bir gün Mitzi'ye birlikte ölmeyi bile önerir. Dansözün karşılığı ise kahkahalar, kahkahalardır.

Kronprinz'in arkadaşları da artık ürkmeye başlamışlardır. Onlara hep ölüm öyküleri anlatıyordur. Ölüme korkusuzca göğüs gereceğini, dahası ölmek istediğini söylüyordur. İntiharın savunucusu kesilmiştir. Yaşamdan iğrenen, ölüme paytak paytak koşan, kuyulara atılıp gebermeye can atan lahavle boncuğu insanlara bir hayranlık duyuyordur.

Geceleri evde, cebinde tabanca, odaları dolaşıyor ve de karısını öldüreceğini, sonra da yanı başma uzanıp kendi canma kıyıcağmı bangır bangır bağırıyordur.

Evet Mayerling Tragedyası başlamıştır.

Rodolf'un son sevgilisi Mari Vetsera da Mayerling yolundadır.

Ama biz öyküyü biraz geriden alalım.

Kızın, bir yıl önce, 1887 yılında, başından bir serüven geçmiştir. Adı, Prens Bragance'la sık sık bir araya gelmiştir. Kimileri de bu aşk serüveninin kahramanını Prens Henri Liechtenstein diye bilir. Ne var, bu söylentilerin hiçbiri düzlüğe çıkmaz. 1888 sonbaharında Mari, Rodolf'la karşılaştığı vakit de birden ona vurulur. İki dizi üzerine çöküp Kronprinz'e - bu yapılır mı - bir mektup döşenir. Bir süre sonra da iki sevgili bir araya gelir. İlk karşılaşmayı Mari'nin dostu ve Rodolf'un kuzini Kontes Larish hazırlamıştır.

1888 kasımındayız. Mari, eski bir öğretmenine yazdığı bir mektupta o günü şöyle anlatır :

- Bugün neşe dolu bir mesajım var. Onun evine gittim. Kontes Larish gelip beni aldı. İlkin bir fotoğrafçıda resim çektirdik. Onun için elbet. Sonra da Grand Hôtel'in arka kapısına yöneldik. Arşidük'ün arabacısı Bratfish bizi orda bekliyordu. Doğruca Hofburg'a götürdü. Bir uşak bizi karşılayıp birçok karanlık merdivenlerden geçirdi ve bir odanın önünde durdu. Kapıyı açtı. İçerden bir ses: "İlerleyin bayanlar, burdayım."

Kontes Mari'yle Veliahtı tanıştırmıştır. Arşidük de Kontesi konuşmak için bitişikteki odaya çeker. Kız, onları beklerken Rodolf'un yazı masası üstündekilere bir göz atmak ister. Bir kuru kafa merakını uyandırmıştır. Eline alıp incelemeye başlar. Rodolf birden geriye gelir ve kuru kafayı Mari'nin elinden kapar:

- Korkmuş değilim.

Kronprinz gülümser. Bu kez iki kadını loş bir salondan geçirerek merdiven başında durur:

- Bu kızı bana çok kısa zamanda getir. Rica ediyorum.

Arşidük de Mari'den hoşlanmıştır.

1889 ocağının ortalarında eski öğretmen, Mari'den yeni bir mektup alır:

- Bugün seni kızdırabilecek bir itirafta bulunacağım. Dün, saat 7 ile 9 arasında onun yanındaydım. İkimiz de kendimizden geçtik. Şimdiki şu anda, ikimizin bedeni de, ruhu da birbirinin çaprazında.

Birkaç gün sonra Mari, sevgilisine bir cigara tabakası armağan eder. Yazısı:

- 13 ocak. Alınyazımızın yüzü suyuna.

Rodolf da ona bir yüzük vermiştir. Elmaslarla kaplı. Üstüne de latince : "Ölüme değin aşk içinde" sözünün ilk harflerini kazdırmıştır.

Çokları Kronprinz'in Mari'yle ilişkisine gelip geçici bir gözle bakıyordur. Nedir, günler bunun hiç de böyle olmadığını göstermektedir. Aralıkta Rodolf karısıyla olan evlilik bağını bozması için Papaya başvurur. Gelen karşılık olumsuzdur.

Bütün bunlar İmparator'un kulağına dek ulaşınca 27 ocakta baba-oğul karşı karşıya gelir. Franz-Jozef öfke atının üstündedir. Oğluna Mari Vetsera ile ilişkisini hemen kesmesini acı bir dille bildirir. Şunu da eklemeyi unutmaz :

- Yoksa seni mirasımdan uzak tutarım.

Babanın sözleri Rodolf'u öylesine korkutur ki sonunda Mari'yi boşlayacağına söz verir. Yalnız, onu son bir kez görmek için izin ister. Franz-Jozef biraz yumuşar :

- Peki yarın bir kez daha buluş. Ama sonra bir daha görmeyeceksin. Unutma bana onurun üzerine söz verdin.

Kronprinz babasının yanından çıkınca Kontes Larish'in Grand Hôtel'deki dairesine gider. Yanlışlık olmaması için oda numaralarını veriyoruz : 21, 23, 28. Küçük Vetsera onu orada bekliyordur.

Ne konuştular ? İnsanı iliklerine değin titreten kararlar mı aldılar ? Doğrusu, biraz eksiklenerek söyleyeceğiz, bunu bugüne değin hiçbir tarihçi, hiçbir bağırtkan karga saptayamamıştır. Ama Mayerling Tragedyası bütün hızıyla sahneye çıkarılmıştır.

Akşam.

Arşidük büyük bir yüreklilikle Mari'yi ve Mari'nin annesini Alman Elçisi Prens Reuss'un verdiği baloya götürür. Bu, birazda karısı Stefani'ye meydan okumak içindir. Çünkü o da çağrılıdır. Bütün gece Vetsera'nın gözleri bir an olsun sevgilisinin üzerinden ayrılmaz. Sonradan, o gecenin görgü tanıklarından biri, gençkız için şöyle diyecektir :

- Tepeden tırnağa alev alevdi. Arşidüşes Stefani salondan geçerken, bütün kadınlar önünde eğildiği halde, o başını bile oynatmadı. Bunun üzerine annesi Mari'yi kolundan tutup eğilmeye zorladı.

Rodolf olanları görmüştür. Stefani'nin gözlerinde de artık her şeyin çürüdüğü anlamını okumuştur. Bu da belki, kendisini o büyük kararı, o dudak dudağa ölüm kararını vermeye itelemiştir.

Balodan sonra Mari, annesiyle evine döner. Peki Rodolf ? O da dışardan az-biraz hafifmeşrep Mitzi Kaspar'm kapısını tıklatır. Sabahın üçüne kadar orda şampanya üstüne şampanya. Ayrılırken kadının alnına, belki de kendi alnına bir istavroz işareti yapar :

- Mayerling'e beynime bir kurşun sıkmak için gidiyorum.

Geldik mi yine denememizin başına ?

Ertesi sabah, saat 11.50'de, Kronprinz Mayerling yolundadır.

Aynı gün, yani 28 ocak 1889'da, Mari Vetsera da bir fatura için Rodek mağazasına gitmiştir. Daha doğrusu, Kontes Larish (ince, çıtkırıldım ve sarışın) saat onda Mari'nin Sa-

lesianergasse 11 numaradaki evine arabasıyla gelmiş, onu alarak Rodek'e götürmüştür. Kontes, mağazanın kemerleri altında arabadan inip içeri girer. Mari arabada kalmıştır. Bir süre sonra Kontes bir çırak göndererek gençkıza incik-boncuk pavyonunu gezmek isteyip istemeyeceğini sorar. Vay beni, çırak arabada Mari'yi bulamamıştır. Arabacı onun arabadan inip bir başka paytonla şipinişi oradan uzaklaştığını söyler. Durumu öğrenen Kontes hemen dışarı fırlar ve arabada kendine seslenen bir mektup bulur. Mari kendisini öldürmek istediğini yazıyordur.

Arşidük, Mayerling'in tutkunudur. Avcılığa da düşkün olduğundan buraya sık sık damlıyordur. Çokluk, dostları da yanındadır. Bugün de burada Prens Koburg'le Kont Hoyos'a av için sözü vardır.

Mayerling küçük bir konaktır. Bir katla yerkatından oluşuyordur. Büyük bir albenisi yoktur. Çevresi ahırlar, arabalıklar, köpek kulübeleri, hizmetçi odalarıyla lebaleptir. Önü külüstür bir bahçe. Ağaçlar bu ocak ayının son günlerinde, çırılçıplak gövdeleriyle içlerini çeke çeke ağlamaktadır.

Mari, Mayerling'e geldiği vakit korudan silah sesleri işitir. Konuklar avlanıyordur. Nedir, Rodolf konağın içindedir. Avcılar akşamüstü döndüklerinde onu orada bulacaklardır. O da biraz rahatsızlandığından gelemediğini söyleyecektir. Kontun o gece Viyana'ya döneceğini biliyordur. Kendisinin de inmesi ve de geleneksel aile toplantısında bulunması gerekmektedir. Size şöyle anlatalım : Prens'ten İmparatora giderek özürlerini bildirmesini rica eder.

Kont ise, ertesi gün yine ava çıkacaklarından konakta kalmayı yeğ tutar. Sessiz ve içe kapanık biridir. Akşam yemeğini salonda bir başına yerse de gıkı çıkmaz. Dairesine çekilmiş olan Arşidük'ün Mari Vetsera ile birlikte olduğunu da çakmaz.

Ertesi sabah Koburg erkenden gelir. Hoyos ile yine avlanmaya çıkarlar. Rodolf onlara, bir gün önceki gibi, özürlerini iletmiştir. Bu özür öğle yemeğinde de sürgit olur. İki arkadaş tek başlarına karınlarını doyururlar.

Akşam.

Çevirelim mi kuzunun öbür yanını ?

Rodolf yukarda Mari ile halvettedir.

Sevginin barometresi yükseldikçe yükselmektedir.

İki sevgili o akşam "Kiremitte Balık" ya da "İnegöl Köftesi" mi yediler ? Bu da gizli kalmıştır. Demiyorum ki, ayaklarının altında dekorsuz bir gece uzanmaktadır. Hayır, Mari Vetsera, Rodolf'tan arabacısı Bratfish'i yukarı çağırmasını ister. Arabacının özel bir yeteneği vardır. Gak, gak, gak, karatavuk gibi ötmektedir. O bas, o bariton sesiyle de halk türkülerinin en yanığını çığırmasını biliyordur.

Bratfish gelir. Numarasını yapar ve gider.

Konak şimdi tam bir uykuya yatmıştır.

İki günlük tatlı lokumdan sonra, 30 ocak çarşamba günü, saat 6.30'da, uşak Loschek, efendisinin buyruğuna uyarak onları uyandırmaya seyirtir. Rodolf odadan çıkar, kapının önünde kendisine av için gidip arabaları hazır etmesini buyurur.

- Saat sekizde de gel bana haber ver.

Sonra yine odasına girer.

Koburg ile Hoyos tüfeklerini ve mermi dolu kemerlerini takıp takıştırmışlar, aşağıda bekliyorlardır. Hiç değilse bugün tek başlarına olmayacaklardır.

İmdi azizimiz saat sekizdir.

Loschek tüm buyrukları yerli yerine oturtarak Arşidük'ün odasını çıtlatır. Ne ses, ne nefes. Kapıya bir daha, bir daha, gittikçe daha dan dan'lı vurur.

Yine tas yine tıs. Tokmağı çevirir. Kilitli. Şaşırmış, azbiraz da korkmuştur. Bir çare : Koburg'la Hoyos'a haber verir. Onlar da gelir kapıya yüklenir :

- Rodolf, Rodolf.

diye ulurlar.

Yine hiçbir tepki gelmez. O zaman uşak, Mari Vetsera'nın da içerde olduğunu, iki geceyi efendisiyle birlikte geçirdiğini açıklamak gereğini duyar.

Koburg ile Hoyos'ta renk, menk diye bir şey kalmamıştır. Ama duraksamazlar, Loschek'e gidip bir balta getirmesini söylerler. Balta gelince de üçü birden kapıyı bir anda aşağı indirirler. Hol. Ordan da ön odaya dalarlar. Loschek daha ileri gider. Tek başına, kilitlenmemiş yatak odasına bedenini kaydırıverir.

İki saniye sonra per-perişan geri döner. Alacakaranlık içinde iki insan bedeni, iki kadavra görmüştür. Mari ile Rodolf'tur bunlar.

Ertesi gün Viyana Polis Müdürü Baron Krauss'un - evet barondur - düzenlediği bir raporda şunlar okunacaktır:

- Bayan Mari Vetsera'nın şakağında küçük bir yara görülmüştür. Bu, yüzün bağdaşını bozmamıştır. Buna karşılık, bir başka kurşun Arşidük'ün suratını alabora etmiştir. Kafatası patlamış, beyni dışarı fırlamıştır.

A a efendim Mayerling Tragedyası burada son bulmaktadır.

Biz bunları yüreğimize yüzbin neşter vurarak yazıyoruz.

Nedir, şimdi de, daha geriye, 1811 yılına demir bırakarak, Wansee'de gerçekleşen bir başka Mayerling'ten, bir başka dudaktan dudağa tragedyadan açmamız gerekiyor. Gerçekte bu bozuk karayolun güneşi Avusturya-Macaristan Kronprinz'i değil, Alman şairi Heinrich von Kleist'ın ta kendisidir.

Pomeranyalıdır. 1774'te Aşağı Oder'le Aşağı Vistül arasında dünyaya açmıştır gözlerini. Bir başka deyişle Prusyalı bir aileden gelmektedir. Ağır ağır akan kararsız bir ırmak gibidir. Testisini kimseyle doldurmaz. Tutkular kanına zehir katmıştır. Ömrü boyunca, kendi kendine çıldır çıldır davranışlarının fotografisini çekmiştir.

Bodurdur. Kaşar peyniri bir yüz. Silik ve aşınmış. Buna karşılık, bilekten başlayıp, avuç içinden geçen ve serçe parmağına değin uzayan sağlık çizgisi hiçbir sürçme göstermez.

Aralık aralık dudaklarında gülücükler belirirse de çokluk üzgündür. Söylenmiştir, az konuşur. Her şeyi içinde hapis tutar.

Kleist:

- İnsan anlatım yoksuludur. Elimizde tuttuğumuz tek şey, dil bile, bize destek olmuyor. İçimin derinliklerini birine açmaya kalksam korkunç bir duyguya kapılıyorum.

Kalabalık topluluklarda kimi zaman aklım unutur. Kendini başka bir yerde, başka bir evin tenhasında sanır. O zaman da, dişleri arasından kendi kendine mırıl geçtiği, mırıldandığı görülür. Yaşamı hep yollarda geçmiştir. Stefan Zweig - o da denememizin sonunda bu anlattığımız ekonomik yaşamdan ağzının payını alacaktır - Kleist için şöyle der:

- Almanya'nın hiçbir köşe bucağı yoktur ki bu tedirgin adam gitmemiş olsun.

Tek ve gerçek evi, tek ve gerçek sırdaşı ve de sırlarının koruyucusu atlı posta arabalarıdır. Onu Berlin'den alıp dört nala Dresden'e götürürlerse, ordan Erzgebirge'ye, ordan Bayreuth'e, ordan Chemnitz'e taşırlar.

Derken, Paris'te bir yıl kalabileceği düşer akıl tasına. "Napolyon Savaş Alanları" nı geçerek geldiği bu yerden ise birkaç hafta sonra kaçar. Bu kez İsviçre'dedir. Boyunu ve posunu Bern'de, Thun'da, Basel'de gezdirir. Okurlarımız bize kızmasın, bunları sıralamak zorundayız. Birden, bir akşam Alman şairi Christoph Martin Wieland'ın Ossmannstedt'deki evine iniverir. Yoo, acele etmeyin, ertesi sabah yine yoldadır. Bu kez ver elini Milano. İtalya gölleri. Sonra yine Fransa'yı omuzlarına alıp Paris'e atar kendini.

Daha önce *Guiskard* adlı oyununa çalışmıştır.Thurner See adasmda. Üç yıl. Yapıt çok yüksek erekler uğrunda çarpışan soylu bir savaşkanı anlatmaktadır. Onu kanına ek-

mek doğrayarak yazmıştır. Ne var, sonunda amacının güçlerini aştığını çakar. Yazdıklarını tuttuğu gibi yakar, yok eder. Kleist :

- Bu yarım yamalak yetenekleri bana veren Şeytan olmalı.

Bu ruhunu Şeytana satmış olan adam bir ara Boulogne'da Napolyon'un ordusuna katılmak ister. Kız kardeşi Ulrike'ye Paris'ten yazdığı mektup şu tümceleri taşıyordur :

- Sevgili Ulrike, sana yazacağım şey belki yaşamımın sonudur. Ama mecburum, mecburum. Bunu yapmak zorundayım. Paris'te yapıtımı bittiği kadarıyla okudum. Fırlattım ve yaktım : tamam artık. Tanrı benden ünü, yeryüzü zenginliklerinin en büyüğünü esirgiyor. İnatçı bir çocuk gibi, ben de ona geri kalan her şeyi fırlatıyorum. Senin dostluğuna layık değilim artık. Ama o dostluk olmadan da yaşayamam. Ölüme gidiyorum. Oldu, sus sus. Sen yüce kadın, savaşların en güzel ölümüyle öleceğim. Fransız birliklerine katılıyorum. Onlar yakında İngiltere'ye geçecek. Beynimize inecek savaş baltası denizlerde. Sonsuz-görkemli mezarı görüp seviniyorum.

Dostları onu bu deliboźuk düşünceden zar-zor caydırır. Bir süre sonra Mainz'da bir doktorun yanında kalır. Esirifiraş bir kafa. Sonra yine Berlin. Bir yıl Königsberger'de devlet kapısını dener. Hay, gelsin yine başıbozuk günler. Fransız erlerinin arasından geçerek Dresden'e kapağı atmak ister. Casus diye yakalanır. Kurtulunca mekik seferlerine yine başlar. Viyana. Aspern yakınlarında yine tutuklanır. Prag'a kaçarak kurtulur. Yine Berlin. Frankfurt'ta billahlı,

fillahlı kızkardeşinin evini sığmır. Nafile, istediği rahatı yine bulamaz.

Zweig :

- Bu geziler kendi kendine acı veren bir ruhun korkunç tedirginliğinden kaynaklanır. Daha doğrusu, o kendinden kaçmak istemektedir. Nereye yuvarlandığını da biliyordur : Uçuruma. Bunu daha başlangıçta sezmiştir. Yalnız, her zaman için şunu bilmez : Uçurumdan kaçmakta mıdır, yoksa ona koşmakta mıdır ? Ne var, bu uçurum Kleist'm içindedir. Bu yüzden ondan kaçamaz. Yanında gölgesi gibi taşır.

Kleist'm yaşamı mahşerallahtır. Cephane devesi gibi diz çıkıntılarıyla doludur. Dr. Ernst Kretschemer *Beden Yapısı ve Karakter* adlı kitabında Kleist'ı şizotimiye kapılmış dehalardan sayar. Normal yapı ile şizofreni arasındadır. Ona göre, Kleist'ta *ben* ile düş dünyası hep çelişki halindedir. Ama *ben* ya sevdavi kuruntular ve rüyalar içinde kendisini dinlemekte, ya da antitezler denizinde yüzmektedir. Trajik bir kahraman olarak kendisiyle boğuşur. Yanlış ve bayağı saydığı şeylere, düşmanlara ve kötücüllere karşı açtığı savaşımda ya üste çıkmış, ya da yenik düşmüştür.

Kleist'ın sinirli yaprakotu olduğu da söylenebilir. Boyuna kan akımını hızlandıran "stugeron" yutuyor gibidir. Yazarımız bu aşırı adam tipini Michael Kohlhaas (1808) öyküsünde de kündeden savurur. Michael en sağlam güçlerini abartarak yıkıma sürüklüyordur. Kocaman ve mutlu yanı sıra şallak-şullak yanını da taşıyordur. O, haksızlığa başkaldıran zavallı bir XVI. yüzyıl tecimenini de andırır. Her iş-

te, Kleist gibi, yel alıp rüzgar satar. Nedir, bağnazlığa varan bir irade gücü de vardır.

Yazarımız, *Homburg Prensi*'nde de (1810) az bulunur bir mutlulukla hem romantik eğilimlerini, hem de ulusal duygularını canlandırmıştır. Ülkesinin içinde bulunduğu açmazları gözönünde tutmuştur. İki yıl önce *Arminius Savaşı* (Die Hermannsschlac) adıyla yazdığı oyunda da Hollandalı protestan ilahiyatçı Jacobus Arminius'ün (Ö. 1609) çevresindeki çuha yürekli insanlarla yaptığı savaşı anlatmış, yine tutkulu ve sonsuza kurulu adamı yani kendisini betimlemiştir.

Zweig bu kez içindeki ifriti *Homburg Prensi*'nin içine itelediği için şeytanı bir an için tutsak kıldığını da söyler :

- Bütün bu karmaşık tepi dünyası bu yapıtta dünya gerçeğine dönüşmüştür. Baskı ve karşı-baskı birbirini adım adım çekmek yerine, karşı etki ve dengeye dönüştürülmüştür.

Vay beni, Kleist'ın ölüm perisi de artık yanında kol geziyordur. Çünkü ölümsüzlüğün ne olduğunu iyice kavramıştır. Uzakta davullar yas marşı çalarken Homburg Prensi de şöyle bağırmaktadır :

- Hey ölmezlik, artık iyisinden kavuştum sana. Gözlerimi örten bağın arasından binlerce güneşin ışığıyla yüzüme vuruyorsun. Omuzlarımdan sanki kanatlar yükseliyor. Ruhum o sessiz evren içinde süzülerek uçuyor. Tatlı bir meltemle sürüklenen bir gemi gibi kaynaşmakta olan limanın yavaş yavaş gözden yittiğini görüyorum. Yaşam böylece benden uzaklaşıp alacakaranlıklara gömülüyor. Renk ve bi-

çimleri kimi zaman seçiyor, kimi zaman da seçemiyorum. Altımda her şey sislere büründü.

Homburg Prensi çevresinden menekşe kokusunun yükseldiğini de duymuştur. Ne ki bu, menekşe kokusu değildir. Bir yüzbaşı onun şebboy ve karanfil olduğunu söyler:

- Şebboy mu, buraya nasıl gelmişler ?

- Bilmem... Herhalde bir gençkız dikmiş olacak. Bir karanfil vereyim mi ?

Prens her şeye boyun eğmeye hazırdır :

- Ver dostum ver.

Yazımızın bu noktasına geldiğimize göre Mayerling'in yine saçısını çekmeye durduğunu haber vermeliyiz.

Gerçekte yaşam denen okyanusta kalmış dümensiz şilebin daha ilk yalpasında bile herkes Kleist'm ölümden bir karış ötede durduğunu biliyordur.

- Bir arkadaşla, bir sevgiliyle birlikte ölmek.

Kafasının ürettiği tek düşünce budur. Ama küçük, ıvır zıvır bir ölümle ölmek istemiyordur. Kızkardeşine hep olağanüstü bir ölümle ölmek istediğini fıslamıştır.

Zweig :

- Sarhoşca bir istek, bir şehvettir bu. Kocaman bir gelin yatağına atılır gibi atılmak istemektedir ölüme. Ve bu ilginç kucaklaşmada ölüme iki kişilik bir yokoluş gözüyle bakar.

Arkadaşları ondan her dakika bir ölüm haberi bekler gibidirler. Pluel, Paris'te onu, akşam evde bulamayınca

doğruca morga, intihar edenlerin arasında aramaya koşmuştur. Bütün yaşamı boyunca kendisine bir anne sevgisi besleyen Marie von Kleist da, bir hafta ondan haber alamayınca, oğlunu Kleist'ı bulmaya koşturmuştur. Korkunç bir şey yapmasını engellesin diye.

Uzun lafın kısası, çocukluğundan beri en büyük coşkuyla bağlandığı herkese, kendisiyle birlikte ölmeyi önermiştir. Arkadaşı Ruhle'yi şöyle heveslendirir:

- Birlikte bir şey daha yaratmamız gerektiği düşüncesi aklımdan hiç çıkmıyor. Gel, bırak iyi bir şey yapalım. Burada ölelim. Öldüğümüz ve daha da öleceğimiz milyonlarca ölümden birini raya koyalım. Bir odadan öbür odaya sığınır gibi.

Aralıkta, pek tanımadığı Karoline von Schiller'e bile onu ve kendisini vurmaya hazır olduğunu açıklamıştır. Ne ki, arkadaşları değil, hiçbir kadın onun yalvar-yakarına evet dememiştir. Kızkardeşi Ulrike, Marie von Kleist da ona yardımcı olamamıştır. Yavuklusu Wilhelmine von Zenge de sonunda bu karanlık ateşten uzaklaşır. Oysa, Kleist'a göre kendisiyle ölmek isteyecek kadının mezarı dünyanın tüm kraliçelerinin yatağından daha çakıntılıdır.

Sonunda alınyazısı, karşısına Henriette Vogel'i çıkarmak hovardalığını gösterir. Bu, hasta bir kadındır. Ölüme yazgılıdır. Bedeninin içi kanserle oyulmuştur. Ama, bu yaşlı, bu ölüm yolcusu, bu kaknem kadın onunla ölümsüzlük şerbeti içmeye büyük bir sevinçle evetini basar. Zweig: "Kleist herhalde cinsel anlamda onun bir kadın olduğunu bile pek anlayamamıştır." diyecektir. Şu var ki, kadın - bir say-

manın eşidir - güzel sanatlara meraklıdır. Duyguludur. Düşseverdir.

Kadının yanıtı Kleist'm bağrından bir sevinç, bir mutluluk alevi yükselmesine yol açar. Kadımn "ölüm olgunluğu" na erdiğini düşünür.

İki çaresiz insan, İki Şen Baloncu - Kleist'm yazdığı ölüm mektubundaki terimdir bu - göklerde yüzüyordur artık. Kudurgan ölüm şehveti başlamıştır.

Bir akşamüstü, kadınla hampası delikanlı Postdam dolaylarındaki Wannsee'ye ayak basarlar. Geceyi küçük bir otelde yakınlarına mektuplar yazarak geçirirler. Şairimiz, Henriette Vogel'e ölüm sözü verdiği halde kendisi için yaşadığını söyleyen kadına, Marie von Kleist'a, ruhunun en derin köşesinden bir hıçkırık mektubu yazar. Onu bir kez daha içinden kucaklar. Kızkardeşi Ulrike'yi de unutmaz. Ona da en iyi şeyleri ayırmıştır :

- Tanrı sana benimkinin sevinci ve anlatılmaz keyfi bakımından yarısı kadar bir ölüm kısmet etsin. Senin için düşünebildiğim en yürekten, en içten dilek budur.

Sabah.

Hoş gelişler ola. Otelin az ilersindeki tepeden arka arkaya iki tabanca sesi. İlk kurşun Henriette Vogel'in can levhasına bismillahı basar. İkinci kurşun da Kleist'ın ruhunu bitmez, tükenmez acısından, tedirginliğinden kurtarır.

Ek birkaç söz :

Demir Özlü, yıllar sonra *Berlin'de Sanrı* adlı uzun öyküsünde bu otelin ya da hanın *Zum Neuen Krug* adıyla anıldığını yazacaktır. Dahası, büyük bir incelik de gösterecek,

İki Şen Baloncuya, son gecenin ardından, sabahın nemli havasında, kışın süslediği bahçede, gölün kıyısında, kahve de içirtecektir. Yani onlara bin ağırlama ile bir sabah keyfi de yetiştirecektir.

Takvimde tos vuruşan sayı :

21 kasım 1811.

Nafile yorgunluk almayın. Medetallah, o günün antikası yoktur. o gün, 60 desibelli "ralantide motor sesi" bile şinanay yavrum şinanaydır.

İmdi geldik mi Stefan Zweig'ı Mayerling sahnesine oturtmaya ?

Burada büyük bir denemeci olduğumuzu anlatmak için böyle uzun, upuzun bir yazı döktürerek okurlarımızın canını sıktığımız için onlardan özür dileriz.

Bu kez Brezilya yollarındayız. Stefan Zweig buraya İkinci Dünya Savaşının en dekolte ölümlerinin giyildiği günlerden birinde gelmiştir. Boyunlardaki madalyonlar parlak ve ölümcül bir göğse doğru sarkıyordur. Bilinçler, gençkızlara özgü kurdelasız türdendir.

Zweig buraya 1 eylül 1940'da düşmüştür. Yanında sekreteri Charlotte Altman vardır. Ama bu kez karısı rolündedir. İlk karısı Fredrike uzun bir beraberlikten sonra kendisinden ayrılmıştır. Daha doğrusu, bu kopukluğu Zweig'le Fredrike birlikte kararlaştırmıştır.

Fritzi (Fredrike) kocası gibi yahudi değildir. Safkan Almandır. Ülkesinde kalabilecek, hiçbir örgütle başı derde girmeden yaşamını kazanabilecektir. Çünkü ikisi de anlamıştır ki, Avusturya'da, Salzburg'taki villada artık yaşamla-

rını yan yana sürdürmelerine olanak yoktur. Kaldı ki, 1934 şubatında, Şansölye Dollfuss'un parlementer demokrasiyi nazilerle sosyalistlerin tehlikeye düşürdüğüne varmasıyla onları güç kullanarak ezmeye kalkışması *Dünün Dünyası* yazarına yabancı bir ülkede yaşama kararı verdirmiştir. Bu kararını hemen uygulamaya koyması da Salzburg'taki evinin bir sabah polislerce basılmasından kaynaklanır. Gerçekte Zweig - aferinbad ona - o güne değin hiçbir partiye girmemiş ve sokak politikasıyla hiçmihiç ilgilenmemiştir ama işte polisler, Cumhuriyetçilerin evinde saklı bulunan tüm silahlarma el koymaya gelmişlerdir.

Polisler sonunda bir şey bulamadan çekip giderler. Gelgelelim yazarımız buna çok burulur. Doğrusu, 1934 yılında Avusturya'da polislerin bir eve kollarını sallayarak girmesi öyle işitilmiş şeylerden değildir. Bu, ev sahibini aşağılamakla birdir.

Gerçeği şu ki, dünyanın kafası bu 1934 yılında, daha doğrusu, Hitler insanların yüreğine kızgın kurşun akıtmak için, Almanya'da dizginleri eline aldığı yıl işlemez duruma düşmüştür.

Artık dünyanın çapaçulluğu gündemdedir. Kişilik yapısı bozuk kırlağanlar, gericiler, tutucular, eşkiya güruhu iş başında tutulmaktadır. Dünyanın insan haritası hiç antre kaçırmayan zorbaların elinde tor edilmekte, zar edilmektedir.

Biz boş kuyuya taş atmıyoruz.

Polislerin Salzburg'taki evi yoklamaya gelmelerinden iki gün sonra da Zweig Londra'ya uçar. 1940 yılına değin de

orada kalır. Ne ki, İngiltere, Almanya ile savaşa tutuşunca artık orada da barınamayacağını düşünür. İngiltere her an düşmanın eline geçebilecektir. Öte yandan, Hükümette görev almış bir dostu da Zweig'a, yakında memlekette Avusturyalıların da Almanlar gibi gözaltına alınacağını haber vermiştir.

Tam o sıralar, Güney Amerika'dan bir çağrı alır. Zweig'a bir dizi konferans için "gel gel" ediyorlardır. Gitsin mi, gitmesin mi ? Birkaç yıl önce Birleşik Amerika'da yine bir konferans turnesinde bulunmuştur. Bu, kendisine o büyük ülkeyi, batıdan doğuya, kuzeyden güneye, bütün değişik görünümüyle tanımasına yol açmıştır. Daha sonra, Uluslararası Penclub de kendisini Güney Amerika'daki bir kongreye çağırınca oraları da, özellikle de Brezilya, kendisini çok etkilemiştir. Hele doğa güzelliği karşısında ne diyeceğini bilememiştir. Üstelik Brezilyalıları, Avusturyalılardan daha geçimli, daha terbiyeli bulmuştur. Çeşitli ırklar arasında düşmanlık da yer almamıştır.

Bu kez Rio de Jenerio'da Rasaydu oteline iner. Bu kentin helvafüruşluğu ve çok yanlılığı da anlatılır türden değildir. Çağrılardan baş kaldıramıyordur. Ne ki, acısı İngiltere'de bıraktığı şeylerden geliyordur. Kitapları, müsveddeleri ve de dörtte üçünü yazıp bitirdiği Balzac yaşam öyküsü hep orada kalmıştır. Bankalardaki parasına bile yitirilmiş gözüyle bakıyordur. Bir daha Avrupa'ya dönemiyeceğine de kırıktır. Onun gerçek dünyası İngilizce ve Amerikanca konuşulan yerler değildir. Fritzi'ye yazdığı bir mektupta şöyle der :

- Otellerde böylesine bir yaşayış da hiçbir çalışma olanağı bırakmıyor. Şimdilerde tüm Güney Amerika ülkeleri beni, kollarını açmış, bekliyor. Nedir, bu durum bir andadeğişebilir. Fransa'da olduğu gibi. Orda, daha dört ay önceye değin, saygıyla anılan biriydim. Şimdiler ise horluyorlar. Tüm kitaplarımı da kargılıyorlar.

Brezilya izlenimleri ise şöyledir :

Kadınlar, gözleri yaş içinde, kendisine küçük taşra kentlerinde raslayabileceklerini düşlerinde bile görmüş olsalar inanmayacaklarını söylüyorlardır. Onunla tanışmak için sekiz saat ötedeki çiftliklerden gelenler bile vardır. Onu hep otomobillerle dolaştırıyorlardır. Her gittiği yerde de - Zweig'm Brezilya üzerine bir kitap yayınladığını da unutmayalım - armağan yağmuruna tutuyorlardır. Oteller ise kendisinden para almıyordur.

Gelin görün, bütün bunlar Zweig'ı, dolayısıyla da karısı Charlotte'u oyalayamıyordur. Çünkü ölüler listesi gün güne kabarıyordur. Kendinden küçük olan dostları bile bir bir şanlı ölüm köprüsünden geçiyordur. Otto Pick'in ruhu cennet yakasına doğru uçmuştur. Onun kendi eliyle canına kıymış olmasından bile kuşkulanır. Robert Neuman ise kampa kapatılmıştır. 1941 martında Rieger'in ölümü de onu sarsar. Rieger kendisine çok bağlı gerçek bir dosttur. Son yılları hep acıklı geçmiştir. Sığındığı Tunus'ta, boğu börtü bir yaşam sürmüştür. Zweig onun ölümünün de bir raslantı olamayacağını düşünür. 1939 yılında, Paris'te, çok içki içmek yüzünden ömür dersini bütünleyen *Eyup* romanının yazarı Joseph Roth'un bile aşırı içki içmesini kendini öldür-

mek isteğine bağlar.

- Yaşamak mı bu ?

3 mart 1941'de eski karısı Fritzi'ye yazdığı bir mektupta şu sözlere yer verir :

- Önümüzdeki haftalarda Avrupa'nın başma neler geleceğini şimdiden korkunç bir açıklıkla görüyorum. Bütün tarihin en feleğini şaşırmış yılı olacak. Kendini ilgilendirmeyen şeylere umur atmayanlar bile - Salâh Birsel'in bir yan boşluk notu : insanların çoğu böyledir - us dışı acılar çekecek. Nelerle karşılaşacağımızı gözü bağlı kestiriyorum. Bundan ötürü de aklım başımdan gidiyor.

Zweig, sığınmacıların imdadına koşamadığmdan da üzgündür. Onlar ise kendisini gece-gündüz tedirgin ediyordur. Zırr, zırr, zırr... New York'tan, Buenos Aires'ten edilen telefonlar sabahın köründen gece yarılarına değin sürüyordur. İsteklerinde de hiçbir sınır yoktur. Zweig'tan gazetelere aracılık etmesini ve de kitaplarını kendi kitapçısına bastırmasını buyuruyorlardır. Herkesle görüşmeye yanaşmadığı için de "kendini beğenmiş" diyorlardır. Yine de yazarımız, kolay olmadıysa da, Landshoff ile Landauer'in Arjantin vizelerini sağlamıştır. 1941 mayısında New York'a gittiğinde de, Wyndham Otelinde Avusturyalı ve Alman dostları adına bir kokteyl vermekten geri kalmamıştır.

Rio'daki günler 17 eylül 1941 'de son bulur. Aynı gün Metropolis'te Gonsalves Dia Sokağı 34 numarada küçük bir eve taşınır. Metropolis, bütün Rio'luların tek yazlığıdır. Burada Avrupa'yı unutabiliceğini, evini, varlığını, tüm kitaplarını yitirdiğini aklından çıkarabileceğini umuyordur :

- Burada doğanın ortasında, insan kendi kendisiyle daha yakın olabiliyor. Politika konusunda hemen hiçbir haber alınmıyor. Bunda epeyce bencillik bulunsa da bedence ve iç dünya bakımından bir korunma gereği yine de.

1941 kasımında bir roman yazmayı bile düşünür. Ama bütün yüreğiyle istediği Balzac yaşamöyküsünü bitirememiştir. Montaigne yaşamöyküsü de ondan hallice değildir.

Geçen günler geçiyor.

Yazarımız boyuna : "Acaba daha uzun süre kendi dünyamda soluklanabilecek miyim ?" sorusunu soruyordur kendine. Metropolis için de : "Buradaki yaşam manastırlardaki gibi bir teviye." demeye başlamıştır. İkide bir de eski günleri ve dostları anımsar :

- Romain Rolland ve Franz Masereel ulaşılmaz uzaklarda. Roth ve Rieger toprağın altında. Benim de hiç keyfim yok.

Evet keyfi yoktur. Tarihin övütücü çarklarına paçasını kaptırdığına inanıyordur. Ruhunun kubbesinin çökeceğini sanıyordur :

- Ruhumuzu ezilmekten kurtarabilirsek ne mutlu bize.

24 kasım 1941'de yazdığı mektupta - bu mektuplar hep Fritzi'ye yollanıyordur - yine iç tedirginliğini ekrana getirir :

- Kötü günlerdeyiz ne yazık... Bugüne değin böylesine çok sayıda insan öldürülmüş, ya da alaz-taraz kılınmamıştır. Bunun daha yıllarca süreceğini düşünmek bile dayanılır

şey değil.

Kasım sonlarında yaymcısı Hübsch incelemesini bitirsin diye Balzac'ın tüm kitaplarını gönderir ona. Kentteki bir kitapçı da az biraz şenlensin diye uzun tüylü ve sevimli bir köpek armağan eder. İyi yetiştirilmiş bir hayvandır ama Salzburg'taki Kaspar'ın zekası ve sokulganlığı yoktur. Hoş, eve bir günde alışmış ve havayı değiştirmiştir.

Aralık ayında bakar ki *Balzac* hep yerinde sayıyor. Bu onu yeni acılara iter. Yalnız Montaigne birkaç ay içinde bir biçim kazanabilecektir. O da belki.

Salzburg'taki ev de sık sık belleğini tırmalıyordur. Kitaplarına da boyuna hayıflar çekiyordur. Yaşamak mı bu ? Şubat ayında Metropolis'in tenhalığı gidecektir. Yine bir sürü insanla yaşamak düşüncesi Zweig'ı daha şimdiden ürkütmeye başlamıştır.

Japonların denizlerde kol gezmesinden beri - bunda Noel'in de etkisi vardır - mektuplar da iyisinden seyrelmiştir.

28 aralıkta : "Şu sıralar biraz sinirliyim."

Ertesi ay yine : "Evimi bir daha hiçmihiç göremiyeceğim."

Her yerde hep geçici konuk durumunda kalacağına canı sıkılıyordur. Roger Martin du Gard'dan gelen bir mektup onu yine karamsarlığa iteler. Fransız romancısı artık yaşlanmış yazarların büyük oyunda, acıklı oyunda, bir kenara çekilmesi gerektiğini söylüyor ve gerekli rolün geçlere düştüğü üzerinde duruyordur.

Zweig da şöyle tasarlar :

- Bize düşen sessizce ve saygıyla geriye çekilmek. Bu yaştan sonra yabancı diller öğrenmek, yabancı ülkelere alışmak kolay değil.

Öte yandan Avrupa'da olup bitenler yine karabasanlar üretmesine yol açıyordur. Yani her şey sessizce bir adım geriye atmasını buyuruyordur.

4 şubat 1942 :

- Bizim kuşağın en verimli yıllarının iki büyük dünya sarsıntısı arasında kaldığını düşündükçe boğulacak gibi oluyorum. Savaştan sonra da eskilerin tüm günleri tasalar ve güçlüklerle geçecektir.

Yaşamak mı bu ?

Zweig'la karısının çokça uyku ilacı alarak yelkendest atlara atlamasına iki hafta ya vardır, ya yoktur.

O günlerde Brezilya'da yabancıların ortalık yerde İtalyanca ya da Almanca konuşması, bu dillerde basılmış dergi ve kitapları yanlarında bulundurması da yasaklanır ki bu da Zweig'in civatalarını adamakıllı gevşetir.

Ey okur, burada 1946 Nobel Edebiyat Ödülünü kazanan Şili'li ozan Gabriela Mistral'i denememize sokmamız gerekiyor. Ama bunu biz yapmayacağız. Mistral'in kendisi, kendini tümcelerimizin altına fırlatıverecek.

Mistral 1941 - 1942'de Şili Konsolosu olarak Rio'da nöbettedir. Metropolis'te de Zweig'la aynı sokakta oturuyordur. Ona göre Zweig olağanüstü bir insandır. Bir "Grand Senor" dur. İçi iyilikle doludur. Karısı Charlotte'la hayranlık duyulacak bir evlilik yaşamı sürüyordur. Mistral :

- Zweig'ın konuşmalarda tek bir konusu vardı : Av-

rupa. Bunun anlamı da hep Almanya'ydı. Aklı hep ordaydı. Bir gün bana, kendisini, bu yiyip bitiren düşünceden kurtaracak bir ilaç, bir çare bilip bilmediğimi sormuştu. Ona Brezilya çiçeklerinin çok güzel olduğunu, onlarla oyalanabileceğini belirttim. Bundan az bir süre sonra ikimiz de bir yere çağrılmıştık. Beni görünce ilk yaptığı şey bir balkona çekip bahçeyi dolduran çiçekleri göstermek oldu. Balkonun parmaklığına yaslanmıştı. Kendisine : "Geri dönsek artık" deyinceye değin oradan kıpırdamadı. Bir saniye daha durmamızı rica etti. Ben : "Dönme zamanı geldi." diye yinelemek zorunda kaldım. Çiçeklere uzun uzun baktı.

22 şubat 1942.

Vıığğ, Brezilya çiçekleri fırtadak büyüsünü yitirmiştir. O gün Fritzi'ye yazdığı bir "Hoşça kal" da şunları söyler:

- Bu mektubumu aldığında eskisinden çok daha iyi olacağım. Ossing'de beni gördün. O rahat ve dingin günlerden bir şey kalmadı. Ruh çöküntüm çok arttı. Öylesine tedirginliklerde kulaç atıyorum ki derli toplu düşünemez oldum. Bu savaşın yıllarca süreceği bir gerçek. Olağanüstü durumumuzdan kurtulup da yine yurdumuza yerleşebilmemiz için yıllar ve de yılların geçmesi gerekecek. Bu da insanı boğuyor. Metropolis çok kibar familya. Ne ki, bana gerekli olan kitaplar yanımda değil. Önceleri pek yatıştırıcı gelmiş olan yalnızlık da bunaltmaya başladı. (...) Bu satırları en son saatlerimde yazıyorum. Karara varalı beri kendimi nasıl da şarap keyif bulduğumu gözünün önüne getiremezsin. Çocuklarına candan selamlar. Beni suçlama. Sevgili Jo-

Joseph Roth ve Rieger'in bu acılara katlanmak zorundan kurtulmuş olduklarını her düşünüşümde içimi nasıl da bir sevinç kapladığım anımsasana. En iyi dilekler ve sevgiler.

Artık İki Şen Baloncu Zweig'la Charlotte'dur.

Korkunç tasarılarını holdur holdur alman gözü körolası Veronal yerine getirir. Bir erkek ve bir dişinin kılıç ve kalkan, piştov ve tüfek, harbe ve palyoş, gaddare ve yatağan kullanmadan, bir bahçede bir yeşilliğe yürür gibi kendilerini öldürmesini saptayan polis tutanağı şöyledir :

-Erkek kahverengi pantalonla spor giysi, koyu kahve gömlek giymişti. Kara bir kravat bağlamıştı. Çiçekli bir kombinezon giymiş olan kadının sol kolu erkeğin göğsünü sarmıştı. Her ikisi de sırtüstü uzanmışlardı.

O gün Gabriela Mistral de Metropolis'tedir. Sabahleyin hizmetçi kız koşa koşa gelir. Şaşkınlık içinde :

- Gelin onlar öldü.

- Kimler ?

- Onlar, onlar öldü.

Mistral bir zaman hışılayarak yerinden fırlar. Zweig'ların evine koşar. Onları, polis tutanağının tersine, birbirlerine sımsıkı sarılmış, yatar bulur. Öylesine sımsıkıdırlar ki bu durumda soğumuş bedenlerini ayırmak için ellerini, kollarını kırmak gerekeceğini düşünür.

Zweig geride bir de feryatname bırakmıştır :

- Kendi isteğimle ve aklım başımda olarak yaşamıma son verdim. Uzun yıllardır yersiz, yurtsuz sürtmekten gücümü yitirmiş bulunuyorum. İşte bu yüzden, tam zamanın-

da ve başım yukarda ve çalışmalarında her zaman en büyük sevinçleri yaşamış, kişi özgürlüğünü yeryüzünün en değerli mülkü saymış biri olarak, yaşamıma son vermeyi daha uygun sayıyorum.

Bu deneme 22 şubat 1991'de Zweig ve Charlotte'un kendi yaşamlarını kendi elleriyle durdurmasının 49. yıldönümünde ahlar, vahlarla yazıldı. Futbolcular her zamanki gibi liglerde top koşturuyorlar, amigolar aman, elaman çığlıklarıyla kendilerini havaya fırlatıyorlardı. Savaş alıp vermesi, verip alması da dünyamızı iyisinden sarmıştı.

Salâh Birsel de denemeye renk katmak için başımıza dikildi. Çünkü o hep renkli denemeler, cicili bicili yazılar yazar. Herkesler onun kitaplarını geceleri uykuları gelsin diye okursa o da aynı şeyi yapar, geceleri yatmadan önce kendi kitaplarını hatmeder.

İÇİNDEKİLER

Ram Ram Ram	5
Yandım Şeker	31
Bilgisayar	37
Honolulu	49
Günlük Yedi İklim Çalgılamasıdır	55
Kanlıca'daki Yalı	73
İki Şeytan Çizgisi	77
Bir Nar Bin Nar	85
Kira Arabası	97
Hafiyeler Önde Gider	107
İki Şen Baloncu	117

SALÂH BİRSEL'in Kitapları

Mayıs'91

Bütün Şiirleri

Şiirin İlkeleri

Sen Beni Sev

Dört Köşeli Üçgen

Fransız Resminde İzlenimcilik
(tükenmiştir)

Goethe
(tükenmiştir)

Seyirci Sahneye Çıkıyor*

SALÂH BEY TARİHİ

Kahveler Kitabı
(tükenmiştir)

Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*

Boğaziçi Şıngır Mıngır
(tükenmiştir)

Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğazi
(tükenmiştir)

İstanbul - Paris
(tükenmiştir)

GÜNLÜKLER

Hacivat Günlüğü

Yaşlılık Günlüğü

Aynalar Günlüğü

Bay Sessizlik

1001 GECE DENEMELERİ

Kurutulmuş Felsefe Bahçesi

Yapıştırma Bıyık

Paf ve Puf

Şiir ve Cinayet
(tükenmiştir)

Halley Kimi Kurtarır

Amerikalı Tolstoy

Bir Zavallı Sarı At
(tükenmiştir)

Şişedeki Zenci*

Asansör
(tükenmiştir)

Kediler

Hafiyeler Önde Gider*

---

* Nisan Yayınları

Sözü nereye uzatalım? Kerevetin bulunduğu yerin toprağı yüksek ve dikenli otlarla kaplıdır. Hükümlülere özgü beyaz üniforma giymiş, kranta bir cellat kafileyi ölüm makinesinin yanıbaşında bekliyordur. Yargıçlara ve görevlilere saygılı bir selam sarkıtır. Başgardiyanın işareti üzerine iki kişi Hintli'yi yaka paça kerevetin üstüne çıkarır. Cellat da onların arkasından fırlar. İpi Hintlinin boynuna geçirerek sıkar. Hintli bunun üzerine "Ram ram ram" diye haykırmaya başlar. Bu ne bir dua, ne bir imdat çığlığıdır. Ama bir çan sesi gibi düzünseldir. İnsanın canına ateş bırakan bir tempodadır. Köpek buna bir inilti ile karşılık verir. Cellat ise bana mısın demez. Bir un çuvalını andıran keten bir torbayı Hintlinin başına geçirir. Hallahallah, "Ram ram ram" sesleri torbayı aşarak yine George Orwell'in ve de ötekilerin kulağına değin geliyordur.

Cellat aşağı iner, mahkumu boşlukta bırakacak mekanizmanın düğmesine parmağını yerleştirir.

Ey okur bizim kusurumuza kalma.

Biz geçmiş zamanı dillendiriyoruz. Arada bir yeni zamana da kaşık çalıyoruz ama pek belli etmiyoruz.